

Mäns våldsutövande – barns upplevelser

Maria Eriksson, med Helene Biller och Dag Balkmar

Mäns våldsutövande – barns upplevelser

En kartläggning av interventioner,
kunskap och utvecklingsbehov

Maria Eriksson,
med Helene Biller och Dag Balkmar

Idag pågår arbete för att få män att sluta använda våld mot kvinnor och barn på en rad platser runt om i landet. Likaså finns verksamheter riktade till flickor och pojkar som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj. Under våren 2006 har dessa verksamheter kartlagts och resultatet redovisas här. I verksamheter riktade till män finns i många fall stora brister när det gäller såväl säkerhet för kvinnor och barn som dokumentation av interventionsmodeller, uppföljningsrutiner och utvärdering av interventionens effekter. I verksamheter riktade till barnen finns liknande brister. Därför föreslås ett utvecklingsprogram för dokumentation, uppföljning och utvärdering samt former för erfarenhetsutbyte och fortbildning på området interventioner mot mäns våld mot kvinnor och barn.

 Fritzes
ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-690 91 90 Fax 08-690 91 91 order.fritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 91-38-22620-0

REGERINGSKANSLIET

Näringsdepartementet

Mäns våldsutövande – barns upplevelser

*En kartläggning av interventioner, kunskap och
utvecklingsbehov*

*Maria Eriksson
med Helene Biller och Dag Balkmar*

REGERINGSKANSLIET

Näringsdepartementet

Rapporten kan köpas från Fritzes kundtjänst.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Foto: Maria Nilsson

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2006

ISBN 91-38-22620-0

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	5
<i>Kapitel 1 Uppdraget</i>	15
Könsmakts- och barnperspektiv	17
Genomförandet	18
Avgränsningar	19
Verksamheter i kommunal regi	21
Frivilligorganisationer	23
Barn- och ungdomspsykiatri	25
Verksamheternas arbete	26
Ytterligare information	27
Forskning och utvärdering	28
Rundabordsamtal, studiebesök, med mera	31
<i>Kapitel 2 Interventioner för att förmå män att sluta använda våld mot kvinnor och barn</i>	33
Verksamheter i anslutning till kriminalvården	33
IDAP	35
Andra verksamheter	40
Generella mansmottagningar och kriscentra för män	42
Inspiration från CIRV	44
Inspiration från ATV	45
Könsmaktsperspektiv?	47
Samverkan för kvinnofrid	47
Orienthälsan	47
Säkerhet för kvinnor och barn?.....	49
Mansmottagningar med fokus på våld	50
Inspirationskällan <i>Alternativ til Vold</i>	50
Mansmottagningen mot våld i Uppsala.....	53
ALVIK och Manfred Sundsvall	55
Interventioner inom ramen för myndighetssamverkan	55
Frideborg Norrköping	56

Utväg Skaraborg	58
STOPP Eskilstuna-Strängnäs, Utväg Södra Älvsborg och Utväg Göteborg.....	61
Mansmottagningen mot våld Linköping, Dialogen Nyköping och Manfred Södertälje	63
Integrerat arbete inom socialtjänstens ram.....	65
Rinkeby kvinnofridsteam	65
Pappverksamheten Botkyrka	66
Säkerhetsprogrammet för våldsutsatta kvinnor Norrtälje	68
Ytterligare exempel?	69
Övergripande beskrivning av verksamheterna.....	72
Verksamheternas brukare.....	72
Verksamheternas anställda/professionella	73
Interventionsmodeller.....	75
Säkerhet för kvinnor och barn	79
Könsmaktperspektiv	80
Våldsutövande faders föräldraskap	82
Handledning	83
Dokumentation, uppföljning och utvärdering.....	85
Sammanfattning	86
<i>Kapitel 3 Interventioner till stöd för barn som upplever mäns våld mot kvinnor.....</i>	89
Insatser riktade direkt till barn	89
Individuellt krisstöd.....	90
Grupper för barn	97
Insatser för barn och icke-våldsutövande föräldrar	105
Ytterligare interventioner på skyddade boenden	108
Insatser riktade till utsatta mödrar.....	110
Insatser riktade till våldsutövande fäder	112
Nätverksarbete	114
Övriga verksamheter: BUP och Barnhus	115
Enkäten till BUP mottagningar.....	115
Barnhusen.....	121

Övergripande beskrivning av verksamheterna	122
Verksamheternas brukare.....	122
Verksamheternas anställda/professionella	124
Säkerhetsaspekter	126
Interventionsmodeller.....	127
Handledning.....	136
Dokumentation, uppföljning och utvärdering.....	136
Sammanfattning.....	137
<i>Kapitel 4 Forskning om och utvärdering av verksamheter i Sverige</i>	<i>142</i>
Utvärderingar	143
Utvärderingar med fokus på barn	144
Utvärderingar av samverkan eller organisationsutveckling.....	148
Samverkansprogram samt verksamheter för män	149
Problematiska tendenser	153
Brister i dokumentationen	154
Kort tidsperspektiv	155
Bristande fokus på säkerhetsaspekter.....	155
Små material, inga kontroll- eller jämförelsegrupper	156
Forsknings- och utvecklingsenheter.....	157
Pågående forskning vid universitet och högskolor	158
Pågående forskningsprojekt – forskningsfinansiärer	161
Angränsande arbeten	164
Sammanfattning.....	166
<i>Kapitel 5 Förslag.....</i>	<i>168</i>
Förslagen sammanfattat	169
Utveckling och utvärdering av strategiskt utvalda verksamheter	170
Verksamheter för barn som upplever våld.....	171
Verksamheter riktade till män som utövar våld.....	174
Nationell koordinatör: NKC	176

En hållbar struktur för erfarenhetsutbyte och fortbildning	178
Särskilda grupper barn respektive män	180
Konsekvenser i ett könsmaktsperspektiv respektive barnperspektiv.....	181
Ekonomiska konsekvenser	182
<i>Referenser</i>.....	183
<i>Bilagor</i>	199
Bilaga 1 Uppdrag till Maria Eriksson.....	200
Bilaga 2 Länsvis förteckning över verksamheter: Barn	206
Bilaga 3 Länsvis förteckning över verksamheter: Män.....	215
Bilaga 4 Utvärderingar: Översikt	223
Bilaga 5 Intervjuguide: Verksamheter för barn.....	225
Bilaga 6 Intervjuguide: Verksamheter riktade till män	227
Bilaga 7 Enkät till kvinno- och brottsofferjourer	229
Bilaga 8 Enkät till mansjourer.....	230
Bilaga 9 Enkät till BUP/PBU mottagningar	231

Sammanfattning

Rapporten redovisar resultaten från ett tredelat uppdrag: att kartlägga och beskriva verksamheter som arbetar för att få män som utövar våld att upphöra med sin våldsutövning mot kvinnor och barn; att kartlägga och beskriva verksamheter som riktar sig till flickor och pojkar som lever med mäns våld mot kvinnor; samt att ge förslag på former och modeller för hur den samlade kunskapen i dessa verksamheter kan utvecklas och spridas, samt överväga om, och i sådana fall ge förslag på former och modeller för hur kunskapen från dessa verksamheter kan samordnas med kunskapen från verksamheter för våldsutsatta kvinnor.

Enligt uppdragsbeskrivningen ska arbetet utgå från ett könsmaktsperspektiv och ett barnperspektiv. Därför har arbetet med män som använder våld i första hand betraktats som ett led i arbetet för kvinnofrid och barnfrid och relationen mellan å ena sidan interventioner riktade till män och, å andra sidan, kvinnors och barns säkerhet och välbefinnande har därmed fått stå i fokus. Barnperspektivet har också tolkats som en fråga i vilken grad *alla* barns – barn som upplever mäns våld mot kvinnor – behov tillgodoses genom de interventioner som görs idag.

Kartläggningen omfattar såväl verksamheter i offentlig regi som frivilligorganisationers arbete. Ett första led har varit att lokalisera vilka verksamheter som finns runt om i landet och detta arbete har genomförts med hjälp av tidigare rapporter, en kartläggning av kommunernas hemsidor samt enkäter till frivilligorganisationer och barn- och ungdomspsykiatriska mottagningar. Ett andra led har varit att skapa en fördjupad bild av verksamheternas insatser med hjälp av framförallt skriftligt material och intervjuer med företrädare för totalt 73 verksamheter. Slutligen har forskning om och utvärderingar av interventioner i Sverige kartlagts med hjälp av förfrågningar till forsknings- och utvecklingsenheter, en genomgång av de större forskningsrådets och vissa universitets och högskolors hemsidor samt sökningar på internet.

Verksamheterna riktade till våldsutövande män

I den landsomfattande förteckning som är en del av resultatet av kartläggningen återfinns totalt 50 verksamheter riktade till män som utövar våld mot kvinnor och barn. Tio av dessa startade mellan 1986 och 1996 och de flesta har alltså funnits i mindre än tio år. Med utgångspunkt i verksamheternas huvudsakliga målgrupper, huvudmannskap och relation till rätts- och välfärdssystemets olika delar kan verksamheterna riktade till män delas in i fem olika kategorier: interventioner inom ramen för kriminalvården och rättspsykiatri, generella manscentra/kriscentra för män; mansmottagningar med fokus på våld, interventioner inom ramen för myndighetssamverkan, samt det som här kallas integrerade interventioner som är en relativt ny form av samverkan inom socialtjänsten.

Intervjuer med företrädare för 36 av verksamheterna visar att det är ett fåtal verksamheter som kommer i kontakt med ett större antal män. Totalt har de 36 verksamheterna knappt 2000 brukare per år. Informanter från sju verksamheter uppger att de företrädesvis möter män med svensk bakgrund och övriga att brukargruppen består av en blandning av män med svensk och utländsk bakgrund. Få möter våldsutövande män som är under 25 år. En stor del av de professionella arbetar med våldsproblematik endast på en mindre del av sin tjänst. I de 36 verksamheterna är totalt cirka 45 tjänster avsatta. I samtliga arbetsgrupper ingår män och i 17 av verksamheterna ingår även kvinnor i arbetsgruppen. Vid 35 av verksamheterna ingår professionella med svensk bakgrund i arbetsgruppen och i elva fall ingår professionella med utländsk bakgrund. Det är vanligast att de som arbetar med våldsutövande män är socionomer som tidigare varit eller är verksamma inom andra delar av socialtjänsten.

Det har i många fall inte varit möjligt att få en uttömmande beskrivning av verksamheternas teoretiska bas respektive modell, vilket gör det svårt att bedöma vad det är för insats som faktiskt görs och vilka skillnader som reellt finns mellan olika verksamheter. På en övergripande nivå går det dock att urskilja en tydlig skiljelinje mellan å ena sidan manualbaserade kognitivt

och beteendeterapeutiskt- orienterade program och å andra sidan processorienterade, tematiskt uppbyggda interventioner som kan hämta sina teoretiska perspektiv från både pedagogik och kognitiv respektive psykodynamisk teori.

När det gäller könsmaktsperspektiv på mäns våld mot kvinnor och vilken roll ett sådant eventuellt får i interventionen är också det något som varierar. Vissa informanter menar att det är helt centralt för interventionen medan andra uttrycker större tveksamhet till ett perspektiv där kön och makt sätts i fokus. Det är uppenbart att frågan om hur ett strukturellt könsmaktsperspektiv ska ”översättas” till individer och omsättas av professionella i interaktion med våldsutövande män är något som behöver diskuteras mycket mer ingående än vad som varit fallet hittills. Vidare framgår det av intervjuerna att det här är en fråga som berör såväl förklaringsmodeller för mäns våld mot kvinnor som modeller för förändringsarbete och synen på tid och mäns förändringsprocess.

Även när det gäller säkerhet för våldsutsatta kvinnor och barn finns brister. Det är endast vid elva av de 36 verksamheterna som en säkerhetsinriktad kvinno-/brottsofferkontakt – så kallad partnerkontakt – ingår i modellen. Vidare tycks de som arbetar med våldsutövande män i många fall inte anse att det ingår i uppdraget att systematiskt ta ansvar för att bedöma risker för samt trygga eventuella barn i den våldsutövande mannens närhet.

Det går att se en tendens till tydligare fokusering av våldsutövande män som fäder i det praktiska arbete som pågår i Sverige idag och det finns sedan ett par år tillbaka även några exempel på verksamheter vars interventioner explicit riktar sig till fäder som utövar våld mot kvinnor.

Informanter från elva verksamheter uppger att de inte har någon handledning alls i arbetet med våldsutövande män. Vidare kan noteras att det är relativt ovanligt att handledare har särskild kompetens på området mäns våld mot kvinnor. När det gäller att få direkt återkoppling på det egna arbetet är det endast inom kriminalvårdens IDAP-program som det finns en sådan rutin.

Ett annat problemområde är dokumentation av interventionsmodeller och tendensen är densamma när det gäller uppföljning och utvärdering, med vissa undantag. Längst framme i förändringsarbetet för att förbättra dokumentation och uppföljning ligger de verksamheter som arbetar med de manualbaserade programmen IDAP respektive Changing Ways/Verktygsgajden. När det gäller utvärdering har endast fyra av verksamheterna utvärderats av någon utomstående och det är endast i ett fall (två av verksamheterna) som utvärderingen kan anses vara en form av effektstudie. Även denna studie har dock vissa brister och ger begränsad kunskap om interventionernas effekter på mäns våldsutövande.

Verksamheter för barn som upplever mäns våld mot kvinnor

I den landsomfattande förteckningen över verksamheter riktade till barn återfinns totalt 87 verksamheter. Sex av dessa startade under åren 1995 till 1999. Det stora flertalet av verksamheterna riktade till barn som upplever våld har alltså tillkommit på 2000-talet.

Den vanligaste formen av insats riktad direkt till barnen är individuella samtal, oftast benämnda krissamtal. Av de 37 verksamheter där företrädare intervjuats arbetar alla utom två med individuella samtal med barn och från ytterligare 33 verksamheter finns uppgifter om individuella samtal. En annan relativt vanlig insats är grupper för barn. Uppgifter om detta har lämnats från 28 av de 37 verksamheter där någon intervjuats och uppgifter om arbete i grupp finns dessutom från ytterligare 13 verksamheter.

Synsättet att barn behöver ett eget utrymme har idag ett stort genomslag bland verksamheterna inriktade på barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj. Vad som däremot inte är lika uppmärksammat är barns behov av att också få direkt hjälp med relationer till viktiga personer, exempelvis mamman, som oftast är barnets huvudsakliga omsorgsperson, eller syskon.

Även om det direkta arbetet med barn-mammarelationen förefaller vara underutvecklat pågår en hel del arbete med våldsutsatta kvinnor som mödrar, i vissa fall enskilt och i vissa fall i grupper som antingen kan vara kvinnogrupper, föräldragrupper eller renodlade grupper för våldsutsatta mammor. När det gäller arbete direkt riktat till den våldsutövande pappan uppges från vissa av verksamheterna att de av principskäl aldrig eller av säkerhetsskäl oftast inte har kontakt med förövaren/pappan. Ungefär hälften av verksamheterna uppger att de brukar ha någon form av kontakt med pappan, i de flesta fall åtminstone per telefon för att informera om insatsen och få pappans godkännande av insatsen för barnet i de fall han är vårdnadshavare. Av kartläggningen av verksamheter för män framgår också att det idag finns ett par exempel på särskilda grupper för våldsutövande pappor, och på BUP Bågen i Stockholm prövas för närvarande en modell med ”Pappa-forum” där syftet inte är att erbjuda terapi, utan att bjuda in papporna till en dialog om deras barns behov.

Som en del i kartläggningen av verksamheter riktade till barn skickades en enkät till landets barn- och ungdomspsykiatriska mottagningar. Av enkätsvaren framgår att vid vissa BUP-mottagningar i landet ses barn och unga som upplever mäns våld mot kvinnor som en grupp som barn- och ungdomspsykiatrin har ett ansvar för. Vidare att den här frågan ses som ett eget kunskapsområde som personalen har skaffat sig specialkompetens om. Vid andra mottagningar ses visserligen barn och unga som upplever mäns våld mot kvinnor som en grupp barn som BUP har ansvar för, men interventioner för barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj tycks däremot inte ses som ett eget kompetensområde eller kräva någon form av särskild insats. Vid en tredje grupp BUP-mottagningar tycks inte barn och unga som upplever mäns våld mot kvinnor uppfattas som ingående i barn- och ungdomspsykiatrins målgrupper.

När det gäller försöksverksamheten med barnahus på sex platser i landet framgår det av den delrapport som lämnades 15

juni 2006 att det endast är försöksverksamheterna i Sundsvall och Umeå som inkluderat barn som bevittnar våld i sin målgrupp. Både när det gäller BUP-mottagningarna och barnhusen kan vidare konstateras att dessa tenderar att hänvisa till samma arbetsmodell som socialtjänsten och frivilligorganisationerna, vilket väcker frågan om i vilken grad och på vilka sätt barn- och ungdomspsykiatri möter behov av en kompetens som går utöver den som redan finns hos socialtjänst och frivilligorganisationer.

Av intervjuerna med företrädare från 37 av verksamheterna framgår att det är ett fåtal som kommer i kontakt med ett större antal barn. Totalt kommer dessa 37 verksamheter i kontakt med ungefär 2100 barn per år. Elva verksamheter uppger att de tar emot barn i alla åldrar. Bland resterande varierar den nedre åldersgränsen mellan tre och sju år och den övre mellan tolv (pojkar) och 20 år. Informanterna från sex av verksamheterna uppger att de företrädesvis möter barn med svensk bakgrund. Tre verksamheter – alla skyddade boenden – uppger att den stora majoriteten brukare har utländsk bakgrund. De övriga uppger att brukargruppen består av en blandning av barn med svensk och utländsk bakgrund. Det är relativt vanligt att våldsutövaren också har ett missbruksproblem men relativt ovanligt att verksamheterna möter barn där barnet eller någon annan i familjen har ett funktionshinder.

En stor del av de professionella arbetar med våldsproblematik endast på en mindre del av sin tjänst. I de 37 verksamheterna är totalt cirka 61 tjänster avsatta för arbete med barn och vissa fall deras mammor och pappor. I samtliga arbetsgrupper ingår kvinnor och i tolv av verksamheterna ingår även män. Vid samtliga verksamheterna ingår professionella med svensk bakgrund i arbetsgruppen och i tio fall ingår professionella med utländsk bakgrund. Även när det gäller dem som arbetar med barn som upplevt våld är det vanligast att de är socionomer som tidigare varit eller samtidigt är verksamma inom andra delar av socialtjänsten.

När det gäller risk- och säkerhetsmedvetenhet ger detta avtryck i organisationen i betydligt högre utsträckning när det gäller verksamheter för barn, jämfört med verksamheter riktade till våldsutövande män. Trots den mer positiva bilden framgår dock att det fortfarande finns ett stort behov av utveckling på området riskbedömningar och säkerhet. Det framstår exempelvis som att det ibland är oklart vem inom socialtjänsten som är ansvarig för detta – handläggaren i barnavårdsärendet eller barnverksamheten. Vidare behövs dokumentation av både metoder för och erfarenheter av säkerhetsplanering med barn.

Genom kartläggningen har framkommit att det finns några interventionsmodeller som fått stort inflytande på de insatser som görs i Sverige idag. Det gäller i synnerhet Rädda Barnens modell för individuella kris- och traumabearbetande samtal kallad Trappan, och det pedagogiska grupprogrammet för barn till missbrukande föräldrar *Children Are People Too* (CAP). Bilden av interventionsmodeller är alltså å ena sidan mer enhetlig när det gäller barnen än vad som är fallet när det gäller interventioner riktade till våldsutövande män. Å andra sidan framgår att det faktum att dessa modeller uppges som inspirationskälla inte ger en uttömmande bild av hur arbetet med barnen reellt ser ut. För det krävs mer ingående dokumentation än vad som finns idag. En annan viktig fråga är vilka eventuella begränsningar i utbudet av hjälpinsatser som vissa modellers dominans medför. Forskningen visar att barn hanterar våldet på olika sätt, såväl kortsiktigt som långsiktigt och att olika former av hjälp behövs.

Informanter från nio verksamheter uppger att de inte har någon handledning alls i arbetet med barn som upplever mäns våld. För barnverksamheternas del är det dock vanligare med handledare med särskild kompetens på området än vad som är fallet i verksamheter riktade till män. Liksom är fallet i verksamheter riktade till våldsutövande män så brister det i dokumentation, uppföljning och utvärdering av det arbete som pågår för att stödja barn som upplever våld. När det gäller utvärderingar kan man konstatera att det är fler verksamheter som på olika sätt beskrivits av utomstående än vad som är fallet

med verksamheter riktade till män. Det är dock fråga om rapporter av ytterst skiftande kvalitet sett ur forskningssynpunkt.

Forskning om och utvärdering av interventioner i Sverige

Med tanke på uppdragets tredje del, former och modeller för utveckling, samordning och spridning av kunskap har också en kartläggning av forskning och utvärdering genomförts. För att få en överblick över pågående eller nyligen avslutade projekt har så kallade Forsknings- och Utvecklingsenheter (FoU-enheter) runt om i Sverige kontaktats. Vidare söktes efter material via internet, främst på forskningsfinansiärens, universitet och högskolors hemsidor och här är det projekt under de senaste fem åren som kartlagts.

De svar som inkommit från forsknings- och utvecklingsenheter (FoU) har givit information om ett mycket litet antal relevanta studier. Oftast är svaren nekande, i andra fall är inte projekten relevanta för denna kartläggning. Av flera av svaren att döma finns en stark vilja att lyfta fram insatser riktade till våldsutövande män och barn som upplevt mäns våld mot kvinnor. Majoriteten dokumenterar eller utvärderar dock inte något dylik verksamhet.

Kartläggningen av forskningsprojekt vid högskolor och universitet tyder på att ett begränsat antal relevanta projekt pågår. Ett av de för utredningsuppdraget mest intressanta är en pågående utvärdering av gruppverksamheten Bojen i Göteborg, vilken genomförs av en forskargrupp knuten till Psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet. Endast ett forskningsprojekt som rör interventioner för män som använt våld mot partner har identifierats. Detta är en intressant studie av flera skäl, eftersom den bland annat är den enda utvärderingen med någon form av kontroll- eller jämförelsegrupp som påträffats. Även denna studie har dock brister och ger begränsad kunskap om interventionernas effekter på mäns våldsutövande,

framförallt för att den endast bygger på en registeruppföljning av återfall i brott.

Översynen av relevanta forskningsfinansiärers hemsidor och projektsammanställningar från senare år pekar även den på ett relativt fåtal finansierade projekt med relevans för detta utredningsuppdrag. Projekt som fokuserar angränsande frågor finns dock. Kartläggningen har även givit upplysningar om en del närliggande forskning och uppsatser samt rapporter av olika slag som berör angränsande kunskapsområden. Dessa refereras kortfattat.

Totalt har 21 relevanta utvärderingsrapporter identifierats genom kartläggningen. Av dessa inriktas majoriteten mot verksamheter för barn. Antalet utvärderingar av verksamheter riktade till män som använt eller använder våld är färre. De utvärderingar som identifierats är av olika karaktär och omfattning. En majoritet syftar till att skapa ett kunskapsunderlag om hur verksamhetens insatser fallit ut och upplevts av brukarna, både barn, kvinnor och män. Några rapporter är dock främst av deskriptiv karaktär och syftar exempelvis till att beskriva hur projektmedel använts för kunskapsuppbyggnad kring barn som upplever våld.

Utvärderingarna kan problematiseras utifrån några generella tendenser: de brister i beskrivningar av verksamheternas metoder och arbetssätt; de håller ett kort tidsperspektiv; generellt saknas ett säkerhetsperspektiv där säkerheten för de våldsutövande männens närstående tydligt görs central; och endast en av utvärderingarna bygger på någon form av kontroll- eller jämförelsegrupp.

Det bör också noteras att internationellt sett är det sedan länge väl känt att brottsstatistiken inte ger en rimlig bild av interventionseffekter när det gäller våldutövande män varför intervjuer med den våldsutsatta kvinnan och mannens eventuellt nya partner kan betraktas som ett metodmässigt minimikrav när det gäller effektstudier på det här området. Någon sådan effektstudie har dock inte genomförts i Sverige.

Förslag

Mot bakgrund av de brister och utvecklingsbehov som redovisas i rapporten föreslås ett på nationell nivå koordinerat utvärderings- och utvecklingsprogram med syfte att närmare beskriva de interventioner som görs samt utveckla modeller för dokumentation, uppföljning och utvärdering som på sikt kan implementeras nationellt. När det gäller verksamheter riktade till barn ingår även att bidra till modeller för samordning av stödinsatser till barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj med utredningsmodellen Barns Behov i Centrum (BBIC). När det gäller verksamheter riktade till män ingår även att bidra till mer säkerhetsfokuserade interventioner och då i synnerhet utvecklingen av modeller för så kallad kvinno-/partnerkontakt samt former för stöd till barn i männens närhet.

Vidare föreslås att länsstyrelsernas uppdrag att stödja kunskapsutveckling och initiera samverkan mellan myndigheter och organisationer på det sociala området förtydligas samt att uppbyggnaden av en hållbar och regionalt anpassad struktur för erfarenhetsutbyte och fortbildning på området interventioner mot mäns våld mot kvinnor och barn ges stöd från en nationell koordinator. Slutligen lämnas vissa förslag om stöd till utveckling av insatser riktade till särskilda grupper barn respektive män. Det ombildade Nationella Kunskapscentret i Uppsala NKC föreslås få i uppdrag att koordinera utvecklingsarbetet.

Kapitel 1 Uppdraget

Genom såväl internationell som nordisk forskning står det idag klart att våld i heterosexuella parrelationer vanligen handlar om mäns våld mot kvinnor.¹ Av en rad undersökningar om våld i nära relationer och/eller mäns våld mot kvinnor både i Sverige och internationellt framgår det vidare att våldet berör en betydande minoritet av befolkningen.² Idag är mäns våld mot kvinnor också relativt väl etablerat som politiskt problem, det vill säga ett problem som kräver kollektiva, inte individuella lösningar (Wendt Höjer 2002). Inte minst det senaste decenniets arbete i Sverige för kvinnofrid är ett uttryck för denna ökande medvetenhet om fenomenets omfattning och det allmännas ansvar att intervensera för att motverka mäns våld.

Sedan åtminstone början av 1980-talet har både forskning och erfarenheter från hjälparbete på till exempel kvinnojourer och kriscentra för kvinnor visat att mäns våld mot kvinnor i nära relationer är en fråga av direkt betydelse också för de barn som lever i familjen.³ De flesta barn vet vad som pågår och många har både hört och sett våld och dess konsekvenser. Dessutom blir en hel del barn själva utsatta för fysiskt våld och det finns en förhöjd risk för sexuella övergrepp.⁴ Trots att kunskapen om barns utsatthet funnits länge har det dock tagit tid innan dessa barn, deras situation och behov uppmärksammats ordentligt. Men efter att under lång tid ha varit relativt osynliga i både forskning och politik synliggörs nu barn som upplever våld allt oftare och har blivit en allt mer omdiskuterad fråga under det senaste decenniet, både internationellt och i nordiska sammanhang (se Eriksson 2006).

¹ För en översikt över debatten om mäns våld mot kvinnor i nära relationer i förhållande till kvinnors våld mot män i nära relationer, se Dobash och Dobash (2004).

² Se t. ex. Heiskanen och Piispa (1998), Johnson (1998), Lundgren m fl (2001), Müller m. fl. (2005), Walby och Allen (2004).

³ Se t. ex. Almqvist och Broberg (2004), Christensen (1988; 1990), Edleson (1999, 1999b), Jaffe m fl (1990), Leira (1990), McGee (2000), Mullender m. fl. (2002), Mullender och Morley (1994), Peled (2000), Weinehall (1997).

⁴ Se t. ex. Almqvist och Broberg (2004), Christensen (1990), Jaffe m fl (1990), Weinehall (1997), Hester m fl (2000), Peled (2000).

Det är denna utveckling och kunskap som utgör bakgrunden till samt grunden för det uppdrag som FD Maria Eriksson, sociolog och forskare vid institutionen för genusvetenskap vid Göteborgs universitet innehåft under våren 2006. Uppdraget har genomförts vid Jämställdhetsenheten, Näringsdepartementet och redovisas i den här rapporten. Uppdraget har bestått av tre delar. För det första att kartlägga och beskriva verksamheter som arbetar för att få män som utövar våld att upphöra med sin våldsutövning mot kvinnor och barn. För det andra att kartlägga och beskriva verksamheter som riktar sig till flickor och pojkar som lever med mäns våld mot kvinnor. För det tredje att ge förslag på former och modeller för hur den samlade kunskapen i dessa verksamheter kan utvecklas och spridas, samt överväga om, och i sådana fall ge förslag på former och modeller för hur kunskapen från dessa verksamheter kan samordnas med kunskapen från verksamheter för våldutsatta kvinnor. Arbetet ska utgå från ett könsmaktsperspektiv och ett barnperspektiv (se bilaga 1).

Arbetet inleddes andra veckan i februari och avslutades första veckan i augusti 2006. Från den 1 mars har departementssekreterare Helene Biller, Jämställdhetsenheten, Näringsdepartementet, varit förordnad som assistent i utredningsuppdraget. Under perioden 1 april till 30 juni hade FK Dag Balkmar, Centrum för genusstudier vid Stockholms universitet i uppdrag att assistera kartläggningen av forskning och utvärdering. När det gäller rapporterna har Helene Biller haft särskilt ansvar för sammanställningarna av de enkäter som skickats ut och Dag Balkmar har haft särskilt ansvar för översikten över forskning om och utvärdering av verksamheter i Sverige.

De slutsatser som redovisas och de förslag som presenteras i rapporten är författarnas egna.

Könsmakts- och barnperspektiv

Enligt beskrivningen av uppdraget ska arbetet utgå från ett könsmaktsperspektiv och ett barnperspektiv utifrån FN:s konvention om barnens rättigheter. Detta specificeras närmare som att här ingår att beakta de ojämlika maktförhållanden mellan kvinnor och män som finns i samhället idag samt sambandet mellan kvinnors och barns utsatthet i familjer där våld förekommer. Vidare att beakta hur barns behov och intressen tillgodoses i de verksamheter som riktar sig till män som utövar våld och de verksamheter som riktar sig till våldsutsatta barn. Eventuella förslag ska också analyseras och redovisas ur ett könsmaktsperspektiv och barnperspektiv.

Både könsmaktsperspektiv och barnperspektiv är omtvistade begrepp som kan ges en rad olika betydelser såväl i politiken som i forskningen (jfr exempelvis SOU 2004:121; SOU 2005:66). I kartläggningsarbetet och rapporten har den här anvisningen tolkats och operationaliserats – omsatts – på följande sätt. För det första har den tolkats som en anvisning om uppdragets utgångspunkt och syfte. Det innebär att uppdraget blir att kartlägga arbete med män som använder våld *som ett led i arbetet för kvinnofrid och barnfrid*. Därför står relationen mellan å ena sidan interventioner riktade till män och, å andra sidan, kvinnors och barns säkerhet och välbefinnande i fokus.

För det andra har anvisningen tolkats som en fråga om de analysredskap som används i undersökningen och i diskussionen av eventuella förslag. Analysen av verksamheterna har i huvudsak två ingångar. Dels undersöks hur insatserna organiseras, dels undersöks vilka förståelser de som arbetar med barn respektive män ger uttryck för eller utgår ifrån. Explicita frågor har ställts till verksamhetsföreträdare om i vilken grad och på vilka sätt ett könsmaktsperspektiv är centralt för det direkta arbetet med barn respektive män. Vidare kommenteras interventionsmodellernas teoretiska bas i vissa fall ur ett könsperspektiv. Med hjälp av litteratur på området diskuteras

också vilka förståelse av barn som ligger till grund för interventioner för barn som upplever mäns våld mot kvinnor.

När det gäller verksamheternas organisering har framförallt frågan om säkerhet använts som en indikation på i vilken grad våldsutsatta kvinnors och barns intressen görs centrala i arbetet med våldsutövande män. I fråga om barnperspektivet kan tilläggas att det omsatts på något olika sätt i kartläggningen av verksamheter riktade till våldutövande män och verksamheter för barn som upplever mäns våld. I det första fallet behandlas barnperspektiv framförallt som en fråga om barns säkerhet samt om arbete med våldsutövande faders föräldraskap. I det andra fallet är ansatsen bredare och utgår tydligare från barns olikheter. En central fråga är i vilken grad *alla* barn – barn som upplever mäns våld mot kvinnor – behov och situation tillgodoses genom de interventioner som görs idag.

Rapporten innehåller en i första hand deskriptiv översikt över det arbete som pågår respektive kunskapsläge då en fördjupad analys inte har varit möjlig att genomföra inom de tidsramar som satts för uppdraget. När det gäller de analysredskap som används finns här inte heller utrymme till en fördjupad diskussion av dessa eller om hur de grundas i aktuell forskning. Den intresserade hänvisas därför till vidare läsning genom de referenser som ges i texten.

Genomförandet

Sedan tidigare fanns vissa sammanställningar av kunskapsläge och relevanta verksamheter. I en rapport från 2005 beskriver till exempel Socialstyrelsen tio verksamheter som riktar sig till barn som upplever våld i sin familj (Socialstyrelsen 2005).⁵ På kvinnofridsportalen fanns länkar till verksamheter riktade till barn, kvinnor respektive män i olika delar av landet. Såväl

⁵ Grinden och Resursteamet Gävle, Lysmasken Lund, Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn Malmö, Frideborg Norrköping, Cumulus Nyköping, Utväg Skaraborg, Alla Kvinnors Hus Stockholm, BUP Bågen Stockholm, Kriscentrum för kvinnor Stockholm, Trappan Uppsala.

verksamheter i offentlig regi som frivilligorganisationer ingår. Vidare fanns en förteckning över arbetet som sker inom kriminalvårdens ram. Någon samlad och aktuell översikt över relevanta verksamheter fanns dock inte. Visserligen pågick arbete med att kartlägga insatser för barn som upplever våld, exempelvis en kartläggning av öppenvårdsinsatser inom socialtjänstens barn- och ungdomsvård. Rapporten från det arbetet var dock inte tillgänglig då utredningsuppdraget påbörjades utan publicerades först i juni 2006 (Socialstyrelsen 2006). Ett första led i arbetet blev därför att kartlägga vilka verksamheter som finns i Sverige. Det gäller både verksamheter som arbetar med män som använder våld och de som riktar sig till barn som upplever våld.

Avgränsningar

Så här inledningsvis kan det vara på sin plats med vissa klargöranden av hur uppdraget har tolkats och det gäller i synnerhet vilken grupp män respektive barn som står i fokus i rapporten och vad som avses med en verksamhet. Som framgår ovan har uppdraget genomförts under sex månader och vissa avgränsningar har varit nödvändiga inte minst av tidsmässiga skäl.

I beskrivningen av uppdraget pekas vissa typer av verksamheter som riktar sig till våldsutövande män ut som relevanta. Det gäller exempelvis Kriminalvårdens påverkansprogram för män som använder våld mot kvinnor i nära relationer *Integrated Domestic Abuse Programme (IDAP)*, kriscentra för män i Lund och Malmö, myndighetssamverkan Frideborg respektive Utväg Skaraborg samt Mansmottagningen mot våld i Uppsala. Mot bakgrund av detta tolkas uppdraget som rörande i första hand arbete med män som utövar våld mot kvinnor *i nära relationer*. Detta betyder att arbete som i första hand inriktar sig på andra former av mäns våld, exempelvis mäns

sexuella våld mot kvinnor utanför nära relationer eller mäns sexuella våld mot barn, inte stått i fokus för kartläggningen.⁶

När det gäller barn har uppdraget tolkats så att det i första hand gäller verksamheter som riktar sig till barn som "bevittnar" mäns våld mot kvinnor. Barn som bevittnar våld och är också en formulering som används i uppdragsbeskrivningen. Det bör dock uppmärksammas att termen "vittne" är problematisk då den kan föra tankarna till en utomstående betraktare av våldet. Till exempel Margareta Hydén menar att det är en psykologisk omöjlighet för barn att inta en sådan position inför en händelse som är en del av barnets egen livsmiljö (Hydén 1995, 162). Hon betecknar därför barn som *delaktiga vittnen* i en situation som de inte själva valt eller ansvarar för, men på något sätt måste förhålla sig till. Mot denna bakgrund är det mer rättvisande att benämna barnen som att de lever med våld och som barn utsatta för en form av psykisk misshandel (jfr SOU 2001:72). Därför används i rapporten begreppet barn som *upplever* mäns våld mot kvinnor i sin familj (se även SOU 2006:65, 95ff).

Som framgår av inledningen finns ett samband mellan mäns våld mot vuxna kvinnor och mäns fysiska och sexuella våld mot barn, vilket också talar för att upplever är ett mer rättvisande begrepp. Uppdraget har dock tolkats så att verksamheter primärt inriktade på barnmisshandel och sexuella övergrepp inte ska ligga i fokus utan att dessa framförallt är av relevans för den tredje delen: att ge förslag på former och modeller för kunskapsutveckling, samordning och spridning. I uppdraget ingår att följa arbetet i försöksverksamheten med så kallade barnahus på sex platser i landet (dnr Ju2005/1181/KRIM). Barnahus är samlingsnamnet på verksamheter där olika myndigheter samverkar under ett gemensamt tak vid utredningar kring barn som misstänks vara utsatta för allvarliga brott. Försöksverksamheten pågår under 2005-2007. I kapitel tre respektive fem förs en närmare diskussion om hur arbetet med

⁶ Information har inhämtats om Kriminalvårdens påverkansprogram Relation och Samlevnad (ROS) som finns vid bland annat Skogomeanstalten. Då detta program inte i första hand har män som använder våld mot kvinnor i nära relationer som målgrupp diskuteras det dock inte närmare i rapporten.

barnahus utvecklats så långt samt hur det kan samordnas med utvecklingen av arbetet med barn som ”bevittnar” våld.

När det gäller barn bör även noteras att verksamheter som primärt är inriktade på så kallat hedersrelaterat våld tolkats som liggande utanför uppdraget och att dessa därför inte kartlagts.⁷

I definitionen av vad som ska anses vara en verksamhet som berörs av uppdraget har följande avgränsningar gjorts. För det första ska verksamheten *uttalat* rikta sig till den grupp män respektive barn som kartläggningen berör. Det behöver dock inte vara fråga om verksamheter som uteslutande arbetar med våldsproblematik. Detta betyder bland annat att generella professionella manscentra/kriscentra för män har kartlagts, liksom gruppverksamheter för barn där målgruppen inkluderar barn som upplever våld. Verksamheter som *inte* uttalat arbetar med våldsproblematik, som familjerådgivningar, ungdomsmottagningar eller gruppverksamheter för barn i andra svåra situationer (exempelvis barn till missbrukande föräldrar), har däremot inte inkluderats.⁸ För det andra ska arbetet ske i något slags *organiserad form*. Detta betyder att arbetet kan ske både genom anställd personal och av volontärer i frivilligorganisationer. För att ett arbete ska betraktas som en verksamhet krävs dock antingen anställd personal eller en uttalad modell för insatsen. Denna avgränsning betyder bland annat att det arbete som bedrivs av frivilliga mansjourer inte inkluderats (se vidare avsnittet om frivilligorganisationer nedan).

Verksamheter i kommunal regi

I syfte att lokalisera verksamheter i hela landet har en kartläggning av kommunernas insatser inom detta område genomförts. Med tanke på uppdragstiden på sex månader och att det måste finnas tid att fördjupa bilden av insatserna bedömdes

⁷ För en översikt över det dokumentationsarbete som just nu pågår på detta område, se SOU 2006:65, 90f.

⁸ För ett exempel på det arbete som kan bedrivas i sådana sammanhang, se exempelvis diskussionen om socialtjänstens familjerättsenhet i Gävle (SOU 2006:65, 194ff).

inte en enkät till landets samtliga kommuner vara praktiskt genomförbar. I stället kartlades verksamheter genom en genomgång av den information som kommunerna gjort tillgänglig på sina respektive hemsidor. Kartläggningen genomfördes under två veckor i mars månad. En genomgång gjordes av samtliga 290 kommuners hemsidor. Adresser till kommunerna hämtades från Sveriges kommuner och landstings förteckning över och adressregister för Sveriges kommuner.

Kartläggningen av kommunernas verksamhet genomfördes i tre steg. I en första fas gjordes en genomgång av den information som kommunerna presenterar under olika huvudrubriker på hemsidan. Främst har information under rubriker som "Vård och omsorg", "Omsorg och socialtjänst", "Individ- och familjeomsorg IFO", "Barn och familj", samt "Råd och stöd" inhämtats. I den andra fasen användes kommunernas egna sökfunktioner. För att fånga upp så mycket information som möjligt har sökningarna varit breda, exempelvis genom sökord som "våld", "kris", "stöd", "män" eller "kvinnofrid". Utöver detta har även sökningar gjorts genom olika mer eller mindre precisa sökkombinationer, såsom: "barn som bevittnat våld", "våld i familjen", "män som utövar våld" eller "utsatta barn". I de fall där sökningarna med kommunens egna sökfunktioner inte resulterade i några träffar har kompletterande sökningar gjorts via större sökmotorer, såsom Google. Sökningar genomfördes, till exempel genom sökord som "Kvinnofrid + [kommunens namn]" för fånga upp bredare projekt inom kommunen.

Genom att kombinera sökningar via kommunernas hemsidor med kompletterande sökningar med sökfunktioner och sökmotorer framträder en bred och övergripande bild av de verksamheter och insatser som bedrivs runt om i landet. En begränsning är dock att kommunernas hemsidor inte följer någon enhetlig mall, utan varierar i upplägg, information och omfång, varför det är osäkert om samtliga kommuners insatser har ringats in. Eftersom hemsidorna är en av kommunernas främsta kanaler för att sprida information till medborgarna är dock ett rimligt antagande att merparten av de kommuner som inte

tillhandahåller någon information om kvinnofridsarbete på sin webbplats, vare sig om interventioner mot män som utövar våld eller insatser för barn som upplever våld, inte heller bedriver någon sådan verksamhet.

Samtliga verksamheter som lokaliserats via webbundersökningen återfinns i de länsuppdelade förteckningar som inkluderas som bilagor till rapporten (bilaga två och tre). I många fall har också företrädare för verksamheterna intervjuats (se vidare nedan).

Frivilligorganisationer

För att så många relevanta verksamheter som möjligt skulle kunna identifieras skickades också några enkla enkäter ut. Den första gick till kvinnojourer anslutna till ROKS (Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige) och SKR (Sveriges Kvinnojourers Riksförbund) samt brottsofferjourer anslutna till BOJ (Brottsofferjouernas riksorganisation) (bilaga sju). Den andra gick till mansjourer anslutna till Sveriges Mansjourers Riksorganisation (bilaga åtta).

Enkäterna skickades ut under mars och april. Kvinno- och brottsofferjourerna ombads svara på två frågor, dels om jousen har en särskild verksamhet för barn som upplever mäns våld mot kvinnor, dels om jousen har anställd personal och någon av dessa har till uppdrag att särskilt arbeta med barn. Enkäten skickades till totalt 106 kvinnojourer och 108 brottsofferjourer. Tre kvinnojourer har bidragit med information på annat sätt och tillsändes därför ingen enkät. Enkäten skickades inte heller till tjej-jourerna eller till stödcentrum mot incest eftersom utredningsuppdraget i första hand berör verksamheter som riktar sig till barn och unga som har upplevt mäns våld mot kvinnor i sin familj.

En motsvarande enkät skickades till Sveriges mansjourer. Till respektive mansjour ställdes frågan om jousen har en särskild verksamhet för att få män som utövar våld att upphöra med sin

våldsutövning mot kvinnor och barn, samt om juren har anställd personal.

Av de sammanlagt 214 kvinno- och brottsofferjourer som fick enkäten har 140 svarat (70 kvinnojourer och 70 brottsofferjourer). Resultaten från enkäten visar att tio kvinnojourer och två brottsofferjourer har en särskild verksamhet för barn som upplever mäns våld mot kvinnor. Det förekommer dock svar, där jourer har uppgett att de har en särskild verksamhet, men där verksamheten ändå faller utanför ramen för hur utredningen har definierat verksamhet. De verksamheter/insatser som har lokaliserats via enkäten beskrivs i kapitel tre samt återfinns i förteckningen över verksamheter för barn i bilaga två.

Av enkätsvaren framgår också att 57 kvinnojourer och 13 brottsofferjourer har anställd personal, men att bara sex kvinnojourer och två brottsofferjourer i landet har anställd personal med särskilt ansvar att arbeta med barn/unga som lever med mäns våld mot kvinnor. En kvinnojour svarar att de inte har någon anställd med uppdrag att arbeta med dessa barn, men att en person i personalgruppen har utbildning i Trappan-modellen (se kapitel tre).

När det gäller enkäten till landets mansjourer, har svar inkommit från fyra av de sammanlagt elva jourerna. Samtliga uppger att de bedriver en särskild verksamhet för att få män som utövar våld att upphöra med sin våldsutövning mot kvinnor och barn, men ingen av de svarande uppger att de följer en särskild arbetsmodell. De arbetssätt som beskrivs förefaller vara av mer generell art och faller därför utanför utredningsuppdragets definition av verksamhet.

Vid ett av de rundabordssamtal som arrangerats (se nedan) framkom att det just nu pågår ett arbete inom Män för jämställdhet (f.d. Manliga nätverket) där modeller för frivilligt motivations- och stödarbete utvecklas. Det kan exempelvis handla om att med utgångspunkt i de lekmanövervakare som används inom Kriminalvården/ frivården hitta former för frivilliga mentorer till män som gått igenom ett program för

män som utövar våld mot kvinnor. Utöver detta sker arbete med mäns våldsutövande i frivilligorganisationers eller andra fristående organisationers regi främst i form av särskilda mottagningar med anställd personal med formell utbildning. Dessa diskuteras närmare i kapitel två.

Slutligen kan tilläggas att en förfrågan även gick till Svenska kyrkan, närmare bestämt till de jämställdhetsansvariga i respektive stift, angående pågående verksamhet i kyrkans regi för barn som upplever våld eller män som utövar våld. Förfrågan skickades till samtliga tretton stift. De svar som inkom bekräftar att de insatser som redan var kända verkligen pågår, men förfrågan resulterade inte i att ytterligare verksamheter lokaliserades.

Barn- och ungdomspsykiatri

Efter att synpunkter på kartläggningens inriktning inkommit från praktiker som arbetar i verksamheter för barn som upplever våld beslutades att en enkel enkät också skulle skickas till barn- och ungdomspsykiatriska mottagningar runt om i landet. I enkäten ombads mottagningarna besvara frågor om personalgruppens kompetens om barn som lever med våld i sin familj samt om mottagningens insatser för dessa barn (bilaga nio). Sedan tidigare var det känt att åtminstone två mottagningar i landet helt eller delvis specialiserat sig på gruppen barn som upplever våld i sin familj (oftast mäns våld mot kvinnor). Dessutom var det känt att det pågår ett utvecklingsarbete inom barn- och ungdomspsykiatri i Stockholm kring dessa frågor. Därför skickades enkäten till mottagningar utanför Stockholms län. Sammanlagt 61 BUP/PBU-mottagningar erhöll enkäten. Svar inkom från 39 av dessa. Resultaten redovisas i ett särskilt avsnitt i kapitel tre.

Verksamheternas arbete

För att fördjupa bilden av innehållet i insatserna riktade till barn respektive män inhämtades sedan ytterligare information när väl verksamheterna lokaliserats. Från de verksamheter som identifierats under perioden fram till början av maj efterfrågades skriftligt material och de flesta verksamheter har också inkommit med sådant. Det är material av mycket skiftande karaktär: det rör sig om allt från böcker om arbetsmodellen och rapporter från projekt, till instrument som används i det konkreta arbetet (exempelvis för att kartlägga mäns våldshistoria) och senare års verksamhetsrapporter med aktuell statistik.

Parallellt genomfördes intervjuer med företrädare för 37 verksamheter för barn och 36 verksamheter riktade till män.⁹ Intervjuerna genomfördes under perioden 1 mars till 15 juni. I de flesta fall har intervjuerna skett per telefon och de har då pågått mellan 45 minuter och en timme. Enstaka intervjuer har varit kortare, ner till 20 minuter. I sex fall har två intervjuer genomförts för att kartlägga en verksamhet. Så har exempelvis varit fallet med några verksamheter inom ramen för myndighetssamverkan där både samordnaren och en gruppleddare intervjuats. I fyra fall har intervjuerna genomförts ansikte mot ansikte och i dessa fall har intervjuerna tagit upp till två timmar. Vid dessa tillfällen har intervjuerna haft mellan en och tre informanter. Resultaten av intervjuerna redovisas i kapitel två och tre.

För att få jämförbar information från de olika verksamheterna användes en strukturerad intervjuguide med ett antal teman som behandlats i samtliga intervjuer (se bilaga fem och sex). Arbetet med att ta fram intervjuguiderna inleddes genom en utblick på aktuell kunskap i Sverige, Norden och internationellt. Till

⁹ Dessutom har en företrädare för Kriscentrum för barn och ungdomar i Malmö intervjuats. För en diskussion om barnhusens insatser för barn som upplever mäns våld mot kvinnor, se kapitel tre.

exempel användes de riktlinjer för minimistandard i arbete med män som tagits fram av den brittiska organisationen RESPECT (RESPECT 2004). Riktlinjerna var till hjälp i formuleringen av centrala teman i båda intervjuguiderna.

I ett tidigt skede av arbetet med kartläggningen fördes också samtal med centralt placerade personer på fältet, som Mari-Anne Tobiasson, samordnare för kriminalvårdens IDAP-program, Göran Lindén och Anders Sandberg, nationella samordnade för Riksorganisationen för professionella kriscentra för män, samt Åsa Landberg, psykolog på Rädda Barnens centrum för barn som upplevt våld. Vidare fördes samtal med praktiker från organisationen Barnardos¹⁰ (avdelningen i Newcastle) i Storbritannien och utvärderingsprojektet WiBIG (Wissenschaftliche Begleitung Interventionsprojekte gegen häusliche Gewalt)¹¹ för samverkansprojekt mot mäns våld mot kvinnor i Berlin, Tyskland. Dessa kontakter var också av betydelse för utformningen av intervjuguiderna.

Av tidsskäl har det endast i undantagsfall varit möjligt att låta informanter ta del av den färdiga texten med presentationen av den information som inhämtats genom intervju och skriftligt material, vilket annars hade varit önskvärt. Ansvar för eventuella missförstånd eller felaktigheter i texten vilar därför helt på rapportförfattarna.

Ytterligare information

Genom enkäterna, skriftligt material samt kortare förfrågningar via e-post eller telefon har viss information om ytterligare sex verksamheter riktade till män och 37 verksamheter för barn inhämtats. Under uppdragstiden har också Rädda Barnen gjort en egen kartläggning av kommunernas insatser för barn och tack vare detta arbete har ytterligare 13 verksamheter identifierats och inkluderats i den förteckning som återfinns som bilaga två.¹²

¹⁰ Se <http://www.barnardos.org.uk>

¹¹ Se <http://www.wibig.uni-osnabrueck.de>

¹² Se Rädda Barnen (2006a, 2006b).

Totalt omfattar alltså de länsvisa förteckning över verksamheter som återfinns som bilagor till rapporten (bilaga två och tre) 50 verksamheter som riktar sig till män som använder våld mot kvinnor och barn, och 87 verksamheter som riktar sig till barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj. Dessa förteckningar torde fånga det mesta av det arbete som pågår runt om i landet i nuläget.¹³ Av den rapport om öppna insatser i socialtjänstens barn- och ungdomsvård som Socialstyrelsen publicerade i början av juni 2006 framgår att insatser riktade till barn och unga som bevittnar våld finns i drygt en tredjedel av landets kommuner (Socialstyrelsen 2006, 27ff). Omfångsmässigt stämmer det ganska väl med resultaten av kartläggningen, inte minst med tanke på att sex av de myndighetssamverkansprojekt som finns med i förteckningen tillsammans omfattar arbete i 40 kommuner.¹⁴

Forskning och utvärdering

Med tanke på uppdragets tredje del, att ge förslag på former och modeller för utveckling, samordning och spridning av kunskap har också en kartläggning av relevanta forskningsprojekt och utvärderingar genomförts. Kartläggningen berör projekt, utvärderingar eller annan kunskapsinsamling som handlar om förändringsarbete riktat till våldsamma män respektive insatser för barn som upplever våld i Sverige. För att få en överblick över pågående eller nyligen avslutade projekt har dels ett stort antal så kallade Forsknings- och Utvecklingsenheter (FoU-enheter) runt om i landet kontaktats, dels har sökningar efter material gjorts via internet, främst genom att söka på forskningsfinansiärers, universitet och högskolors hemsidor.

¹³ Det bör noteras att vissa av dessa är nära kopplade till varandra, som exempelvis arbetet inom vissa av myndighetssamverkansprojekten. I förteckningen har dessa dock i vissa fall skiljts ut som separata verksamheter exempelvis för att samordnaren för män har ett distinkt uppdrag som går utöver grupprogrammet IDAP. Se vidare kapitel två och tre.

¹⁴ Frideborg Centrala, Frideborg Norrköping, Nyckelfrid, STOPP Eskilstuna-Strängnäs, Utväg Skaraborg samt Utväg Södra Älvsborg.

Kartläggningen av pågående forsknings- och utvärderingsprojekt genomfördes mellan 1 april och 31 maj genom att relevanta FoU-miljöer runtom i landet kontaktades via e-post. Adresser och kontaktpersoner har främst hämtats från Socialstyrelsens hemsida samt från den förteckning över FoU-enheter som Sveriges kommuner och landsting tillhandahåller. De kontaktade FoU-enheterna fokuserar en mängd olika verksamheter och inriktningar. Några vanliga områden är exempelvis individ- och familjeomsorg, handikappfrågor, psykoterapi, klinisk forskning, äldre, socialpsykiatri, folkhälsa, och samhällsmedicin. Sammantaget innebär det att ett brett spektra täckts in i kartläggningen.

En förfrågan skickades ut per e-post angående pågående eller avslutade projekt som exempelvis utvärderar, beskriver eller utvecklar verksamheter som vänder sig till män som utövar våld eller till barn och unga som lever med mäns våld mot kvinnor. Totalt 88 förfrågningar skickades ut, i de fall där svar inte inkommit inom rimlig tid har en påminnelse skickats ut. Sammanlagt 62 svar har inkommit, vilket innebär att från 26 enheter har svar uteblivit trots påminnelse. Ett rimligt antagande är att de som inte svarat helt enkelt inte bedriver några projekt som är relevanta för detta utredningsuppdrag. Ytterligare tid har därför inte använts för fler påminnelseutskick.

Forskningsfinansiärernas¹⁵ hemsidor och projekt-sammanställningar har kartlagts för att se om för utredningen relevanta projekt finansierats under de senaste fem åren. Projekt som fokuserar utvärdering eller forskning om behandling och samhälliga interventioner riktade till män som använder våld och för barn som lever med detta våld har varit av intresse. Forskningsfinansiärernas hemsidor tillhandahåller information om finansierade projekt i varierande grad. I vissa fall fanns relativt utförliga beskrivningar och i andra fall var dessa mycket korta, innehållandes endast projekttitel och namn på projektledare. Med hjälp av projekttiteln kunde dock dess

¹⁵ Allmänna Barnhuset, Brottsofferfonden, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, Riksbankens Jubileumsfond, Statens institutionsstyrelse, Vetenskapsrådet.

relevans oftast avgöras. Översynen visar att ett relativt fåtal finansierade projekt har relevans för denna utredning. Några relevanta projekt finns dock.

Ett urval av svenska universitet och högskolors¹⁶ hemsidor har kartlagts för att se vilka forskningsprojekt om behandling eller interventioner som pågår ute i landet. Främst institutioner inom sociologi, socialt arbete, psykologi, vårdvetenskap, folkhälsovetenskap, kriminologi, rättspsykiatri samt Centrum för våldsprevention vid Karolinska institutet har inkluderats. En begränsning är dock även här att hemsidorna varierar i omfång och kvalitet. Beskrivningar av och information om pågående projekt har i vissa fall varit alltför bristfällig eller saknats. Relevanta projekt har främst eftersökts i förteckningar över ”pågående projekt” på respektive institutions/ämnes hemsida. Främst har titlarna varit vägledande, men även beskrivningarna av projekten har fungerat som källor. I vissa fall har en förteckning över pågående projekt saknats, i dessa fall har dock oftast en möjlighet att söka på hemsidan funnits, vilket inneburit en alternativ ingång till att finna relevanta projekt. Några exempel på sökord som använts är: ”våld”, ”violence”, ”utsatta barn”, ”barn som far illa”, ”våldsamma män”, ”behandling” eller ”intervention”. Kartläggningen tyder på att ett begränsat antal relevanta projekt pågår.

Även sökmotorer på internet har använts i kartläggningsarbetet. Relativt breda sökningar har genomförts, exempelvis med hjälp av sökkombinationerna ”utvärdering våld”, ”utsatta barn utvärdering”, ”våldsamma män”, ”insatser våldsamma män”. Detta gav i flera fall träffar på uppsatser som varit av intresse för utredningsuppdraget.

Resultaten från kartläggningen diskuteras närmare i rapportens fjärde kapitel.

¹⁶ Gävle högskola, Göteborgs universitet, Institutet för socialt arbete i Göteborg, Kalmar högskola, Karolinska institutet, Karlstad universitet, Linköping universitet, Lunds universitet, Malmö högskola, Mittuniversitetet, Mälardalens högskola, Stockholms universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet, Växjö universitet och Örebro universitet

Rundabordssamtal, studiebesök, med mera

Som ett led i inhämtandet av information och utarbetande av förslag på former och modeller för kunskapsutveckling organiserades också två rundabordssamtal. Det första hölls 31 maj och riktade sig till aktörer från verksamheter som arbetar med våldsutövande män respektive barn som upplever våld och då i synnerhet från verksamheter där arbetet med män, kvinnor och barn i någon mån samordnats. Ett antal organisationer och myndigheter med en särskild kompetens eller ett särskilt uppdrag när det gäller kunskapsutveckling på fältet mäns våld mot kvinnor och barn var också inbjudna. I fokus för samtalet stod dels frågan hur våldsutsatta kvinnors och barns säkerhet ska tryggas i arbetet med våldsutövande män, dels frågan hur den samlade kunskapen från arbetet med män som utövar våld kan samordnas och utvecklas. Här ingick också frågan om samordning mellan dokumentation och utvärdering i verksamheter för män som söker hjälp frivilligt och arbetet som sker inom Kriminalvården.

Det andra rundabordssamtalet hölls 1 juni och riktade sig till frivilligorganisationer på området interventioner mot mäns våld mot kvinnor och barn. Även här stod frågan om kvinnors och barns säkerhet i arbetet med våldsutövande män på dagordningen. Vidare diskuterades den roll frivilligorganisationerna har idag samt bör ha i framtiden på det här området.

Under arbetets gång har Maria Eriksson och Helene Biller också deltagit i en nätverksträff för praktiker som arbetar med barn som upplever våld, i regi av Rädda Barnen i Stockholm den 27 mars, samt i konferensen *Förändring och behandlingsmöjligheter. Nationell konferens om arbetet med mäns våld i nära relationer* i Uppsala 10-11 maj arrangerad av Mansmottagningen mot våld i Uppsala och Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män. Vidare har Rikskvinnocentrum i Uppsala samt Alternativ till völd i Oslo besökts. En rad samtal har också förts med centrala myndighetsföreträdare, forskare och praktiker på fältet,

inklusive Margareta Alldahl och Kjerstin Bergman, Socialstyrelsen, Annika Eriksson, Utredningen om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor, Annika Frisk, Botkyrka kommun, Margareta Hydén, Linköpings universitet, Berit Josefsson, Socialstyrelsen, Göran Lindén och Anders Sandberg, Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män, Keith Pringle, Ålborgs universitet, samt Hans Åberg, Mansmottagningen mot våld Uppsala.

Kapitel 2 Interventioner för att förmå män att sluta använda våld mot kvinnor och barn

I det här första kapitlet med beskrivningar av verksamheter är det arbetet med våldsutövande män som står i fokus. Det finns två skäl till det. Det första är av principiell natur. Det är problemet mäns våld mot kvinnor som ligger bakom interventionerna riktade till såväl männen som de barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj. Det andra skälet är mer praktiskt. Beskrivningen av verksamheter riktade till män bygger på en indelning av verksamheterna i olika kategorier. Denna beskrivning ger en översikt över hur insatser kan organiseras i Sverige idag. Denna översikt tjänar också som en bakgrund till diskussionen om insatser riktade till barn.

Med utgångspunkt i huvudsakliga målgrupper, huvudmannaskap och relation till rätts- och välfärdssystemets olika delar kan verksamheterna riktade till män delas in i fem kategorier: interventioner inom ramen för kriminalvården och rättspsykiatri, generella manscentra/kriscentra för män; mansmottagningar med fokus på våld, interventioner inom ramen för myndighetssamverkan, samt det som här kallas integrerade interventioner som är en relativt ny form av samverkan inom socialtjänsten. Beskrivningen bygger både på det skriftliga material som samlats in och på intervjuerna med företrädare för 36 av verksamheterna.

Verksamheter i anslutning till kriminalvården

Svensk kriminalvård har sedan början av 1990-talet utvecklat lokala program för män som använder våld mot kvinnor i nära

relationer.¹⁷ Dessa program har dock sett mycket olika ut och har saknat gemensamma instrument för utvärdering av effekter. Kvinnovåldskommissionen konstaterade redan för ett drygt decennium sedan att kunskaperna om behandlingens effektivitet är bristfälliga (SOU 1995:60, 332ff). I kvinnofridsreformen ingick därför ett uppdrag till Kriminalvårdsstyrelsen att i samråd med Socialstyrelsen kartlägga vilka metoder som används för behandling av män som dömts för våldsbrott och överväga vilka behov som finns av en utbyggnad av behandlingen av dessa män (se Prop. 1997/98:55, 55). Enligt utredningen om kvinnofridsuppdragen gjorde Kriminalvårdsstyrelsen inte någon preciserad behovsbedömning när det gäller behandlingsinsatser för män dömda för misshandel av kvinnor, men drog slutsatsen att det behövs en utbyggnad av behandling för den här gruppen män (se SOU 2004:121, 105).

På uppdrag av Kriminalvårdens forskningskommitté undersökte Sektionen för rättspsykiatri vid Karolinska Institutet i slutet av 1990-talet förutsättningarna för att genomföra en effektstudie av kriminalvårdens behandlingsinsatser för sexualbrottsdömda. I rapporten konstateras att vare sig den vetenskapliga underbyggnaden, anpassningen till målgruppen (specificiteten) eller genomförandet av programmen (så kallad programintegritet) var tillfredsställande. Författarna rekommenderar därför att man avvaktar med att genomföra effektstudier i svensk kriminalvård och i stället börjar med att styra in verksamheten mot mer vetenskapligt underbyggda behandlingsformer (Långström och Sjöstedt 2000).

Ett resultat av dessa lägesrapporter om behov och aktuell kunskap är att ett arbete påbörjats för att utveckla mer systematiska och vetenskapligt underbyggda interventioner.

¹⁷ Exempelvis programverksamheten Slagugglan, inom vilken Ellen Pence och Michael Paymars beskrivning av programverksamheten riktad till män i Duluth i USA också översattes till svenska, se Pence och Paymar (1994).

IDAP

Utvecklingen av ett mer systematiskt program riktat till män som utövat våld eller andra former av kontrollerande beteenden mot kvinnor i nära relationer i svensk kriminalvård har sedan 2000 skett i samarbete med den brittiska kriminalvården och Home Office. Det grupprogram som nu håller på att introduceras, IDAP (Integrated Domestic Abuse Programme), är hämtat från Storbritannien men grundstrukturen kommer från Duluth i USA där man sedan 1980-talet arbetar med en samordnad insats för att motverka mäns våld mot kvinnor, en så kallad "co-ordinated community response" (se Shepard och Pence 1999). IDAP tillhör med andra ord till den form av interventioner som internationellt sett - i synnerhet i den engelskspråkiga världen - kan betecknas som "konventionella" program för våldsutövande män (Gondolf 2002). Det är den typ av program som hittills visat sig ha bäst effekt på den här gruppen våldsutövande män. Dessa program har dock hittills inte varit lika vanliga i Sverige som i exempelvis Kanada och USA.

En av de centrala delarna i Duluth-modellen är en beskrivning av beteendet hos män som använder våld mot kvinnor i nära relationer, det så kallade makt- och kontrollhjulet.¹⁸ Utgångspunkten för denna beskrivning av våld var intervjuer med över 200 våldsutsatta kvinnor som i början av 1980-talet deltog i studiecirkel organiserade av kvinnojouren i Duluth. Hjulet illustrerar hur fysiskt och sexuellt våld är en del av en större helhet och inte isolerade handlingar eller tillfälliga utbrott av besvikelse och liknande. Det fysiska och sexuella våldet ingår i ett mönster av dominans och förtryck där mannen skaffar sig makt över kvinnan genom tvång och hot, genom att skrämma henne, genom att såra hennes känslor, genom att isolera henne från vänner och familj, genom att förneka och förminska allvaret i våldet, genom att använda barnen, kontrollera pengar

¹⁸ Se <http://www.duluth-model.org/documents/PhyVio.pdf>.

och ekonomi samt inte minst genom föreställningar om vad en ”riktig” kvinna respektive man är och bör vara. För att bryta detta beteendemönster utvecklades ”jämlighetshjulet”¹⁹ vilket ligger till grund för interventionen för att få män att sluta använda våld (se vidare nedan).

IDAP-programmet har godkänts som förslag av Kriminalvårdsstyrelsens ackrediteringspanel.²⁰ Nästa steg i ackrediteringsprocessen, själva ackrediteringen, planeras hösten 2006. En ackrediteringsansökan ska bestå av fem manualer. Den första är en teorimanual som beskriver programmets teoretiska grund och modell för förändring. De andra är själva programmanualen som ska beskriva varje sammankomst i programmet på en tillräckligt detaljerad nivå för att göra det möjligt för en välutbildad programledare att genomföra programmet på det sätt som avses. Den tredje är en bedömnings- och utvärderingsmanual som bland annat innehåller alla de bedömnings- och utvärderingsinstrument som används. Dessutom ska det finnas en genomförandemanual där det bland annat framgår vilka grundförutsättningar som krävs för att programmet ska kunna genomföras på avsett sätt, samt en utbildningsmanual som både beskriver hur personalen väljs ut och utbildas och hur personalens kompetens ska bibehållas efter att programmet godkänts. I bedömningen används tio kriterier:

1. En tydlig förändringsmodell
2. Klienturval: vilka klienter och urvalsmetoder
3. Inriktning mot flera dynamiska riskfaktorer
4. Effektiva metoder
5. Färdighetsinriktning
6. Ordningsföljd, intensitet, varaktighet
7. Engagemang och motivation
8. Kontinuitet i program och andra insatser
9. Program- och behandlingsintensitet – system för kvalitetssäkring
10. Fortlöpande utvärdering

¹⁹ Se <http://www.duluth-model.org/documents/NonVio.pdf>.

²⁰ Panel för prövning och godkännande av dels vetenskaplig standard, dels omsättning i praktisk programverksamhet.

Den teoretiska grunden för IDAP-programmet är dels social inlärningsteori, dels en könsmaktsanalys integrerad i en ekologisk modell (National Probation Service for England and Wales 2003, 20ff). Våld mot kvinnor förstås med andra ord som något män lär sig och ett samhälle som på olika nivåer genomsyras av ojämlikhet knuten till kön är en central kontext för mäns lärande av dominans- och våldsbeteenden. När det gäller förändringsprocesser bygger programmet på social inlärningsteori och kognitiv beteendeterapi. Förenklat betyder det att utgångspunkten är att tankeprocesser är av avgörande betydelse för hur en person reagerar på yttre händelser. Vidare att tankar, känslor och handlingar är kopplade till varandra. Tankar och uppfattningar om, exempelvis, acceptabelt beteende från män mot kvinnor, eller lämpligt beteende från kvinnors sida, antas upprätthålla mäns våld. I programmet ligger sålunda fokus på de attityder och förståelser som antas ligga till grund för våldet.

Interventionen med den enskilda mannen inleds med en brottsanalys och bedömning enligt riskbedömnings- och hanteringsmodellen SARA (Spousal Assault Risk Assessment Guide).²¹ Vidare med en orienteringssession där mannen får bekanta sig med grupprogrammet. Själva programmet pågår sedan under 27 veckor i grupp med sessioner två timmar i veckan. Det är indelat i nio teman (efter Duluth-modellens ”jämlighetshjul”, se ovan): icke-våld, icke-hotfullt beteende, respekt, stöd och tillit, ärlighet och ansvarstagande, partnerskap, ansvarsfullt föräldraskap, förhandling och rättvisa, samt sexuell respekt. Varje tema bearbetas i tre veckor (en så kallad modul). Efter programmet följer en individuell uppföljning som ett led i återfallspreventionen. Männerna som går programmet är i de flesta fall dömda, men på ett par ställen tas även män som söker frivilligt emot i mån av plats. Nya deltagare kan inkluderas då en ny modul inleds, med undantag för modulen om sexuell respekt.

²¹ Förenklat kan modellen sägas bestå av en checklista för bedömning av riskfaktorer och risk för våld om ingen åtgärd vidtas, samt dokumentation av förslag på skyddsåtgärder, se <http://www.lvn.se/rpk>.

Gruppen leds av två programledare som bör vara en kvinna och en man. Tanken med detta är bland annat att de genom sin interaktion med varandra kan fungera som modeller för ett respektfullt förhållningssätt från män mot kvinnor. Här kan tilläggas att internationellt sett ingår oftast kravet på både kvinnor och män som programledare i riktlinjer/minimistandard för praktik (se Austin och Dankwort 1998; RESPECT 2004). I litteraturen framhålls bland annat att för manliga professionella som arbetar med våldutövande män kan gränsen ibland vara hårfin mellan att å ena sidan försöka skapa en allians med männen genom att betona gemensamma erfarenheter *som män*, och å andra sidan gå ”i maskopi” (collusion) med de våldsamma männen – och därmed upprätthålla de förhållningssätt som bidrar till våldet (Pringle 1995). Vidare att kvinnor och män som professionella ofta har olika uppfattningar om vad som är att gå i maskopi (Pease 2003). Därför är det viktigt att utöver att ha kvinnor som programledare också föra en kontinuerlig dialog med lokala feministiska kvinnogrupper som arbetar med mäns våld (se RESPECT 2004).

Ytterligare en central komponent i IDAP-programmet är den så kallade *partnerkontakten*. Syftet med partnerkontakten är att öka den våldsutsatta kvinnans och eventuella barns säkerhet under mannens förändringsarbete. I IDAP-programmet är partnerkontakten individuell och omfattar minst fyra tillfällen: en inledande intervju med fokus på våld och riskbedömning enligt SARA-modellen, en kontakt mitt i programmet, en kontakt då mannen avslutar programmet och en uppföljning efter sex månader eller då övervakningen av mannen upphör.²² Förutom riskbedömning och –hantering innehåller IDAP:s partnerkontakt rådgivning när det gäller samhällets resurser till stöd för våldsutsatta kvinnor och information om programmet och vad kvinnan kan förvänta sig av det. För att inte interventionen ska få oavsedda och negativa konsekvenser är det viktigt att kvinnan får en realistisk bild av mannens förändringsmöjligheter. Annars finns en risk att hon stannar

²² Om kvinnan så önskar och i mån av tid kan det också blir fråga om fler kontakter.

kvar i en situation som är farlig och/eller ohållbar för henne och eventuella barn på grund av ett orealistiskt hopp om förändring (se även Austin och Dankwort 1998; RESPECT 2004). Tanken med partnerkontakten är också att den våldsutsatta kvinnan kan fungera som en referens i bedömningen av mannens framsteg i förändringsprocessen. Partnerkontakten är alltså en säkerhetsinriktad intervention och ett slags brottsofferstöd. Den ska inte förväxlas med arbete med parrelationen. Partnerkontakten är frivillig för kvinnans del.²³ Mannen kan däremot inte säga nej till att den kvinna han utsatt för våld erbjuds en kontakt.

I den här rapporten används i första hand det redan etablerade begreppet partnerkontakt för den här typen av säkerhetsinriktade och kvinnostödjande interventioner. Vid ett av de rundabordssamtal som hölls under utredningsarbetets gång diskuterades benämningen och då framfördes bland annat brottsofferkontakt respektive kvinnokontakt som alternativ. Båda är i princip utmärkta förslag. Det första eftersom mäns våld mot kvinnor i nära relationer är ett brott och kvinnan därmed är ett brottsoffer. Det andra eftersom det synliggör könsdimensionen av problemet mäns våld mot kvinnor, vilket en könsneutral benämning inte gör. Det som möjligen talar emot dem som användbara begrepp i en vardagspraktik är i det första fallet att många våldsutsatta kvinnor aldrig kommer i kontakt med rättsväsendet och själva inte heller nödvändigtvis betraktar sig som något slags offer. Därför kan ett erbjudande om kvinno- eller partnerkontakt vara lättare att tacka ja till för dessa kvinnor. När det gäller begreppet kvinnokontakt är det värt att påpeka att partnerkontakt är ett mer inkluderande begrepp som också skulle fungera som benämning på säkerhetsinriktade interventioner riktade till dem som exempelvis utsatts för våld i samkönade relationer.

²³ I synnerhet från skyddade boenden för våldsutsatta kvinnor har påpekats att vissa kvinnor har separerat och vill inte på något sätt vara involverade i mannens liv samt att man bör vara vaksam så att inte partnerkontakten gör att våldsutsatta kvinnor påtvingas ett ansvar för vad som händer med mannen.

De första IDAP-programmen startade 2004 och från och med hösten 2006 kommer det att finnas på elva platser i landet: Borås, Eskilstuna, Göteborg, Karlstad, Malmö, Mariestad (anstalten Johanneberg), Stockholm, Torpshammar (anstalten Viskan), Vänersborg, Västerås och Växjö. Under 2006 kommer programmet troligen även inledas i Visby.

Andra verksamheter

När det gäller andra typer av gruppverksamheter i anslutning till kriminalvården står det i skrivande stund klart att vissa kommer att upphöra i kriminalvårdens regi i och med att IDAP ska introduceras. Då utredningsuppdraget fokuserar aktiva verksamheter diskuteras dessa inte närmare i rapporten. Det gäller den tidigare verksamheten för män inom ramen för samverkansprojektet STOPP i Eskilstuna, Sista slaget i Västerås samt Män i Focus i Halmstad. Idag finns inget vidare besked om "PÅK" i Gävle respektive "Manfred" i Örebro. Det kan dock inte uteslutas att på sikt kommer IDAP introduceras även på dessa platser i landet.

När det gäller PÅK uppges att det är fråga om ett halvstrukturerat gruppprogram där vissa moment går igenom, men ordningen varierar beroende på processen i gruppen. Interventionen för den enskilda mannen består av minst tjugo tillfällen, en gång i veckan, två timmar per gång. Därefter kan männen fortsätta med individuella samtal och vissa fall också komma tillbaka till gruppen vid behov. Det är i första hand dömda män som går i gruppen, men män som söker hjälp frivilligt kan också komma med i mån av plats. I de fall männen kommer via frivården har frivårdsinspektören gjort en bedömning enligt SARA-modellen (se ovan). Ofta har mannen haft något individuellt samtal innan han går in i gruppen, men det händer också att vissa män kommer direkt in i gruppen, som är öppen, det vill säga tar emot män löpande i mån av plats.

Varje gruppstillfälle följer vissa ramar. Det inleds med en reflektion över varför gruppen samlas, en genomgång av vad

som har hänt sedan sist och vilka känslor som är förknippade med dessa händelser. Därefter följer arbete med det tema som är mest aktuellt just då. Dessa teman kan exempelvis vara våld, svartsjuka eller kvinnosyn. I arbetet med det som är aktuellt för dagen används pedagogiska instrument, som att rita på blädderblock eller reflektera över egna tidigare erfarenheter, samt olika metoder som exempelvis ”time-out” teknik, det vill säga att mannen lär dig identifiera varningssignaler på att han kan komma att använda våld och i så fall lämnar huset eller platsen under en kortare period för att lugna ner sig. Målet är att han senare ska kunna återvända för att resonera sig igenom saker på ett sansat sätt. Varje gruppssession avslutas med en ritual där männen står upp och håller om varandra. Inspirationen till den ostrukturerade, eller halvstrukturerade, arbetsmodellen kommer framförallt från Center for Violence Intervention and Research (CIRV) i Montreal i Kanada (se vidare avsnittet om generella mansmottagningar nedan).

När det gäller Manfred är det en gruppverksamhet där männen förbinder sig att delta vid minst 20 tillfällen, en gång i veckan, två timmar per tillfälle, där fokus för samtalen är mannens ansvar för våldet, våldets konsekvenser samt ett förändrat beteende och alternativ till våld. Verksamheten är ett samarbete mellan polis, frivården, kommunerna i länet samt Örebro läns landsting och det är två manliga familjerådgivare som håller i grupperna. De uppger att de har utarbetat ett eget koncept där de haft stor nytta av sina erfarenheter som familjerådgivare. Närmare information om innehåll i interventionen har inte inkommit.

Förutom de verksamheter som nämns ovan pågår också arbete finansierat av kriminalvården inom ramen för de större myndighetssamverkansprojekt som finns på vissa platser i landet. I vissa fall sker detta arbete i anslutning till ett IDAP-program, i vissa fall i anslutning till en annan gruppverksamhet. Denna typ av arbete diskuteras närmare nedan i avsnittet om interventioner inom ramen för myndighetssamverkan.

Arbete med män som använder våld mot kvinnor sker också inom ramen för rättspsykiatrisk vård. Det har inte varit möjligt att inom ramen för utredningsuppdraget kartlägga detta arbete i detalj. Enligt uppgifter från den nationella psykiatrisamordningen har de tagit initiativ till ett projekt som syftar till att belysa den rättspsykiatriska vårdens innehåll utifrån skilda aspekter. Detta projekt avses komma med en preliminär avrapportering av delar av sitt uppdrag i månadsskiftet augusti/september 2006. Slutredovisningen ska dock ske först våren 2007. Projektet leds av chefsöverläkare Eriks Söderberg vid den rättspsykiatriska regionkliniken i Sundsvall. Här kan tilläggas att vid denna klinik finns också en öppen mottagning för män som diskuteras närmare i avsnittet nedan om mottagningar med fokus på våld.

Generella manskottagningar och kriscentra för män

Utanför kriminalvården pågår en stor del av arbetet med män som använder våld mot kvinnor inom ramen för mottagningar som riktar sig till män generellt och inte endast till män med en våldsproblematik. Det första kriscentrat för män startade 1986 i Göteborg och idag finns det krismottagningar i olika delar av landet, och då framförallt i södra halvan av Sverige. Genom kartläggningen har totalt 16 mottagningar identifierats som kan sägas ingå i den här gruppen av verksamheter. Elva av dessa har också bildat en nationell organisation, Riksorganisationen för professionella kriscentra för män.²⁴

När det gäller former för interventioner är det i de flesta fall fråga om enskilda samtal. Fyra av verksamheterna (från hösten 2006 fem) arbetar även med grupper för våldsutövande män. Längden på de individuella insatserna varierar mellan tre-fyra samtal till tjugotalet samtal. I ena änden av detta kontinuum finns Kriscentrum för män i Göteborg där kontakten ofta består av tre och maximalt av tio samtal, samt Stödcentrum för män i

²⁴ Se <http://www.rikskriscentraforman.se>

Partille där det också oftast är fråga om korta kontakter men där samtalsserien dock i vissa enstaka fall kan sträckas ut till tjugo samtal. I andra änden av kontinuumet finns till exempel Kriscentrum för män i Lund där serien med individuella samtal ligger på mellan femton och tjugo samtal och Krismottagningen för män i Stenungsund där den ligger på cirka tjugo samtal. Frekvensen kan variera. De flesta uppger ett samtal i veckan, men vissa säger också att det kan bli fråga om tätare kontakt om mannen befinner sig i kris.

Insatserna i grupp varierar mellan minst tio sessioner på Manscentrum i Stockholm och tolv till femton gånger på Kriscentrum för män i Lund, till minst tjugo hos krismottagningen Stickan i Gävle. Här kan också tilläggas att Stickans gruppinsats sker i samarbete med kriminalvården under namnet PÅK (se föregående avsnitt).

Även den teoretiska basen samt modellen för insatsen tycks variera betydligt mellan de olika verksamheterna. Detta dock sagt med visst förbehåll. En uttömmande beskrivning av teoretisk bas och interventionsmodell har inte kunnat identifieras för någon av de generella mottagningarna/kriscentra. Det är därför mycket svårt att bedöma vad interventionerna egentligen bygger på och vad de innehåller. Det som finns att tillgå är mer övergripande beskrivningar som visserligen kan ge något slags bild, men som inte är tillräckliga för att göra en mer ingående bedömning av vad det är för insats som görs eller vilka skillnader som reellt finns mellan olika verksamheter. Med beaktande av detta kan variationen beskrivas på följande sätt.

De flesta informanter beskriver en eklektisk bas med inspiration från såväl pedagogik, kognitiv beteendeterapi och krispsykologi som från systemteori och psykodynamisk teori.²⁵ Ofta ligger tyngdpunkten dock på någon av dessa influenser.

Av de generella mans-/krismottagningar där någon intervjuats är det Kriscentrum för män i Göteborg som tydligast lyfter fram psykodynamisk teori som basen för verksamheten. Därifrån

²⁵ Även anknytningsteori och narrativ teori tillhör de perspektiv som nämns av flera informanter.

uppges också att de har en egen interventionsmodell där de erbjuder mannen möjligheter att samtala kring sin aggressivitet med målet att ge honom konstruktiva och alternativa vägar i stället för hot och våld.²⁶ Det har dock inte varit möjligt att inom ramen för kartläggningsuppdraget få en fördjupad bild av hur den psykodynamiska teoretiska basen omsätts i de relativt kortvariga kontakter som beskrivs (mellan tre och tio samtal).

I ett par fall framhålls ett krisperspektiv som basen för verksamheten och interventionsmodellen framstår också som klart inspirerad av detta. Ett exempel är Manscentrum i Haninge. Modellen består av fyra-fem individuella krissamtal åtföljda av en avstämning/bedömning som i sin tur kan följas av en samtalsserie på 12 jag-stödande samtal en gång i veckan. Därefter tar samtalen mer formen av stödsamtal och glesas ut efter hand. Kontakten uppper ha pågått som längst i fem år med kontakt en gång i halvåret mot slutet.

När det gäller en kognitiv teoretisk bas är det Kriscentrum för män i Malmö som tydligast framhåller en sådan (se vidare nedan om interventionsmodellen).

Inspiration från CIRV

Av de sex generella mans-/krismottagningar som startade först i Sverige (1986-1996) framhåller fem den kanadensiska mottagningen Center for Violence Intervention and Research (CIRV) i Montreal som en viktig inspirationskälla.²⁷ När det gäller CIRV-inspirerat arbete är det gruppinterventionen på Manscentrum i Stockholm som tydligast finns beskriven genom Per Elis Eliassons bok om verksamheten där (Eliasson 2000).

²⁶ Här kan tilläggas att en tidig dokumentation av erfarenheter från Kriscentrum för män i Göteborg finns i Lennéer-Axelsson (1989).

²⁷ Det har inte varit möjligt att inom ramen för kartläggningsuppdraget närmare följa upp hur denna interventionsmodell ser ut i Kanada. Det kan noteras att CIRV inte längre finns med bland de mottagningar som listas av Kanadas National Clearinghouse on Family Violence, <http://www.phac-aspc.gc.ca/ncfv-cnivf/familyviolence>. Den aktuella listan är från 2004.

Interventionen beskrivs som en ostrukturerad gruppterapi där ostrukturerad betyder att man inte följer ett förväg uppgjort schema. Tanken med detta är att de situationer och frågeställningar som just för tillfället är mest aktuella i gruppdeltagarnas liv ska vara utgångspunkten för det som diskuteras. Detta är ett sätt att skapa engagemang hos deltagarna, öka deras ansvar för varandra och minska beroendet av gruppledarna. Gruppformatet närmar sig en självhjälpgrupp och gruppledarnas (män, oftast två) uppgift är framförallt att tillhandahålla strategier och kunskap när rätt tillfället uppkommer genom processen i gruppen. Eliasson skriver att Mancentrums intryck är att ett alltför strukturerat behandlingsprogram inte är särskilt lyckat när det gäller våldsamma män utan att ett sådant program riskerar att skapa passivitet hos männen i stället för att bidra till ökat självkänsla och förmåga att ta ansvar för sina handlingar (Eliasson 2000, 56f). Det finns dock vissa ramar för varje gruppträff, som frekvens (en gång i veckan), längd, en överenskommelse med regler för deltagandet som varje man måste godkänna och skriva på, samt inlednings- och avslutningsrutiner.

Gruppen är öppen, vilket betyder att nya medlemmar kommer in när platser blir lediga. Här framhålls att blandningen av ”veteraner och nybörjare” ger deltagarna perspektiv på sin egen och andras utveckling. Detta ökar dynamiken i gruppen och bidrar till att skapa ansvarskänsla inom gruppen.

Inspiration från ATV

Informanterna från generella mottagningar som startade lite senare hänvisar dels till de då redan etablerade mottagningarna, företrädesvis till Manscentrum i Stockholm och Kriscentrum i Göteborg, samt till Duluth-modellen och Alternativ til Vold i Oslo (ATV) som inspirationskällor för sitt arbete. ATV startade 1987 som den första mottagningen i Europa riktad till män som använder våld mot kvinnor. ATV:s interventionsmodell diskuteras närmare i avsnittet om mottagningar med fokus på

våld nedan. Här kan dock exempelvis verksamheten på Kriscentrum i Malmö nämnas som ett exempel på hur inspirationen från ATV kan komma till uttryck.

Interventionen på Kriscentrum i Malmö består dels av två till fyra inledande samtal som förutom motivationsarbete också innehåller en kartläggning av mannens våldshistoria. Här arbetar mannen tillsammans med samtalsledaren med ett formulär som tar upp en mängd olika exempel på hur våld kan utövas. Formuläret tar också upp vad han själv kan ha varit utsatt för, exempelvis under uppväxten, hur han tror att våldet har påverkat dem som direkt och indirekt varit utsatta för hans aggressivitet och våld, samt definitioner på vad våldsamt och aggressivt beteende är. Formuläret sparas och används senare i behandlingen.

Efter de inledande samtalen påbörjas gruppinterventionen där 15 gruppstillfällen, en gång i veckan, två timmar per gång är minimum. Också denna gruppverksamhet beskrivs som processinriktad och följer alltså inget givet schema. Att döma av beskrivningen av verksamheten tycks den dock vara mer strukturerad än vad exempelvis grupperna hos Stikkan/PÅK och Manscentrum i Stockholm tycks vara. Om grupperna i Malmö uppges att generellt så ligger fokus på våldet under den första delen av interventionen. Våldstillfällena beskrivs och ”återupplevs” i detalj. Arbete med att placera ansvaret för våldet hos mannen samt att etablera alternativa handlingsmönster uppges vara centrala delar tidigt i processen. Detta för att mannens egna förklaringsmodeller till varför han använder våld som gott som alltid tjänar som försvar för våldsbruket. Det är först längre in i processen, då mannens ansvar redan är etablerat, som interventionen fokuserar våldets orsaker. Denna typ av strukturering av insatsen i olika faser kan tolkas som ett uttryck för inspirationen från ATV.

Könsmaktsperspektiv?

När det gäller könsmaktsperspektiv på mäns våld och vilken roll ett sådant eventuellt får i interventionen är också det något som varierar. Vissa menar att det är helt centralt för interventionen. Ett exempel på detta är Krismottagningen för män i Karlstad där det framförallt är Duluth-modellen som lyfts fram som inspirationskälla. Informanter från vissa andra generella mottagningar uttrycker större tveksamhet till ett perspektiv där kön och makt sätts i fokus. Hur dessa skillnader samt tveksamheten till ett könsmaktsperspektiv som redskap i behandlingsarbetet ska tolkas är något som diskuteras mer utförligt nedan, i avsnittet med en övergripande beskrivning av verksamheterna.

Samverkan för kvinnofrid

Vissa av de generella mottagningarna och kriscentra för män ingår i ett större samverkanssammanhang mot mäns våld mot kvinnor. Det gäller exempelvis Stödcentrum för män i Partille, Kriscentrum för män i Trollhättan, samt Manscentrum Järva som ingår i Järva Kvinnofrid. Dessa generella mottagningar påminner därför i viss mån om det arbete riktat till männen som sker inom ramen för olika myndighetssamverkansprojekt (se vidare nedan). Skillnaden är dock att medan myndighetssamverkansprojekten uteslutande fokuserar på mäns våld, arbetar de generella mottagningarna också med andra frågor.

Orienthälsan

Av avsnitt längre fram i denna rapport framgår det att idag är möjligheterna för våldsutövande män att arbeta med sin

våldsproblematik på andra språk än svenska begränsade – när det gäller grupp obefintliga - och att män från etniska minoriteter kan vara underrepresenterade bland våldsutövande män som döms till kontraktsvård (Bergström och Rudqvist 2006). Vidare tycks inte frågan om kulturell anpassning av interventionsmodeller ha diskuterats särskilt ingående. Det gäller för övrigt även eventuella behov av att anpassa modeller från Kanada, Storbritannien och USA till svenska förhållanden.

Detta betyder dock inte att det inte finns erfarenheter av att arbeta med våldsutövande män från etniska minoriteter i Sverige. Till de generella mans- och krismottagningar som beskrivits hittills kan ytterligare en mottagning läggas som exemplifierar detta. Det gäller den multietniska och multidisciplinära utrednings- och rehabiliteringsmottagningen Orienthälsan i Stockholm.²⁸ Denna verksamhet skiljer ut sig dels för att den riktar sig till både män, kvinnor och barn, dels genom sin interventionsmodell. Målgruppen är både individer och familjer som drabbats av olika psykosociala kriser och konflikter och arbetet kan ske på totalt 12 olika språk, även om de vanligaste förutom svenska och engelska är arabiska, azari, kurdiska, persiska och turkiska.

Basen för interventionen är ett hänsynstagande till individers och familjers etniska och kulturella bakgrund kombinerat med kognitiva, beteende- och miljöterapeutiska metoder i de individuella samtalen, samt med kulturellt anpassade familjeterapeutiska metoder (som exempelvis strukturell familjeterapi) i arbetet med familjer.

I arbetet med mäns våld ligger fokus huvudsakligen på så kallat hedersrelaterat våld mot unga kvinnor i familjen, men andra former av mäns våld kan också stå i fokus för interventionen. Interventionen kan ske både individuellt och i olika konstellationer beroende på problematik. Exempelvis kan arbete ske med föräldrparet, med syskonen i familjen, med de olika generationerna kvinnor i familjen, generationerna män, eller tillsammans med medlemmar i släkt och nätverk utanför

²⁸ Se <http://www.orienthalsan.nu>

kärnfamiljen. Utgångspunkten för interventionen är dels en god kännedom om hur en patriarkal struktur präglar både köns- och generationsrelationerna i en familj, samt en noggrann kartläggning av situationen där en bedömning av risk och säkerhetsaspekter ingår.²⁹

Säkerhet för kvinnor och barn?

Även detta arbete med risk- och säkerhetsfrågor är något som skiljer ut Orienthälsan från övriga verksamheter som beskrivs i det här avsnittet om generella mottagningar. Bland de andra verksamheterna finns inte någon tradition av att arbeta med säkerhetsaspekter i möten med andra än den våldsutövande mannen. Diskussioner om så kallad partnerkontakt har visserligen satt igång, och på vissa ställen kan man också se vissa ansatser till en sådan. På Kriscentrum för män i Malmö och Manscentrum i Stockholm får kvinnorna ett brev med information och erbjudande om kontakt om hon så önskar (i Manscentrums fall skickas brevet via männen). I det fall männen i Stickans/PÅK:s grupper kommer via kriminalvården har frivårdsinspektören ofta kontakt med kvinnan/brottsoffret. Detta arbete är dock inte systematiserat.

Man kan också konstatera att ingen av de generella mottagningarna tycks uppfatta det som en del av sitt uppdrag att försäkra sig om att de barn som eventuellt finns kring mannen är trygga. De uppger att de inte har rutiner för riskbedömningar med fokus på barn och de ger intrycket att det är relativt ovanligt att de anmäler misstankar om att ett barn far illa till de sociala myndigheterna. En risk- och säkerhetsmedvetenhet tycks med andra ord inte i någon större utsträckning ha satt avtryck i interventionens organisering.

Utifrån intervjuerna kan bristen på säkerhetsinriktat arbete tolkas som delvis ett uttryck för bristande resurser. Både mindre och större, mer väletablerade verksamheter kan ha snäva

²⁹ Se vidare Al-Baldawi (1998; 2002; 2004).

ekonomiska ramar och underdimensionerade personella resurser. Bristerna handlar dock även om perspektivet på arbetet med våldsutövande män. Detta illustreras exempelvis av det resonemang som fokus på säkerhet som Eliasson gör i sin bok om verksamheten på Manscentrum i Stockholm. Här argumenterar han till och med mot för starkt fokus på säkerhet eftersom han menar att det bidrar till ett för stort inslag av kontroll och tillrättavisningar av mannen vilket kan skapa ett motstånd som i sin tur kan stå i vägen för en mer djupgående förändring (Eliasson 2000, 18). När det gäller säkerhet står med andra ord Eliasson för en annan tolkning än den som idag präglar arbetet med mäns våld internationellt sett och på flera andra håll i Sverige.

Mansmottagningar med fokus på våld

Den tredje kategorin verksamheter som kan urskiljas är mottagningar med explicit fokus på män med en våldsproblematik. I dagsläget är det fråga om tre stycken. De hämtar alla en stor del av sin inspiration från ATV.

Inspirationskällan *Alternativ til Vold*

ATV startade som ett försöksprojekt 1987 som den första institutionen i Europa med fokus på män med en våldsproblematik.³⁰ Utgångspunkten var kvinnorörelsens och kvinnoforskningens synliggörande av problemet mäns våld mot kvinnor. Inspiration hämtades bland annat från redan existerande så kallat pro-feministiska³¹ metoder för att förmå män att sluta använda våld mot kvinnor, inklusive arbetet vid Emerge, Boston, USA, som startade 1977 som den första mottagningen riktad till våldsutövande män.

³⁰ För en mer utförlig beskrivning, se Isdal (2001), Isdal och Råkil (2001) och Råkil (2002).

³¹ I den engelskspråkiga delen av världen tenderar män som arbetar utifrån feministiska perspektiv att benämna sig själva pro-feministiska. För en mer ingående diskussion om skälen till detta, se Pringle (2006), fotnot 4.

Med tiden har ATV:s verksamhet vuxit och på mottagningen finns idag även ett erbjudande till kvinnor med vålds- och aggressionsproblem (sedan 1996), den så kallade partnertjänsten för partnern till ATV:s manliga klienter (sedan 1999), ett projekt för våldsutövande ungdomar (sedan 1999) samt ett projekt för barn som upplever våld (sedan 2001).

ATV:s teoretiska perspektiv på våld kan sammanfattas i ett antal grundantaganden. Det första är att utövaren alltid har ansvar för våldet. Det andra är att våld är ett könsrelaterat problem – män står för merparten av våld - som måste sättas i relation till könade maktrelationer i samhället i stort. Det tredje är att våld är ett försök att hantera makt och vanmakt. Våld är en form av maktmissbruk: det kännetecknas av att det riktas nedåt i hierarkin, mot personer som har mindre makt än våldsutövaren. För de som ska arbeta med våldsutövande män är det viktigt kunskap. Samtidigt finns ett sammanhang med vanmakt eftersom våld också är ett försök att hantera en *subjektiv upplevelse* av att behov, målsättningar eller förväntningar – på respons från partnern exempelvis – inte uppfylls. Det fjärde antagandet är att våld är ett aktivt försök att bemästra och inte en tillfällig handling. Våldet har alltså en funktion, riktning och intention. För det femte måste våldet ses i relation till mannens ”manlighetsprojekt”, det vill säga hur han förstår sig själv i relation till kvinnor och söker bekräftelse på sin manlighet. För det sjätte är våld farligt och representerar alltid en säkerhetsrisk.

När det gäller förklaringar till varför problemet mäns våld uppstår och upprätthålls betonas både individuella och strukturella/samhälleliga sådana. Dels framhålls ett socio-emotionellt perspektiv där det samhälleliga osynliggörandet av problemet – som ett försvar mot det obehagliga – bidrar till att upprätthålla våldet. Även på individuell nivå kan osynliggörande upprätthålla våld. Att tala om våldet – synliggörande - blir således ett första steg mot att göra något åt det. Ett annat perspektiv är det kognitiva som pekar på hur våldsutövande män kan använda en rad strategier för att slippa se att de själva har

ett problem och för att snarare konstruera sig själva som ”offer”: de *externaliserar* och förklarar våldet med något utanför dem själva (kvinnans beteende exempelvis), de *förnekar* och *bagatelliserar* så att både själva våldet, deras eget ansvar och våldets konsekvenser förminskas, och de *fragmentariserar* så att våldet lyfts ut från det sammanhang där det utövas och kopplingen mellan olika våldshandlingar - fysiska, psykiska, sexuella, materiella - döljs. Ett tredje perspektiv är inlärningspsykologiskt och visar hur våldet kan vara självuppehållande genom att det fungerar. Ett fjärde perspektiv är det kulturella där kvinnoförtryckande förhållningssätt och värderingar hos män framhålls. Här betonas också att patriarkala värderingar inte alltid uttrycks explicit av de män som söker hjälp för ett våldproblem hos ATV, utan att hos de flesta av männen manifesterar sig patriarkala värderingar snarare genom våldet i sig och det som utlöser det.

När det gäller interventionsmodellen kan den förenklat sägas vara halvstrukturerad. Den är inte manualbaserad som Duluth-modellen, men dock strukturerad utifrån fyra faser i arbetet. Arbetet är också upplagt utifrån förståelsen att män söker hjälp när de befinner sig i en subjektivt upplevt kris (jfr. Hester m. fl. 2006). Då erbjuds de tre inledande samtal där en första kartläggning av våldet görs. Efter dessa samtal erbjuds mannen antingen en individuell kontakt eller att gå i en grupp. Oavsett vilken form interventionen tar så karaktäriseras interventionsprocessen av fyra faser.

Den första fasen är fokus på våldet och minst tre våldshändelser (den första, den sista och den värsta) rekonstrueras och går igenom i detalj. Härigenom ska mannen komma närmare sitt eget våldsanvändande och han måste förhålla sig till våldet som en realitet och ett problem. I nästa fas ligger fokus på ansvar och mannens upplevelse av ansvar för sina egna handlingar och känslor samt ansvar för att verbalt och genom handling kommunicera sitt ansvarstagande till omvärlden, inte minst till dem som drabbats av hans våld. I den tredje fasen ligger fokus på våldets sammanhang: varför det uppstod, vilken

funktion det fyllt och vilken relation det har till mannens eget liv och livshistoria. I den fjärde fasen ligger fokus på våldets verkan och konsekvens där inlevelsen i de utsattas position och känslor får en central plats i arbetet.

Slutligen framhålls att arbetet med män som utövar våld mot kvinnor ställer krav på ett aktivt förhållningssätt från terapeutens sida och på en fokuserad form för interventionen. Det krävs också tydlighet med det egna förhållningssättet till mäns våld och till relationer mellan könen. Samtidigt måste det aktivt fokuserade förhållningssättet och tydligheten om mäns våld som problem kombineras med respekt, stöd och empati i bemötandet av den enskilde mannen. Detta ses som en grundläggande förutsättning för att skapa förändring och utveckling.

Mansmottagningen mot våld i Uppsala

Den verksamhet med fokus på våld som varit igång längst i Sverige är Mansmottagningen mot våld i Uppsala, MVU, som startade år 2000.³² Denna mottagning arbetar både individuellt och i grupper. De individuella kontakterna sker både i anslutning till grupperna (före och efter) och i form av längre samtalskontakter (upp till ett år, ibland ännu längre). Grupperna är öppna, det vill säga fylls på efter hand i mån av plats, och träffas en gång i veckan, en och en halv timme, oftast under ett år, eller vid ungefär fyrtio tillfällen. Minimilängd på kontakten är en termin, eller cirka tjugo sessioner. Grupperna leds av två gruppledare, en man och en kvinna. I grupperna blandas män dömda till kontraktsvård och män som frivilligt sökt hjälp för sitt våldsbeteende. För närvarande pågår tre grupper av den här typen.

Mansmottagningens gruppverksamhet bygger till största delen på erfarenheter från ATV. ATV:s verksamhetsledare, Marius Råkil, har varit mottagningens konsult under uppbyggnads-

³² Föreningen bildades 2001 och det var också då verksamheten drog igång på allvar.

perioden och fungerar alltså som konsult för verksamheten. Vidare uppges fortbildningen av Mansmottagningens personal i första hand ha skett på ATV i Oslo eller av ATV:s medarbetare på besök i Sverige.

Det kan konstateras att genom inspirationen från ATV sällar sig MVU till de verksamheter som arbetar med en strukturerad ram för interventionen, men med halvstrukturerat innehåll. Det som framförallt skiljer MVU från de generella mans-/krismottagningar som beskrivs i föregående avsnitt är dels längden på (grupp)interventionen, vilken i MVU:s fall ofta pågår i ett år, samt den tydliga markeringen av köns- och maktperspektiv. Detta kommer till uttryck både när det gäller förklaringar till mäns våld och i reflektioner över professionella förhållningssätt och möten med brukare.³³

På MVU pågår just nu också ett projekt med gruppsamtal för fäder och/eller blivande fäder som använder våld eller hot om våld gentemot modern. Efter tre inledande samtal erbjuds fäderna att delta i tolv till femton gruppträffar. Gruppsamtalen fokuserar på våld, ansvar, pappas roll, synen på barn och föräldraskap, sammanhang, våldets konsekvenser samt att finna alternativ till våld i samspelet med modern och barnen. I dagsläget pågår en sådan pappa-grupp med två män som gruppleddare. Projektet är treårigt och startade 2005.

Partnerkontakt ingår inte i MVU:s interventionsmodell. När det gäller modellen är den så länge varken dokumenterad eller utvärderad, men det pågår ett arbete för att få ingång forskning om verksamheten.

³³ Med hänvisning till Brooks (1998) i Råkil (2002, 98) diskuteras exempelvis den bristande överensstämmelsen mellan väletablerade föreställningar om manlighet och den "ideala terapiklienten": "riktiga män" förväntas dölja privata erfarenheter, behålla kontrollen, visa styrka och klara sig själv, förneka smärta, markera allvetande, samt sexualisera intimitet; den "ideala terapipatienten" förväntas i stället prata om privata erfarenheter, släppa kontrollen, visa svaghet, söka hjälp, konfrontera smärta och medge okunskap och relationen mellan patient och terapeut förutsätter också en icke sexuell intimitet.

ALVIK och Manfred Sundsvall

Det andra exemplet på en mottagning som specialiserat sig på arbete med våldsproblematik är familjeteamet *Alternativ till våld i konflikter*, ALVIK som är en socialtjänstenhet vid Kista stadsdelsförvaltning i Stockholm. Sedan 2002 arbetar de med individuella kontakter efter en modell som uppges bygga på ATV:s arbete. Arbetsgruppen har också tidigare haft handledning av personal från ATV. Längden på kontakterna kan variera från tre till fyra samtal upp till tjugotalet samtal och i fokus står våldet, mannens ansvar och alternativ till våld. Partnerkontakt ingår inte.

Slutligen finns sedan 2003 också en öppen mottagning för män med våldsproblematik vid den rättspsykiatriska regionkliniken i Sundsvall, Manfred. Här uppges arbetssättet vara inspirerat av bland annat ATV. Det sker individuellt och inleds med en riskbedömning enligt SARA-modellen. Därefter kan kontakterna vara långa, från tio gånger (minimum) till upp till ett år. Än så länge ingår inte partnerkontakt, men diskussioner pågår om detta.

Interventioner inom ramen för myndighetssamverkan

Sedan mitten av nittiotalet finns på flera håll i landet samverkansprojekt som syftar till en mer samordnad intervention mot mäns våld mot kvinnor på en lokal eller regional nivå. Först ut var Frideborg i Norrköping som startade 1994. Inspirationen kom från Duluth i Minnesota i USA dit projektgruppen åkte på studieresa i maj 1993.

The Domestic Abuse Intervention Project (DAIP) initierades 1980 och blev känt som det första ”community based” interventionsprojektet mot mäns våld mot kvinnor (se Shepard och Pence 1999). En samordnad intervention består av en

komplex uppsättning av aktiviteter som pågår samtidigt. Enligt DAIP i Duluth är det fråga om åtta stycken:

1. Att skapa ett konsekvent förhållningssätt vilket sätter de utsattas säkerhet i centrum.
2. Att utveckla policy för ”bästa praktik” och riktlinjer för alla myndigheter och organisationer som ingår i en samordnad intervention.
3. Att öka nätverksbyggandet mellan hjälpare.
4. Att bygga in dokumentation och uppföljning i systemet.
5. Att säkerställa en stödjande infrastruktur för våldsutsatta kvinnor.
6. Att se till att det finns straff för våld och möjligheter till förändringsarbetet för förövare.
7. Att läka den skada som våld mot kvinnor orsakat hos barn.
8. Att utvärdera den samordnade interventionen med utgångspunkt i de utsattas säkerhet.

Frideborg Norrköping

Frideborg Norrköping är en verksamhet i samverkan mellan socialtjänsten i Norrköping, Finspång, Söderköping och Valdemarsvik, samt Kriminalvården (frivården), Landstinget, Polisen, Åklagarkammaren och Kvinnohuset. Från början fanns endast interventioner riktade till kvinnor och män, men så småningom tillkom också insatser för de barn som upplever våld. Basen i verksamheten är dels det uppsökande, motiverande och stödjande arbete som bedrivs av de så kallade samordnarna, dels gruppverksamheterna riktade till kvinnor, män och barn.

I de flesta fall är det en polisanmälan som är ingång till Frideborgsverksamheten. När en kvinna gör en polisanmälan om våld från en man i en nära relation informeras Frideborg om detta. Samordnaren för kvinnor kontaktar då kvinnorna och samordnaren för män kontaktar de män för att motivera dem till att söka hjälp för att förändra sitt våldsbeteende.

I arbetet med männen används bland annat en särskild samtalsteknik, motiverande samtal (Motivational Interviewing, MI), vilket är en icke-konfrontativ metod för att bygga en god relation mellan hjälpare och brukare och skapa insikt om ansvar och behov av förändring. Efter några förberedande samtal (oftast tre) kan mannen gå in i gruppverksamheten. Minimikravet på deltagande är tjugo gånger, en gång i veckan, en timme och fyrtiofem minuter per session. Gruppsamtalen följs av tre till fyra individuella återträffar. Gruppen är halvöppen, vilket betyder att det kan komma in nya medlemmar under en inledande period (se vidare Bergström och Rudqvist 2006). I gruppen blandas män dömda till vård (inom frivården eller på öppen anstalt) och män som söker hjälp frivilligt. De män som söker frivilligt kan vara anonyma.

Interventionsmodellen uppges vara en egen modell inspirerad dels av Duluths interventionsprogram, dels av ATV. Modellen finns än så länge endast delvis dokumenterad. I intervjun uppges den på många sätt likna IDAP-programmet, på så sätt att liknande teman tas upp, men att processen i gruppen kan få ta längre tid och man kan återkomma till vissa teman flera gånger. Duluths programmanual uppges vara för strukturerat och den modellen följs alltså inte även om mycket inspiration hämtats därifrån.

Den teoretiska basen beskrivs som eklektisk med viss tyngdpunkt åt det kognitiva hållet, men med psykodynamiska och andra inslag. När det gäller könsmaktsperspektiv beskrivs detta som en teoretisk modell att referera till för att förstå hur våldet har uppstått och hur gruppledarna ska kunna fånga upp mannens tankar och föreställningar på ett bra sätt för att uppnå det önskade resultatet – att han ska sluta använda våld, ta sitt ansvar och förstå sig själv och kvinnan i en allt vidare kontext varefter interventionen fortskrider.

Kartläggningsarbetet har endast kunnat identifiera en mer ingående svensk studie av interventioner riktade till män som använder våld mot kvinnor i nära relationer. Det är en nyss avslutad deskriptiv och i viss mån utvärderande studie av

Frideborgs verksamhet, mansverksamheten inom Utväg Skaraborg, samt Karlfrid i Karlstad som dock inte längre existerar (Bergström och Rudqvist 2006). I den preliminära version av projektrapporten som varit tillgänglig under kartläggningsarbetet finns en beskrivning av Frideborgs arbetsmodell. Det kan konstateras att denna främst innehåller en beskrivning av verksamhetens tid- och arbetsstruktur, målsättning och terapeutiska grundhållning. När det gäller teorier och teoretiska utgångspunkter samt arbetsmetoder och verktyg är beskrivningen mycket knapphändig. När det gäller exempelvis teoretiska perspektiv listas dessa (sex olika perspektiv nämns) men ingen närmare diskussion förs om hur dessa sinsemellan olika teorier integreras med varandra och omsätts i interventionen. Intressant nog framställs den teoretiska basen här som framförallt präglad av ett psykodynamiskt perspektiv vilket alltså inte var det som framkom i den intervju med verksamhetsföreträdaren som genomförts inom ramen för kartläggningsuppdraget.

Sammantaget kan konstateras att det program som beskrivs hos Frideborg påminner mer om ATV:s halvstrukturerade modell än det manualbaserade IDAP-programmet. Här bör också noteras att även om våldsutsatta kvinnor erbjuds eget stöd och mannen skriver på ett kontrakt med regler som bland annat innebär att kvinnan underrättas om han avbryter sin medverkan i grupprogrammet, så innebär Frideborgs arbetsmodell inte en systematiserad partnerkontakt på det sätt som IDAP-programmet gör.

Utväg Skaraborg

Frideborg i Norrköping har fått en rad efterföljare. Närmast i raden var myndighetssamverkan Utväg Skaraborg som inleddes 1996. De myndigheter som ingår är Hälso- och sjukvården, Kriminalvården, Polisen, Åklagarmyndigheten och

Socialtjänsten.³⁴ Kortfattat kan utvägsprogrammet beskrivas som en myndighetssamverkan där samtliga myndigheter arbetar utifrån en gemensam plattform i samarbete med andra organisationer (Socialstyrelsen 2001, 11). Verksamhetens har tre målsättningar med olika tidsperspektiv. Det första och mest näraliggande är att förhindra upprepning av mäns våld mot kvinnor. Det andra och mer långsiktiga är att minska förekomsten av mäns våld. Det tredje och långsiktigt visionära målet är att våld inte ska förekomma överhuvudtaget.

Kärnverksamheten utgår från de tre samordnarna – för barn, kvinnor och män – vilka ansvarar för utvecklandet av ett program som består av motivationssamtal, stödsamtal och gruppverksamhet, samt en samordning av detta program och polisens arbete. Till sin hjälp har samordnarna tio gruppleddare och två handledare (Utväg Skaraborg 2005). I Utvägsprogrammet ingår även ett internt utvecklingsarbete inom varje myndighet och organisation som kommer i kontakt med mäns våld mot kvinnor i Skaraborg.³⁵

Liksom i Frideborgs verksamhet är en polisanmälan ofta ingången till verksamheten även om det också finns andra rekryteringsvägar, som exempelvis socialtjänsten och kriminalvården. I grupperna ingår både dömda män och män som sökt hjälp frivilligt. Inför grupp kan en man komma på något eller några (tre-fyra) enskilda samtal. Gruppen är öppen, det vill säga har ett löpande intag i mån av plats och träffas en och en halv timme, en gång i veckan och männen deltar i cirka tjugo veckor (se vidare Bergström och Rudqvist 2006).

Mycket av det som sagts ovan om Frideborgs interventionsmodell kan upprepas också när det gäller Utväg Skaraborg. Det är en Duluth- och ATV-inspirerad tematiskt strukturerad och processinriktad modell som beskrivs. I Utvägs fall lyfts även ett narrativt – berättelsefokuserat – perspektiv fram som centralt. Utvägs modell tycks vidare innehålla mer av fasta inslag och specifika redskap än vad Frideborgs gör. Till

³⁴ Tibro kommun är huvudman för verksamheten och har tecknat avtal med de övriga femton kommunerna i Skaraborg, se Utväg Skaraborg (2006).

³⁵ För en mer utförlig beskrivning, se Socialstyrelsen (2001).

exempel beskrivs hur mannen vid första sessionen i gruppen får sitta tyst och lyssna och att han vid tionde sessionen går igenom en kedjeanalys. Kedjeanalysen är ett narrativt arbetssätt som hämtats från dialektisk beteendeterapi (se vidare Bergström och Rudqvist 2006, 29). Det är ett slags dekonstruktion - isärplockande - av händelsekedjan kring en våldshändelse och letande efter alternativa utvägar. Ett annat viktigt redskap är en så kallad familjekarta som kan användas för att sätta in våldet i mannens livsberättelse (se Socialstyrelsen 2001, 120f).

Utväg Skaraborg är en de verksamheter utanför IDAP som i dagsläget är bäst dokumenterad. Arbetet med männen finns dels beskrivet i Socialstyrelsens rapport om Utväg Skaraborg och verksamheten riktad till männen ingår som sagt också i Lars Bergströms och Annika Rudqvists nyligen avslutade studie (2006).³⁶ När det gäller dess teoretiska bas och arbetet i mansgrupperna beskrivs detta som mest ingående i Socialstyrelsens rapport. Här framgår att utgångspunkten är ett helhetsperspektiv på mäns våld mot kvinnor som framförallt bygger på Margareta Hydéns forskning och (Hydén 1994; 1995; Hydén och Hydén 1997). Helhetsperspektivet söker förena ett feministiskt perspektiv med olika kontextualiseringar av våldet.³⁷

Det framgår dock endast delvis hur detta teoretiska perspektiv omsätts i interventionen med männen och beskrivningen av förändringsprocessen är mycket översiktlig. Vidare kan konstateras att medan kartläggningens intervjuer ger en bild att ett psyko-edukativt och kognitivt inriktat påverkansprogram, så menar Bergström och Rudqvist att Utväg har en påtaglig förankring i psykodynamisk teori (2006, 37). Även när det gäller Utväg Skaraborg blir slutsatsen därför att ytterligare dokumentation skulle behöva tillkomma om det ska vara möjligt bedöma *hur* interventionsprocessen går till och *vad* det är som

³⁶ Dessutom finns en utvärdering av myndighetssamverkan, se Palo (2004).

³⁷ "Person, relation och situation i ett könskulturellt perspektiv". Detta helhetsperspektiv har vissa paralleller med det integrerade perspektiv som IDAP bygger på, även om förståelsen av vad ett strukturellt perspektiv innebär inte sammanfaller helt. För närmare diskussion om olika feministiska perspektiv i svensk forskning om mäns våld mot kvinnor, se Steen (2003).

eventuellt fungerar, samt hur Utväg Skaraborgs modell skiljer sig från andra närliggande modeller, som Frideborgs.

Slutligen bör noteras att inte heller Utväg Skaraborgs arbetsmodell innebär en systematiserad partnerkontakt på det sätt som IDAP-programmet gör.

STOPP Eskilstuna-Strängnäs, Utväg Södra Älvsborg och Utväg Göteborg

Härnäst i raden av liknande myndighetssamverkansprojekt är STOPP i Eskilstuna och Strängnäs och Utväg Södra Älvsborg som startade år 2000 respektive 2001. STOPP –projektet är ett samverkan mellan Polismyndigheten, Kriminalvården, Åklagarkammaren, Landstinget samt Arbetsmarknads- och familjeförvaltningen i Eskilstuna och Strängnäs. Även kvinnojourerna i Eskilstuna och Strängnäs är viktiga samarbetsorganisationer. Basen för verksamheten är samordnare för barn, kvinnor och män samt gruppverksamheter. Inspirationen till arbetet med männen uppges komma från Frideborg Norrköping och Duluthmodellen och fram till och med våren 2006 bedrevs det efter en processinriktad modell vilken ungefär på samma sätt som i Frideborg och Utväg Skaraborg inspirerats av Duluth-modellen men modifierats på olika sätt. Från hösten 2006 kommer interventionen att vara organiserad på ett delvis annat sätt och i stället att bestå av IDAP-programmet.

Utväg Södra Älvsborg är en myndighetssamverkan för kvinnofrid mellan Polismyndigheten, Hälso- och sjukvården, Kriminalvården, Åklagarkammaren och Socialtjänsten i kommunerna Alingsås, Bollebygd, Borås, Herrljunga, Lerum, Mark, Svenljunga, Tranemo, Ulricehamn och Vårgårda. Grunden för arbetet i Utväg Södra Älvsborg är densamma som i exempelvis Utväg Skaraborg, det vill säga det uppsökande arbetet, samordnarna för barn, kvinnor respektive män och gruppverksamheterna. I detta samverkansprojekt är dock redan verksamheten som riktas till män kopplad till IDAP–

programmet (Borås). Även här kan både dömda män och män som söker hjälp frivilligt ingår i grupperna. Det kan noteras att till skillnad från exempelvis Frideborg och Utväg Skaraborg uppges vissa män erbjudas en enskild kontakt på upp till ett halvår.

Den senaste i raden av verksamheter riktade till män inom ramen för myndighetssamverkan är Utväg Göteborg som startade 2003 och är ett samverkansprojekt mellan Göteborgs stad³⁸, Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Kriminalvårdsmyndigheten samt Hälso- och sjukvården i Västra Götalandsregionen. I stort sett följer också Göteborgsprojektet den modell som utvecklats inom ramen för Frideborg Norrköping och Utväg Skaraborg: en kombination av uppsökande verksamhet, samordnare och gruppverksamheter. Basen i Utvägs arbete beskrivs som den enskildes behov av hjälp med samordning i kontakterna med andra myndigheter och utomstående. Helhetssynen är också viktig: ”kvinnan, mannen och barnen måste alla få stöd, men inte tillsammans”. Vidare handlar Utvägsteamets arbete om enskilda stöd- och motivationsstärkande samtal inför deltagande i gruppverksamhet med fokus på utveckling och förändring av den situation man befinner sig i. Det betonas också att ett professionellt koordinerat och konsekvent bemötande är viktigt i mötena med både kvinnor, barn och män (se Utväg Göteborg 2005, 5).

Göteborgsprojektet har samtidigt en egen profil. Sedan 2004 består gruppverksamheten riktad till män av IDAP-programmet, vilket betyder att Utväg Södra Älvsborg och Göteborg ligger närmast varandra. Till skillnad från de andra Utvägsverksamheterna finns här en projektledare med en central roll i organisationen av verksamheten. Det kan också noteras att när det gäller instrument i enskilda möten framhålls definitionen av våld³⁹, en analys av våldet utifrån makt- och kontrollhjulet (Duluth), förändring med fokus på det ”friska” (Duluths

³⁸ Stadsdelarna Hisingen, Linnéstaden och Majorna.

³⁹ Denna bygger på Isdal (2001): ”Med våld menar vi varje handling som smärtar, skadar, skrämmer eller kränker och på så sätt får en annan person till att göra något mot sin vilja eller att bli passiv” (Utväg Göteborg 2005, 6).

”Jämställdhetshjul”, se IDAP) samt föräldrastödet som centrala. Könsmaktsperspektivet kan därför sägas vara tydligare framlyft här än vad det är i vissa andra av myndighetssamverkansprogrammen.

När det gäller föräldraskap kan också tilläggas att under 2005 har projektledaren och/eller manssamordnaren fört samtal med män som är fäder, vilket har kommit att betyda att flera pappor som själva inte velat arbeta med sin egen problematik trots allt kunnat förstå barnets behov av, och ge tillåtelse till, en utomstående samtalskontakt för barnet (se vidare kapitel tre).

Arbetsmodellen för Utväg Göteborg finns ännu inte beskriven i detalj, men sedan starten har projektet följts av forskare knutna till institutionen för arbetsvetenskap vid Göteborgs universitet. Deras skriftliga utvärderingsrapport planeras presenteras under sommaren 2006 och den ska belysa både klient/kundarbetet och den myndighetssamverkan som sker.

De tre Utvägsverksamheterna har tillsammans utvecklat ett gemensamt program kallat *Utväg Västra Götaland – samverkan för kvinnofrid*. Det består av tre från varandra fristående program som kan komma att utvecklas olika, men som hålls samman av en gemensam målsättning och idéinnehåll. Inom ramen för denna samverkan pågår också en utveckling och samordning av uppföljningsdokumentation av verksamheterna, statistik och liknande (Utväg Göteborg 2005).

Mansmottagningen mot våld Linköping, Dialogen Nyköping och Manfred Södertälje

Det finns ytterligare några verksamheter som på sätt och vis hör hemma i kategorin interventioner inom ramen för myndighetssamverkan. Detta för att de är tydligt influerade av tanken på en sammanhållen intervention som riktar sig till både barn, kvinnor och män samt bygger på en samverkan mellan olika myndigheter. Även om inte någon av arbetsmodellerna finns dokumenterad ordentligt framgår det dock att ingen av dem följer Frideborgs/Utvägsmodellen fullt ut. Till skillnad från

Frideborg, STOPP och Utväg är det inte heller Kriminalvården som är huvudman för verksamheten riktad till männen. Verksamheterna i Linköping, Nyköping och Södertälje kan därför snarast beskrivas som mottagningar med fokus på våld inom ramen för samverkan.⁴⁰ Här kan man också se att en av dem uttalat hämtar inspiration från Mansmottagningen mot våld i Uppsala (Linköping).

Manfred i Södertälje ingår i Södertälje kommuns handlingsprogram för att motverka mäns våld mot kvinnor. Mottagningen startade 2001 och är en del av socialtjänsten. Dialogen i Nyköping startade 2003 och ingår i projekt Nyckelfrid som är ett samarbete mellan kommunerna Nyköping, Oxelösund, Trosa och Gnesta i samverkan med Polismyndigheten, Åklagare, Olycks- och brottsförebyggande rådet, Kriminavården (frivården) samt Kvinnojouren Mira. Arbetet bedrivs genom ett handelsbolag som tecknat avtal med Nyköpings kommun. Mansmottagningen mot våld Linköping (MVL) startade 2004 och är en del av socialtjänstens råd- och stödenhet. Mottagningen ingår i Frideborg-centrala som är en samverkan mellan kommunerna Linköping, Kinda, Ydre och Åtvidaberg samt Landstinget, Kriminavården, Polisen och Åklagarmyndigheten (se vidare SOU 2004:121).

Vid de två första mottagningarna sker arbetet med männen individuellt och i Manfreds fall kan kontakterna pågå länge, den längsta kontakten där hittills har varit två och ett halvt år. Från båda verksamheterna uppges att arbetsmodellen är inspirerad av ATV, och i Manfreds fall även av Frideborg Norrköping och Utväg Skaraborg. Arbetet på Dialogen är uppsökande och det är en polisanmälan eller ett ärende hos socialtjänsten som är ingången till det. På båda mottagningarna kommer männen både frivilligt och via andra instanser.

På MVL är arbetet med männen i huvudsak gruppbaserat och beskrivs som en tematiskt strukturerad intervention. Även här anges ATV som den primära inspirationskällan, bland annat via

⁴⁰ De påminner på sätt och vis mest om de generella mans-/krismottagningarna för män som finns i ett samverkanssammanhang, som Manscentrum Järva, Stödcentrum för män i Partille och Kriscentrum för män i Trollhättan.

Mansmottagningen mot våld i Uppsala. Gruppen träffas två timmar en gång i veckan och det är en lång intervention som beskrivs. Minst sex månader och upp till ett och ett halvt år kan en man gå i grupp.

Partnerkontakt ingår inte vid någon av mottagningarna.

Integrerat arbete inom socialtjänstens ram

Det som är utmärkande för den femte kategori verksamheter som kan urskiljas är dels att de ingår i socialtjänstens arbete, och då gärna som en samverkan mellan socialtjänstens olika delar, dels att insatsen riktad till män är integrerad med interventioner riktade till den våldsutsatta kvinnan och i vissa fall barnen i *samma familj*.⁴¹

Rinkeby kvinnofridsteam

I Rinkeby har socialtjänsten ett särskilt kvinnofridsteam för våldsutsatta kvinnor. Teamet har också myndighetsansvar. Sedan 2003 finns även en särskild verksamhet riktad till de våldsutövande männen inom ramen för kvinnofridsteamet. Efter en bedömning av en våldsutsatt kvinnas situation där också en riskbedömning enligt SARA-modellen ingår arbetar manliga familjebehandlare uppsökande mot den man som utsatt henne för våld. Arbetet sker ofta per telefon men i vissa fall även genom hembesök. I dessa fall arbetar familjebehandlarna i team på två.

Än så länge är interventionen individuell och uppges bestå av information, motivationssamtal och individuella samtalsserier på tio till femton samtal baserade på ATV:s principer och process. Inom ramen för samverkansprojektet Järva Kvinnofrid planeras också grupper för männen i samarbete med Manscentrum Järva.

⁴¹ Av verksamheterna som arbetar inom ramen för myndighetssamverkan förefaller Utväg Göteborg ligga närmast denna femte kategori.

Därifrån uppges att gruppinterventionen kommer att bygga på Manscentrum Stockholms modell.

Pappverksamheten Botkyrka

I Botkyrka finns sedan mitten av 1990-talet samverkan mellan olika myndigheter och frivilligorganisationer till stöd för våldsutsatta kvinnor (Botkyrka kommun m. fl. 2005). Sedan 2005 finns här också ett annat exempel på en integrerad intervention riktad till våldsutövande män. Till skillnad från vad som är fallen i Rinkeby är utgångspunkten i Botkyrka i stället barnens situation och interventionen riktas sig explicit till de våldsutövande männen som *fäder*.

Organisatoriskt är Pappverksamheten en del av socialtjänstens resursenhet och är förlagd till Fittja familjecentral tillsammans med tre andra verksamheter riktade till våldsutsatta kvinnor och deras barn, häribland en kvinnorrådgivning och en barnverksamhet som erbjuder bearbetande samtal till barn (se vidare kapitel tre). Mannens ingång till Pappverksamheten är i många fall en anmälan till socialtjänstens utredningsenhet om barn som upplevt våld i sin familj. På utredningsenheten gör handläggaren en snabb bedömning och förmedlar kontakt. Efter samtal med och bedömning av Pappverksamhetens gruppledare informeras handläggaren om pappans lämplighet att delta och handläggaren tar då beslut om bistånd i barnets ärende. Detta kan ske under pågående utredning om barnets eventuella behov av skydd och stöd.

Det kan också hända att Pappverksamheten får den första kontakten, exempelvis via polisen eller socialjouren. I så fall görs först en bedömning av pappans motivation och lämplighet att delta och därefter kontaktas utredningsenheten. Handläggare inleder då en utredning och tar skyndsamt beslut om att bevilja insatsen. Det är värt att notera att normalt beviljas insatsen *enbart* mot bakgrund av kunskap om att barnets situation förbättras om pappan upphör med sitt våld. Utredaren behöver

alltså inte göra fler utredningssamtal för just denna insats (se vidare Botkyrka kommun 2005).

Det grupprogrammet som pappan erbjuds bygger på det kanadensiska programmet Changing Ways.⁴² Detta är ett program som följer Duluth-modellen, det vill säga det är fråga om ett manualbaserat program med pedagogik och kognitiv beteendeterapi som bas (jfr. Naumburg 1998). Det består av en grundkurs på tio veckor och en fortsättningskurs på sju veckor med sessioner på två timmar en gång i veckan samt hemuppgifter. Den svenska versionen av programmet kallas Verktygsgajden och har tidigare använts inom ramen för Kriminalvården. I Pappaverksamheten har programmet anpassats genom ett förstärkt barnperspektiv. Anpassningen handlar både om en modifiering av språket och att vissa moment lags till, exempelvis ett material om kommunikation hämtat från familjeprogrammet "Föräldrakraft". Det har inte varit möjligt att inom ramen för kartläggningsuppdraget gå in på vad denna anpassning betyder mer konkret.

I modellen ingår partnerkontakt som i stora drag följer det arbetssätt som också används inom IDAP. Det är personal vid resursenhetens kvinnorådgivning som har kontakt med kvinnan/partnern. I modellen ingår möten med kvinnan vid minst fyra alternativt fem tillfällen. Inför mannens deltagande görs en intagningsintervju med kvinnan/mamman där detaljerade formulär används för att kartlägga hennes situation, barnens utsatthet och mannens våld mot kvinnan.⁴³ Därefter följer en kontakt mitt i grundkursen respektive fortsättningskursen samt en direkt efter avslutad grundkurs respektive fortsättningskurs.

När det gäller överföring av information från arbetet med mannen till kvinnan följer detta särskilda riktlinjer och sker endast i den mån det finns säkerhetsrelaterad information att överföra. Bedömningen av säkerhetsaspekter görs efter varje kurstillfälle och baseras både på explicita hot och en tolkning av pappans uttalanden om mamman och/eller barnet.

⁴² Se <http://www.changingways.on.ca>.

⁴³ Bland annat en svensk version av Linda Marshalls *Severity of Violence Against Women Scale* (se Marshall 1992), vilken översatts av Lars Naumburg.

Interventionen sker alltså i första hand i grupp, men under vissa omständigheter kan arbetet också ske individuellt och då även med tolk.

Det är värt att notera att pappaverksamheten ingår i ett större sammanhang av åtgärder. Det finns idag utarbetade planer och riktlinjer för såväl samverkan som för socialtjänsten specifikt och programverksamheten är endast en del i en hel kedja av interventioner för att motverka mäns våld (se Botkyrka kommun m. fl. 2005, Botkyrka kommun 2005). En av de insatser som finns förefaller vara tämligen unik. Det gäller den särskilda ”manslägenhet” där våldsutövande pappor kan placeras (med barn om aktuellt) så att inte den våldsutsatta kvinnan/mamman och barnen måste flytta (se även SOU 2006:65, 116).

För närvarande drivs pappaverksamheten som ett projekt. I projektet ingår att utarbeta en modell för uppföljning och detta arbete sker i dialog med FoU Södertörn. I samband med att mannen/pappan kommer till verksamheten görs en intervju om olika livsområden, självupplevda problem samt attityd till egen och andras våldsamhet. Vid intervjun används detaljerade formulär.⁴⁴ Efter avslutat program görs en liknande uppföljning. Uppföljning av förändringsprocessen görs även genom partnerkontakten (se ovan). Mannen/pappan ska också kontaktas sex månader efter att programmet avslutats och en kontroll av eventuella polisanmälningar ska göras (se Botkyrka kommun 2005b).

Säkerhetsprogrammet för våldsutsatta kvinnor Norrtälje

Det program som används i Botkyrka är också en av delarna i interventionen inom ramen för Säkerhetsprogrammet för våldsutsatta kvinnor (SVK) vid socialtjänsten i Norrtälje. SVK är

⁴⁴ Deltagarformulär från Säkerhetsprogrammet för våldsutsatta kvinnor (SVK, se nästa avsnitt); mansversionen av Marshalls Severity of Violence Against Women Scale, ett makt- och kontroll-taktik formulär samt en svensk version av formuläret AUDIT som kartlägger alkoholvanor. Dessutom används ett kontrakt med ömsesidiga regler mellan deltagare och kursledare.

ett utvecklingsprojekt med syfte att höja kvalitén på arbetet till skydd för barn i familjer där det förekommer våld. Även om verksamhetens idag drivs i projektform är tanken att den successivt ska implementeras i den ordinarie verksamheten. När ett ärende med våld från mannen mot kvinnan aktualiserats genom att barnets situation kommer till socialtjänstens kännedom är SVK:s uppdrag dels att göra en riskbedömning som sedan följer klienten/ärendet, dels att genomföra insatser riktade till den våldsutövande mannen/pappan respektive den utsatta kvinnan/mamman.

Interventionen riktad till våldsutövande män bygger dels på motiverande samtal (MI), dels på Changing Ways/Verktygsgajdens program. I Norrtälje har dock arbetet hittills endast varit individuellt eftersom det än så länge inte funnits underlag för grupp. Detta innebär att längden på insatsen kan variera. Arbetssättet i Norrtälje skiljer sig från det i Botkyrka också när det gäller insatser för våldsutsatta kvinnor eftersom modellen i Norrtälje innehåller en särskild insats riktad till kvinnan. Det betyder att utöver riskbedömning och säkerhetsinriktade kontakter erbjuds stödinsatser från samma team som också arbetar med mannen.

När det gäller metoder och samverkan med övriga delar av organisationen pågår fortfarande utvecklingsarbetet. En utvärdering av införandet av SVK pågår och utförs av ett privat företag som hittills lämnat en rapport (Gränsbo 2006). Här kan också tilläggas att liksom i Botkyrka finns i Norrtälje rutiner för bedömning och dokumentation.

Ytterligare exempel?

Det fjärde exemplet på ett integrerat arbete med våldsutövande män skulle möjligen kunna vara socialtjänstens familjevåldsgroup i Helsingborg som startade våren 2006. Enhetens uppbyggnad och uppdrag är tydligt inspirerade av exempelvis Utväg Skaraborg och idag finns där en samordnare för kvinnor, en för män och en för barn. I relation till enskilda våldsutövande män

har manssamordnaren uppdraget att erbjuda dem möjligheter till förändring genom individuella samtal eller gruppverksamhet (har ännu ej startat). Arbetsmodellen är under uppbyggnad. Den uppges vara inspirerad av bland annat Kriscentrum för män i Malmö och Utväg Skaraborg, men samtidigt en egen modell - Cubus.

Kortfattat kan Cubus beskrivas som en rådgivningsverksamhet innehållande sex dimensioner: inre motivation och säkerhet, självinsikt och självreflektion, ansvarstagande, nya och/eller förbättrade kunskaper, färdigheter och strategier inför framtida situationer. Dessa dimensioner ska inte förväxlas med olika moment i rådgivningen eftersom denna inte behöver följa en struktur där olika moment följer på varandra i en förutbestämd ordning. Detta för att rådgivningen ska kunna vara flexibel och anpassningsbar till den enskilda mannen. En viss struktur blir det dock ofta, exempelvis för att kvinnans och barnens säkerhet kommer först. Teoribasen beskrivs som eklektisk där olika dimensioner kopplas till delvis olika teorier och olika uppsättningar av rådgivningstekniker.

När det gäller en säkerhetsinriktad insats för kvinnan/partnern framstår den inte som lika strukturerad som i IDAP-programmet, Pappverksamheten och SVK. Arbetsmodellen uppges dock förutsätta en egen kontakt för kvinnan som bland annat innehåller information om mannens deltagande i interventionen, kartläggning av hot och risker och en diskussion om kvinnan förväntningar på förändring hos mannen. På det sättet påminner verksamheten i Helsingborg mer om ett integrerat arbetssätt än andra verksamheter riktade till våldsutövande män inom socialtjänstens ram.

Ett annat gränsfall som också är under utveckling är arbetet riktat till pappor inom socialtjänsten i Karlskrona. Där finns sedan 2004 verksamheten Trappan för barn som upplever våld. Sedan 2005 arbetar också en manlig socialsekreterare uppsökande - efter medgivande från kvinnan/mamman - i förhållande till barnens pappor. Interventionen består av individuella samtal (och vissa fall hembesök) med fokus på

barnens situation och behov. Det är i första hand fråga om ett motivationsarbete för att förmå pappan att ge sitt medgivande till insatsen för barnen, men interventionen kan också innehålla annat beroende på situation och behov. Kontakten med pågående ofta ungefär tre månader. Utgångspunkten för arbetet är föräldraprogram som the Community Parent Education Program (COPE) kombinerat med teorier om kön och våld.

Sammanfattningsvis kan konstateras att ny typ av verksamheter tycks sedan några år tillbaka vara på väg att växa fram inom socialtjänsten i Sverige. Det som framstår som nytt är den höga graden av samordning av insatserna riktade till barn, kvinnor och män i kombination med ett uttalat säkerhetstänkande som kommer till uttryck organisatoriskt.

Vidare kan man se att det inte bara är säkerhetsinriktningen som är ny, utan även möjligheterna att motivera våldsutövande män att förändras. Genom att interventionen görs inom socialtjänstens ram och kan vara direkt kopplade till en anmälan eller utredning om ett barn som far illa blir pressen på pappan att göra något åt sitt beteende starkare. Draget till sin spets kan en ovilja att förändras innebära exempelvis ett omhändertagande av barnet eller att frågan om vårdnaden, boendet eller umgänget aktualiseras. Under intervjuerna har en del informanter från bland annat generella mottagningar och verksamheter inom ramen för myndighetssamverkan uttryckt viss frustration över våldsutövande mäns motstånd mot förändring. De menar att frivillighet inte räcker och att det är ett problem att så många av männen aldrig blir polisanmälda eller dömda till vård. Här erbjuder ett integrerat arbete inom socialtjänstens ram ett indirekt ”tvång”. Hur effektivt detta är och vad det innebär för interventioner riktade till olika män vore väl värt att undersöka närmare.

Övergripande beskrivning av verksamheterna

I den landsomfattande förteckning som är en del av resultatet av kartläggningen återfinns totalt 50 verksamheter. Tio av dessa startade mellan 1986 och 1996 och merparten av verksamheterna riktade till män som använder våld har alltså funnits i mindre än tio år (se vidare bilaga tre).⁴⁵ Det bör noteras att vissa av verksamheterna är nära kopplade till varandra, som exempelvis arbetet inom vissa av myndighetssamverkansprogrammen. I förteckningen har dessa dock i vissa fall skiljts ut som separata verksamheter eftersom samordnaren för män har ett distinkt uppdrag som går utöver grupprogrammet IDAP. Med hjälp av beskrivningen i de föregående avsnitten samt en kvantifiering av en del av uppgifterna från intervjuerna med företrädare för trettiosex av dessa verksamheter kan följande bild ges.

Verksamheternas brukare

Det är ett fåtal av verksamheterna som kommer i kontakt med större antal män. Av de intervjuade verksamheterna är det Utväg Södra Älvsborg som ligger i topp med 572 män aktualiserade under 2005.⁴⁶ Andra verksamheter som kommer i kontakt med ett stort antal män är Manscentrum i Stockholm och Frideborg i Norrköping som har cirka 250 respektive 220 brukare med våldsproblematik per år. Tio av verksamheterna har mellan 40 och 100 brukare per år. De resterande verksamheterna har alltså färre än 30 brukare per år och nio verksamheter har under tio brukare per år. Totalt kommer de 36 verksamheterna i kontakt med knappt 2000 män per år.

⁴⁵ Vissa av verksamheterna med koppling till kriminalvården kommer också att upphöra sommaren 2006 i och med introduktionen av IDAP på fler ställen i landet.

⁴⁶ Samtliga aktualiserade män kontaktas dock inte.

De flesta informanter uppger att de har korta eller inga väntetider, men det finns också exempel på verksamheter med ett högt söktryck och väntetider (exempelvis Manscentrum Stockholm).

Företrädarna för sju av verksamheterna uppger att de företrädesvis möter män med svensk bakgrund.⁴⁷ De övriga uppger att brukargruppen består av en blandning av män med svensk och utländsk bakgrund. I intervjuerna har informanterna också fått frågor om i vilken utsträckning de möter män under 25 år och på den frågan svarar fem ”ja”, ”ibland” eller att detta är en ökande grupp. I övrigt framstår det som att verksamheterna sällan eller inte alls kommer i kontakt med denna grupp våldsutövande män. När det gäller män som använt våld i samkönade parrelationer är det en fråga som faller utanför kartläggningens fokus. Trots det ställdes en fråga om detta i intervjuerna och här svarar endast företrädare för tre av verksamheterna att det har hänt och då vid enstaka tillfällen.

När det gäller rekryteringsvägar uppger informanter från 30 av verksamheterna att män kommer direkt till dem, ofta på partners/den våldsutsatta kvinnans initiativ. Annars är socialtjänsten en rekryteringsväg som ofta uppges (i 27 fall) och vissa fall krävs också att den finansierar mannens deltagande genom bistånd. Från 20 av verksamheterna finns uppgifter om att männen kommer via kriminalvården och alltså är dömda. Där ingår interventionen mot deras våld i påföljden. Man kan också konstatera att det inte är lika vanligt att män kommer via exempelvis vuxenpsykiatri eller familjerådgivningen, även om det också förekommer.

Verksamheternas anställda/professionella

Uppgifterna från de 36 verksamheterna ger en bild av totalt cirka 45 tjänster avsatta för eller använda till arbetet med män

⁴⁷ I intervjuerna har frågan om etnicitet omsatts som en fråga om ”svensk” eller ”utländsk” bakgrund, varför uppgifterna om etnicitet ska tolkas som ett grovt mått på brukargruppens sammansättning.

med våldsproblematik. Att det i många fall är fråga om små verksamheter framgår av uppgifterna om antal tjänster. När det gäller anställda är Kriscentrum i för män Göteborg, Kriscentrum för män i Malmö och Manscentrum i Stockholm de största verksamheterna med tre tjänster. De flesta verksamheterna har mellan en och en och en halv tjänst avsatt och tio verksamheter har under en halv tjänst avsatt för arbetet med män med en våldsproblematik. Arbetstiden är ofta fördelad på flera personer. I ett fall, Manscentrum Dalarna, finns ingen tid avsatt alls utan arbetet sker endast i den mån exempelvis socialtjänsten betalar för arbetet med en specifik man. Sammantaget betyder detta att en stor del av de professionella arbetar med våldsproblematik endast på en mindre del av sin tjänst.

I samtliga verksamheter (36) ingår män i arbetsgruppen och i 17 av dem ingår också kvinnor i arbetsgruppen. Det senare gäller samtliga IDAP-program samt vissa andra verksamheter. För 35 av verksamheterna ingår professionella med svensk bakgrund i arbetsgruppen, och i elva fall ingår professionella med utländsk bakgrund. I fem fall uppger informanterna att interventionen kan ske på ytterligare ett eller ett par språk utöver svenska: arabiska, engelska, kurdiska, rumänska och spanska. I ett fall kan interventionen även ske på teckenspråk. Dessutom finns mottagningen Orienthälsan där interventionen kan ske på tolv språk (se avsnittet om generella mottagningar ovan). När det gäller tillgänglighet för män som kan ha svårt att arbeta med sin våldsproblematik på svenska kan tilläggas att de flesta informanterna uppger att de kan arbeta med tolk vid individuella kontakter. Detta är dock inte möjligt i grupper.

När det gäller utbildningsbakgrund och tidigare yrkesarbete ingår socionomer i arbetsgruppen hos 27 av verksamheterna. I 15 fall har någon i arbetsgruppen en grundläggande psykoterapiutbildning (Steg 1) med antingen psykodynamisk eller kognitiv inriktning. I tre fall har någon också vidareutbildning (Steg 2). Elva av verksamheterna har legitimerade psykoterapeuter i arbetsgruppen och tio har legitimerade psykologer. Andra vanliga utbildningar är

socialpedagog och en allmän beteendevetenskaplig akademisk utbildning. Att döma av uppgifterna om utbildningsbakgrund är det mycket ovanligt med något slags formell utbildning (högskolenivå) om kön och våld. Intervjuerna har bara givit uppgifter om detta i två fall.

23 av verksamheterna har professionella som tidigare varit och/eller parallellt med arbetet med våldsutövande män är verksamma inom socialtjänsten. I 13 fall kommer de professionella från kriminalvården och det är också relativt vanligt att någon i arbetsgruppen har arbetat på något slags behandlingshem eller inom barn- och ungdomspsykiatri.

Interventionsmodeller

Av de verksamheter där en företrädare intervjuats är det 21 som enbart arbetar med män med våldsproblematik.⁴⁸ För elva av verksamheterna uppges att de arbetar uppsökande. I de flesta fall är det en polisanmälan som är ingång till interventionen, men i vissa fall kan också ett ärende som aktualiserats hos socialtjänsten fungera på det sättet. I de flesta fall är det polisanmälan om våld från mannen mot *kvinnan*, eller en kontakt med den våldsutsatta kvinnan som är upptakten till den uppsökande verksamheten. I två fall är det dock uttalat insatsen riktad till *barnen* i familjen som fungerar som ingång till den våldsutövande mannen.

Som framgår av avsnitten om de olika typerna av verksamheter ovan har det endast i vissa fall varit möjligt att få en uttömmande beskrivning av verksamheternas teoretiska bas respektive modell. I många fall har det inte varit möjligt, vilket gör det svårt att bedöma vad interventionen egentligen bygger på och vad den innehåller. Vidare att bedöma vad det är för insats som faktiskt görs och vilka skillnader som reellt finns mellan olika verksamheter. Här kan också tilläggas att vissa av de mer

⁴⁸ Med hänsyn tagen till de uppgifter som samlats in om de andra verksamheterna kan man dra slutsatsen att av de totalt 50 verksamheterna är det 33 som enbart arbetar med män med våldsproblematik.

väletablerade verksamheterna har fått spridningseffekter på så sätt att andra hänvisar till deras modell. Hur nära denna inspiration ligger den etablerade verksamheten har dock inte gått att avgöra när varken ”original” eller ”efterföljare” finns dokumenterad ordentligt. Därför ska denna redovisning av i intervjuerna och det skriftliga material som inkommit alltså ses som en första översiktlig beskrivning av det arbete som bedrivs.

På en övergripande nivå går det en tydlig skiljelinje mellan å ena sidan manualbaserade pedagogiska, kognitivt och beteendeterapeutiskt orienterade program och å andra sidan processororienterade, tematiskt uppbyggda interventioner som kan hämta sina teoretiska perspektiv från både pedagogik och kognitiv respektive psykodynamisk teori. I den första gruppen ingår IDAP-programmen samt de verksamheter som bygger på Changing Ways/Verktygsgajden (Pappaverksamheten Botkyrka och SVK). Det är alltså fråga om totalt 14 verksamheter. Dessutom finns en handfull verksamheter som uppger att de till stora delar bygger på Duluth-modellen, om än med vissa modifieringar. Det kan exempelvis handla om en lösare struktur i gruppprogrammet, eller tillägg som narrativa metoder och annat. Eftersom dessa modifierade interventioner inte är ordentligt dokumenterade är det inte möjligt att bedöma hur nära eller långt ifrån originalet de befinner sig.

I den andra gruppen, processororienterade interventioner, befinner sig både de fem verksamheter som uppger att de hämtat inspiration från CIRV (samt de verksamheter som i sin tur hänvisar till de fem) och de verksamheter som främst hämtat inspiration från ATV, som exempelvis ALVIK och MVU. Då inte heller någon av dessa verksamheter är dokumenterad på ett uttömmande sätt är det som sagt svårt att bedöma vilka eventuella skillnader som reellt finns mellan verksamheter som uppger olika inspirationskällor. Det kan dock konstateras att informanterna från de ATV-inspirerade verksamheterna tenderar att lyfta fram betydelsen av ett könsmaktsperspektiv och ett reflexivt förhållningssätt till föreställningar om kön på ett tydligare sätt än vad de andra informanterna gör. I så motto

ligger exempelvis MVU närmare de verksamheter som bygger på Duluth-modellen.

Det är värt att notera att båda inriktningar som skisseras ovan tycks kunna användas i såväl individuella kontakter som i arbete med grupper. När det gäller längden på interventionen finns i stort sett tre kategorier som också löper tvärs över de båda inriktningarna. De korta interventionerna är mellan tio och sjutton veckor långa, mellankategorin mellan tjugo och tjugosju veckor, och de långa interventionerna är på upp till ett och ett halvt år. Dessa långa interventioner är för övrigt något som framförallt utmärker mottagningarna fokuserade på våld.

I synnerhet bland de verksamheter som uppger att de följer Duluth-modellen lyfter informanterna fram samtalsmetodiken motiverande samtal (MI) som ytterligare ett viktigt redskap i interventionen.

Det kan också konstateras att vissa verksamheter i första hand arbetar utifrån ett krisperspektiv och att interventionsmodellen då gärna är kopplat till en förståelse av mäns kriser som viktiga orsaker till deras våld. Att internera i krisen blir med detta synsätt också våldsförebyggande. I dessa verksamheter sker interventionen i stort sett endast individuellt.

Slutligen bör noteras att frågan om anpassning av insatser och arbetssätt till olika grupper av män inte tycks ha haft en tillräckligt framskjuten plats på dagordningen så långt. Ovan har tillgänglighet för män med utländsk bakgrund berörts. Frågan om etnicitet handlar dock inte bara om tillgänglighet på olika språk. Den handlar också om särskild kompetens – och tillgången till denna. Från Utväg Göteborg uppges exempelvis att för många män med ”starkt patriarkala rötter” och annan bakgrund än ”traditionellt svensk” behövs speciell kompetens när det gäller samtal om jämställdhet, könsroller och naturligtvis våldet mot kvinnor. Enskilda motiverande samtal som dessa kräver dock mer tid och specialkompetens än vad Utväg inom sina resurser idag har möjlighet att tillhandahålla (Utväg Göteborg 2005, 19).

Frågan handlar också om synen på dessa mäns förändringsbenägenhet, vilket också kan få konsekvenser för de

insatser som erbjuds. Utvärderingen av Karlfrid i Karlstad, Frideborg Norrköping samt Utväg Skaraborg pekar på att män födda utanför Sverige kan vara underrepresenterade bland män som döms till kontraktsvård (Bergström och Rudqvist 2006).⁴⁹ Rapportförfattarna ställer sig bland annat frågan om rättsväsendet konstruerar en viss typ av ”ideal förövare” som passar bättre för kontraktsvård än andra – och alltså får möjlighet till hjälp till förändring. I förlängningen av resultaten från den här studien ligger frågan om en ”ideal förövare” tillhör den svenska etniska majoriteten när det handlar om kontraktsvård.

Etnicitet berör även det faktum att i den kår av professionella som arbetar med våldsutövande män har majoriteten ”svensk” bakgrund. I internationell litteratur framhålls bland annat att bristen på kulturell anpassning och dominans av ”vita” grupp/programledare är ett skäl till att våldsutövande män från etniska minoriteter avbryter sitt deltagande i gruppen/programmen (se Gondolf 2004, Gondolf och Williams 2001).⁵⁰

I relation till kultur kan man också fråga sig i vilken utsträckning modeller som utvecklats i den engelskspråkiga delen av världen behöver anpassats till svenska/nordiska förhållanden, som bland annat präglas av starka officiella normer om jämställdhet. Dessa tycks skapa en del nya utmaningar i arbetet med våldsutövande män. Genom intervjuerna framkom exempel på hur män som använder våld inte alltid ”passar in” så bra i de beskrivningar som återfinns i litteratur på området, eftersom männen både talar om jämställdhet och i viss mån lever jämställt i fråga om hushållsarbete – men ändå använder våld mot kvinnor i nära relationer. Här tycks finnas ett behov av utveckling.

Resultaten från intervjuerna pekar också på att det kan behövas metodutveckling för att nå såväl unga våldsutövande män som män som utövar våld i samkönade parrelationer.

⁴⁹ Sett i förhållande till den andel dömda för våld mot kvinnor som återfinns i brottsstatistiken.

⁵⁰ Jfr. också diskussionen om anti-förtryckande/anti-rasistiskt socialt arbete, exempelvis Dominelli (2002).

Säkerhet för kvinnor och barn

Även när det gäller en risk- och säkerhetsmedvetenhet och dess avtryck i organisationen finns en central skiljelinje mellan verksamheterna. Av beskrivningen i de föregående avsnitten framgår att det endast är elva av de 36 verksamheterna som har en säkerhetsinriktad kvinno-/brottsofferkontakt – en så kallad partnerkontakt.⁵¹ Även om det händer att kvinnan får en egen kontakt också andra ställen, exempelvis med den frivårdsinspektör som är ansvarig för mannens kontraktsvård, så är det inte ett systematiskt arbete. Detsamma kan sägas om myndighetssamverkansprojekten – med undantag av Utväg Göteborg och Södra Älvsborg – där det visserligen finns insatser riktade till kvinnorna men där inte heller partnerkontakt ingår i modellen trots ambitionen att arbeta på ett mer integrerat sätt.

Man kan också konstatera att det är hos de verksamheter som kategoriserats som integrerat arbete inom socialtjänsten, samt ytterligare några verksamheter inom olika former av samverkan för kvinnofrid (ALVIK, Frideborg Linköping, Kriscentrum för män i Trollhättan, Manscentrum Järva samt Utväg Göteborg och Södra Älvsborg) som det går att se ett uttalat fokus på säkerhet och trygghet för de barn som finns i den våldsutövande mannens närhet.⁵² I de flesta andra fall tycks det inte anses ingå i uppdraget att i handling ta ansvar för att bedöma risker för och trygga eventuella barn. Man kan vidare konstatera att knappt hälften av informanterna (15) uppger att det någon gång har hänt att deras verksamhet anmält misstankar om att ett barn far illa till socialtjänsten. De övriga uppger att de aldrig gjort det. Här ingår vissa av de verksamheter som sedan mer än tio år tillbaka arbetar med våldsutövande män.

⁵¹ Partnerkontakt ingår i modellen också för de övriga sju IDAP programmen.

⁵² Även i Orientalhälsans interventionsmodell är risk- och säkerhetsbedömningar en central del.

Könsmaktsperspektiv

Som framgår av avsnittet om de generella mans-/krismottagningarna finns olika ståndpunkten när det gäller könsmaktsperspektiv som ett redskap i arbetet med mäns förändringsprocesser. Dessa skillnader kan också ses – om än inte lika tydligt - bland informanter från andra typer av verksamheter, som exempelvis dem inom ramen för myndighetssamverkan. Vissa av verksamheterna fick också kritik på den här punkten av utredningen om kvinnofridsuppdragen (se SOU 2004:121, kapitel 5). Av intervjuvarens och de diskussioner som förts i olika sammanhang under kartläggningsarbetets gång kan man dra slutsatsen att skillnaderna i synen på könsmaktsperspektiv har flera olika grunder. Utifrån dessa kan förhållningssätten delas in i fyra eller möjligtvis fem olika kategorier.

Det första förhållningssätt som kan urskiljas är ett avståndstagande från könsmaktsperspektiv som framförallt grundas i ett avståndstagande från en strukturell förklaring till mäns våld mot kvinnor. Här framhålls att man inte kan utgå från könsrelaterad makt som den övergripande förklaringen till våldet utan att andra förklaringar är (minst) lika viktiga, exempelvis individualpsykologiska sådana. Det andra förhållningssätt som kan urskiljas är ett avståndstagande från könsrelaterad makt som övergripande förståelse/förklaring, men där exempelvis diskussioner om mansbilder och kvinnosyn ses som ett viktigt redskap i förändringsarbetet. Det tredje förhållningssättet är att å ena sidan framhålla könsrelaterad makt som ett viktigt övergripande perspektiv, men samtidigt mena att det inte är ett så användbart redskap i möte med konkreta män. Det fjärde förhållningssättet är att framhålla könsrelaterad makt både som övergripande förståelseperspektiv och som ett viktigt redskap i det vardagliga arbetet. En variant av detta fjärde förhållningssätt är att å ena sidan framställa ett könsmaktsperspektiv som ett användbart redskap men å andra

sidan också framhålla att *hur* det används varierar under arbetets gång och i takt med mannens förändringsprocess (se nedan).

Med tanke på bristen på formell utbildning på området mäns våld mot kvinnor är dessa mönster på ett sätt inte förvånande. De som praktiskt arbetar med mäns förändringsprocesser brottas uppenbarligen med samma frågor som samhällsvetenskapens forskare gör - relationen mellan sociala maktrelationer och individer, mellan struktur och aktör – dock utan att de inom ramen för sitt arbete har särskilt stora möjligheter att fördjupa sig i dessa frågor. Det kan också noteras att vissa av de informanter som säger att de *inte* använder ett könsmaktsperspektiv samtidigt uppger att de hämtar merparten av sin inspiration från ATV eller Duluth-modellen, vilka båda tydligt grundas i en analys av könsrelaterad makt. Här blir bristen på kunskap om historien bakom och den teoretiska grunden för interventionsmodellen mycket påtaglig.

Något som också tycks bidra till oklarheten om vad ett könsmaktsperspektiv ska betyda i den konkreta praktiken är skillnaderna mellan ett i första hand kognitivt inspirerat arbete och ett mer psykodynamiskt inspirerat. I det första fallet betonas mäns våld mot kvinnor som ett attitydproblem varför ett uttalat arbete med mäns föreställningar om manlighet, kvinnlighet och så vidare blir centralt. I det andra fallet blir attityder inte lika centrala utan här betonas exempelvis emotioner och livshistoria mer. Det blir därför inte lika mycket *tal om kön* och makt med männen, som *arbete utifrån* en könsmaktsanalys. Vissa uttalanden mot könsmaktsperspektivets användbarhet kan därför också tolkas som en fråga om olika teoretiska inriktningar i psykologi.

Det är uppenbart att frågan om hur ett strukturellt könsmaktsperspektiv ska "översättas" till individer och omsättas av professionella i interaktion med våldsutövande män är något som behöver diskuteras mycket mer ingående än vad som varit fallet hittills. Vidare framgår det av intervjuerna att det här är en fråga som berör såväl förklaringsmodeller för mäns våld mot kvinnor som modeller för förändringsarbete och tidsperspektiv.

Vissa av dem som uppger att de utgår från en analys av kön och makt både när det gäller förklaringar och redskap i det direkta arbetet framhåller att även om målet är förändrade attityder så kan man inte inleda ett förändringsarbete med för tydligt fokus på en övergripande analys av mäns våld mot kvinnor. Då riskerar man både att skapa onödigt motstånd och hamna i ofruktbara diskussioner som flyttar fokus bort från männens egna problem och ansvar. Diskussionen med mannen om kön och makt är i stället någon som får komma längre fram i förändringsarbetet.

Våldsutövande fäders föräldraskap

I forskningen om mäns våld mot kvinnor har det länge funnits en brist på fokus på mäns föräldraskap (se Eriksson 2003). På senare år har dock denna fråga kommit att uppmärksammas mer och mer, också i litteraturen rörande interventioner för att få män att sluta använda våld.⁵³ Sedan 2002 har till exempel ett särskilt pedagogiskt och kognitivt beteendeterapeutiskt manualbaserat program för fäder som använder våld mot kvinnor utvecklats i London Ontario i Kanada: *Caring Dads*.⁵⁴ Detta program har också prövats på flera ställen i USA.⁵⁵ Slutversionen av manualen planeras bli publicerad under hösten 2006. Utgångspunkten för programmet är att vanliga föräldraprogram inte är lämpliga i arbetet med fäder som använder våld mot kvinnor.

En liknande tendens med allt tydligare fokus på våldsutövande män som fäder kan möjligen också ses i det praktiska arbete som pågår i Sverige.⁵⁶ Det är till exempel värt att notera att Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män har formulerat sig kring ett barnperspektiv och arbetar idag för en integrering av detta på sina kriscentra runt om i landet.

⁵³ Se t. ex. Bancroft och Silverman (2002); Peled (2000).

⁵⁴ Se <http://www.caringdadsprogram.com>.

⁵⁵ <http://www.emergedv.com>

⁵⁶ En utveckling i den här riktningen kan även ses på ATV, se Råkil (2006).

När det gäller föräldraskap uppger de flesta av informanterna att detta tema – inklusive hur våldet drabbar barn - är integrerat i interventionen som helhet. Eftersom dokumentation fattas är det i många fall svårt att bedöma vad det innebär mer konkret. Detta gäller dock inte exempelvis IDAP-programmet där ansvarsfullt föräldraskap behandlas under tre veckor (i en modul). Även i andra fall finns mer konkreta beskrivningar som ger vissa indikationer. Ett exempel är Utväg Skaraborg där ett viktigt tema i arbetet med mäns föräldraskap uppges vara hur män på ett ansvarsfullt och positivt sätt ska kunna prata med sina barn om det våld de har utövat.

Som framgått av tidigare avsnitt finns sedan ett par år tillbaka även några exempel på verksamheter vars interventioner explicit riktar sig till *fäder* som utövar våld mot kvinnor. Det gäller i första hand Pappaverksamheten i Botkyrka och pappa-projektet vid MVU, med även det föräldrainsriktade arbetet vid Trappan i Karlskrona.⁵⁷ Här kan också tilläggas att eventuellt kommer Caring Dads-programmet att införas vid SVK i Norrtälje.

Sammanfattat kan konstateras att våldsutövande faders föräldraskap länge varit ett eftersatt område men att den bilden nu har börjat förändras. Fortfarande återstår dock ett stort behov av utveckling när det gäller den här frågan.

Handledning

Ett återkommande tema i intervjuerna är att det är både stimulerande och meningsfullt, och samtidigt utmanande att arbeta med våldsutövande mäns förändringsprocesser. Det är ett arbete som kräver mycket av dem som utför det, såväl när det gäller kunskaper om mäns våld, om förändringsarbete som personliga kvaliteter och personlig mognad. Mot denna bakgrund är det anmärkningsvärt att informanter från elva av verksamheterna uppger att de inte har någon handledning alls i

⁵⁷ Dessutom sker arbete med männen som fäder också genom andra verksamheter riktade till barn som upplever våld. Dessa diskuteras närmare i kapitel tre.

sitt arbete med våldsutövande män. I synnerhet som det förekommer att dessa professionella arbetar ensamma med den här problematiken. Vidare bör noteras att det är relativt ovanligt att handledarna har särskild kompetens på området mäns våld mot kvinnor.

Form- och innehållsmässigt är det vanligast med grupp-sessioner som bygger på de professionellas egen reflektion över sitt arbete. Det kan både vara männens förändringsprocess, metoder, arbetsgruppen och de professionellas egna reaktioner och process som står i fokus för handledningen. I vissa fall, där verksamheten för män ingår i ett större samverkanssammanhang, kan de som arbetar med männen också ha handledning tillsammans med dem som arbetar med kvinnorna och/eller barnen. De möten med utsatta kvinnors och barns perspektiv som de får via handledningen kan betyda mycket det egna kvinno- och barnperspektiven i arbetet med männen, menar vissa av de informanterna.

När det gäller att få direkt återkoppling på det egna arbetet – för att exempelvis motverka att gruppledarna går i ”maskopi” (collusion) med de våldsutövande männen (se avsnittet om IDAP) - är det endast inom IDAP-programmet som det finns en sådan rutin. Där filmar programledarna sig själva och får återkoppling från IDAP:s projektledare Mari-Anne Tobiasson ett par gånger per termin.⁵⁸ Från Pappverksamheten i Botkyrka uppges att flera sessioner i programmet har filmats för att underlätta handledning och för att gruppledarna ska kunna fördjupa sig i hur de kan möta mäns förnekanden, avledande och så vidare.

Av de samtal med praktiker från Storbritannien som genomfördes då utredningsuppdraget inleddes framgick bland annat att där finns exempel på att kvinnor som arbetar (i frivilligorganisationer) med våldsutsatta kvinnor kan ha i uppgift att sitta med som observatörer i grupper för våldsutövande män för att ge direkt återkoppling till gruppledarna efter sessionen. Exempel på den här typen av kvalitetshöjande arbete och nära

⁵⁸ Detta kombineras med ”vanlig” handledning.

dialog mellan verksamheter riktade till våldsutövande män och kvinnojourer eller andra verksamheter för våldsutsatta kvinnor har inte påträffats under kartläggningsarbetet.

Dokumentation, uppföljning och utvärdering

Det har redan konstaterats att när det gäller dokumentation av interventionsmodeller finns idag stora brister. Tendensen är densamma när det gäller uppföljning och utvärdering, med vissa undantag. Längst framme i förändringsarbetet när det gäller detta ligger de 14 verksamheter som arbetar med manualbaserade program, IDAP respektive Changing Ways/Verktygsgajden. För närvarande pågår arbetet med att ta fram de instrument och formulär som kommer att användas i IDAP-programmet. Uppsättningen kommer att bestå både av formulär för de som arbetar med männen, häribland checklistor för våld och kontrollerande beteenden samt attityder till våld mot kvinnor, formulär för de som arbetar med partnerkontakten och instrument för utvärdering av hur exempelvis intressenter ser på programmet. De rutiner som används i Pappaverksamheten och SVK diskuteras ovan i avsnittet om integrerat arbete inom socialtjänstens ram.

Utanför dessa två program uppger tio verksamheter att de inte har några instrument alls för systematiserade bedömningar inför deltagande och fem uppger att bedömningen görs genom en personutredning inom frivården (här kan bedömning enligt SARA-modellen ingå). Informanter från åtta verksamheter uppger att de har något slags instrument, som ett formulär för att kartlägga mäns våldshistoria och våldsbeteende. I något fall är det mer fråga om ett statistikformulär och i några fall har mer systematisk dokumentation inte startat ännu eller så är det oklart hur läget ser ut. Från 21 verksamheter uppges att de inte har några instrument för systematisk bedömning och uppföljning efter avslutad insats. Inte heller brukarvärderingar görs systematiskt. Endast tolv av verksamheterna uppger att de gör någon form av brukarvärderingar. Här kan dock tilläggas att

dokumentation, uppföljning och utvärdering är ett av de teman som just nu uppmärksammas av Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män och i de nationella samordnarnas uppdrag ingår att driva dessa frågor.⁵⁹

När det gäller utvärdering har endast fyra av verksamheterna utvärderats av någon utomstående och det är endast i två fall som utvärderingen kan anses vara någon form av effektstudie. Det gäller utvärderingen av bland annat Frideborg Norrköping och Utväg Skaraborg. Även denna studie har dock vissa brister och ger begränsad kunskap om interventionernas effekter på mäns våldsutövande, vilket diskuteras mer utförligt i kapitel fyra om forskning och utvärdering. I tre fall pågår utvärderingar (Krismottagningen för män Karlstad, SVK, Utväg Göteborg).

Mot bakgrund av såväl bristen på säkerhetsarbete och partnerkontakt som mer ingående utvärderingar av verksamheterna måste påståenden som framgångsrika behandlingsmodeller och att det är våldsförebyggande att exempelvis arbeta med män i kris betraktas som grundade på ett ytterst osäkert empiriskt underlag. Dessa uttalanden framstår mer som ambitioner och förhoppningar än slutsatser grundade på systematisk kunskap.

Sammanfattning

I den landsomfattande förteckning som är en del av resultatet av kartläggningen återfinns totalt 50 verksamheter riktade till män som utövar våld mot kvinnor och barn. Tio av dessa startade mellan 1986 och 1996 och de flesta har alltså funnits i mindre än tio år. Med utgångspunkt i verksamheternas huvudsakliga målgrupper, huvudmannaskap och relation till rätts- och välfärdssystemets olika delar kan verksamheterna riktade till män delas in i fem olika kategorier: interventioner inom ramen för kriminalvården och rättspsykiatri, generella manscentra/kriscentra för män; mansmottagningar med fokus på våld,

⁵⁹ Se <http://www.rikskriscentraforman.se>, särskilt länkarna FOU och Nationella samordnare.

interventioner inom ramen för myndighetssamverkan, samt det som här kallas integrerade interventioner som är en relativt ny form av samverkan inom socialtjänsten.

Intervjuer med företrädare för 36 av verksamheterna visar att det är ett fåtal verksamheter som kommer i kontakt med ett större antal män. Totalt har de 36 verksamheterna knappt 2000 brukare per år. Informanter från sju verksamheter uppger att de företrädesvis möter män med svensk bakgrund och övriga att brukargruppen består av en blandning av män med svensk och utländsk bakgrund. Få möter våldsutövande män som är under 25 år. En stor del av de professionella arbetar med våldsproblematik endast på en mindre del av sin tjänst. I de 36 verksamheterna är totalt cirka 45 tjänster avsatta. I samtliga 36 arbetsgrupper ingår män och i 17 av verksamheterna ingår även kvinnor. Vid 35 av verksamheterna ingår professionella med svensk bakgrund i arbetsgruppen och i elva fall ingår professionella med utländsk bakgrund. Det är vanligast att de som arbetar med våldsutövande män är socionomer som tidigare varit eller är verksamma inom andra delar av socialtjänsten.

Det har i många fall inte varit möjligt att få en uttömmande beskrivning av verksamheternas teoretiska bas respektive modell, vilket gör det svårt att bedöma vad det är för insats som faktiskt görs och vilka skillnader som reellt finns mellan olika verksamheter. På en övergripande nivå går det dock att urskilja en tydlig skiljelinje mellan å ena sidan manualbaserade pedagogiska, kognitivt och beteendeterapeutiska program och å andra sidan processorienterade, tematiskt uppbyggda interventioner som kan hämta sina teoretiska perspektiv från både pedagogik och kognitiv respektive psykodynamisk teori.

När det gäller könsmaktsperspektiv på mäns våld mot kvinnor och vilken roll ett sådant eventuellt får i interventionen är också det något som varierar. Vissa menar att det är helt centralt för interventionen medan andra uttrycker större tveksamhet till ett perspektiv där kön och makt sätts i fokus. Det är uppenbart att frågan om hur ett strukturellt könsmaktsperspektiv ska "översättas" till individer och omsättas av professionella i

interaktion med våldsutövande män är något som behöver diskuteras mycket mer ingående än vad som varit fallet hittills. Vidare framgår det av intervjuerna att det här är en fråga som berör såväl förklaringsmodeller för mäns våld mot kvinnor som modeller för förändringsarbete och synen på tid och förändringsprocess.

Även när det gäller säkerhet för våldsutsatta kvinnor och barn finns brister. Det är endast vid elva av de 36 verksamheterna som en säkerhetsinriktad kvinno-/brottsofferkontakt – så kallad partnerkontakt – ingår i modellen. Vidare tycks de som arbetar med våldsutövande män i många fall inte anse att det ingår i uppdraget att systematiskt ta ansvar för att bedöma risker för och trygga eventuella barn.

Det går att se en tendens till tydligare fokusering av våldsutövande män som fäder i det praktiska arbete som pågår i Sverige idag och det finns sedan ett par år tillbaka även några exempel på verksamheter vars interventioner explicit riktar sig till fäder som utövar våld mot kvinnor.

Informanter från elva verksamheter uppger att de inte har någon handledning alls i arbetet med våldsutövande män. Vidare kan noteras att det är relativt ovanligt att handledare har särskild kompetens på området mäns våld mot kvinnor. När det gäller att få direkt återkoppling på det egna arbetet är det endast inom kriminalvårdens IDAP-program som det finns en sådan rutin.

Ett annat problemområde är dokumentation av interventionsmodeller och tendensen är densamma när det gäller uppföljning och utvärdering, med vissa undantag. Längst framme i förändringsarbetet för att förbättra dokumentation och uppföljning ligger de verksamheter som arbetar med de manualbaserade programmen IDAP respektive Changing Ways/Verktygsgajden. När det gäller utvärdering har endast fyra av verksamheterna utvärderats av någon utomstående och det är endast i två fall som utvärderingen kan anses vara någon form av effektstudie. Även denna studie har dock vissa brister och ger begränsad kunskap om interventionernas effekter på mäns våldsutövande.

Kapitel 3 Interventioner till stöd för barn som upplever mäns våld mot kvinnor

I det här andra kapitlet om verksamheterna ligger fokus på insatser riktade till barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj. Det är organiserat på ett annat sätt än det föregående kapitlet om verksamheterna riktade till våldsutövande män. Här är det inte verksamheterna utan i stället de olika insatserna som riktas till barnen som strukturerar framställningen. Skälet till det är att när det gäller barnen är bilden än mer komplex eftersom interventionerna riktade till barn kombineras på fler sätt och det finns dessutom fler kategorier av verksamheter än vad som är fallet med arbetet med våldsutövande män.⁶⁰ För att informationen ska bli överblickbar får därför insatserna stå i fokus.

Insatser riktade direkt till barn

En viktig utgångspunkt för arbetet med barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj är att den största delen av barnen behöver hjälp som riktas direkt till dem. En förändrad livssituation och skydd från ytterligare upplevelser av våld, hot och kränkningar är grundläggande och en förutsättning för vidare hjälp (Stensvåg 2006). Stöd till den våldsutsatta mamman och arbetet med den våldsutövande pappan är också viktigt. Detta är dock i många fall inte tillräcklig hjälp utan barn behöver en egen insats (Mullender 2004). En annan central tanke är att även om barn inte kan betraktas som isolerade individer utan måste ses i ett sammanhang och i relation till viktiga personer (inte minst de närmaste omsorgspersonerna), så behöver barn även ett separat ”rum” (se Ekbom och Landberg 2006). Den vanligaste

⁶⁰ Dessutom finns redan en relativt ingående beskrivning av tio av verksamheterna i en rapport från Socialstyrelsen (2005).

formen av insats riktad direkt till barnen är också individuella samtal, oftast benämnda krissamtal.

Individuellt krisstöd

Av de 37 verksamheter där företrädare intervjuats arbetar alla utom två med individuella samtal. Genom kartläggningen finns dessutom uppgift om individuella samtal med barn från ytterligare 32 verksamheter (se bilaga två). I de flesta fall uppges att det här arbetet följer eller inspirerats av Rädda Barnens arbetsmodell Trappan. Så är till exempel fallet när det gäller 28 av de 37 verksamheter där intervjuer genomförts. Att Trappanmodellen har betytt mycket för arbetet med barn som upplever våld framgår också av det faktum att det finns mottagningar med detta namn inom socialtjänstens ram i sex kommuner i landet: Karlskrona, Mölndal (vilande), Sala, Solna, Östersund och Uppsala.

Här kan tilläggas att enkäten till kvinno- och brottsofferjourer visar att i den mån jourerna följer en särskild arbetsmodell eller ett program i mötet med barn och unga som upplevt våld i sin familj är Trappan klart vanligast. Sju av nio kvinnojourer, som svarar att de följer särskild modell, uppger att de använder sig av Trappan.

Arbetsmodellen Trappan

Trappan är en modell för bemötande av barn som bevittnat våld i sina familjer och för krisbearbetning i tre steg.⁶¹ Den utvecklades genom Rädda Barnens projekt "Barn som vittne till våld i sina familjer" som pågick 1996-1999 och dokumenteras i boken *"och han sparkade mamma..." – Möte med barn som bevittnar våld i sina familjer* (Arnell och Ekbohm 1999).⁶² Boken

⁶¹ Den har likheter med Pynoos och Eth (1986) "the child interview" som är strukturerad i tre steg: inledning, arbete med traumat, avslutning.

⁶² Boken finns också i en version på engelska. För en mer utförlig beskrivning än den som ges här, se Arnell och Ekbohm (1999).

innehåller dels en teoridel som tar upp både kris- och traumateori och forskning om barn som upplever mäns våld mot kvinnor (företrädesvis från Sverige), och dels en presentation av modellen inklusive arbetsmaterial.

Arbetsmodellens teoretiska utgångspunkt är i första hand traumateori. Trauma innebär att barnet är med om en plötsligt yttre dramatisk händelse som utlöser olika fysiska och psykiska reaktioner hos barnet (se Arnell och Ekbohm 1999, 21ff). Vidare är utgångspunkten att barn som under lång tid bevittnar våld i sitt hem utsätts för ett långvarigt trauma och författarna menar att barnets reaktioner är en traumatisk krisreaktion. Därför måste barnet som en ”första hjälp” erbjudas stöd i form av krissamtal.

Utgångspunkten i traumateori innebär att fokus läggs på psykiska försvar och fysiska reaktioner hos barn. Psykiska försvar är de förhållningssätt barn utvecklar för att stå ut med den ångest och skräck som det innebär att se och höra pappas våld mot mamma och våldets konsekvenser. Det kan exempelvis handla om att förneka våld, förminska det eller dissociera, det vill säga ”koppla bort” det som är outhärdligt (se Christensen 1988, Socialstyrelsen 2002). Ami Arnell och Inger Ekbohm framhåller att det finns en risk för att barnet genom sina försvar aldrig får möjlighet att bearbeta det som var ångestframkallande, vilket kan skapa problem längre fram i livet.

I teoridelen diskuteras också post-traumatiskt stressyndrom (PTSS) som är en psykiatrisk diagnos baserad på ett antal symptom som barn kan visa, exempelvis påträngande minnesbilder, ett undvikande beteende (att undvika det som påminner om traumat), plötslig rädsla, tvångsmässig uppmärksamhet på möjliga hot och fara, men även apati och ett kort framtidsperspektiv.⁶³

Målsättningen med arbetsmodellen är att stödja barnets egna läkningsresurser genom att hjälpa barnet att bättre kontrollera sina minnen så att de inte blir så känslomässigt överväldigande. Ett viktigt steg är här att ge den traumatiska händelsen en

⁶³ Med referens till Terr (1991) respektive Dyregrov (1997).

narrativ (berättande) form med en början, en mitt och ett slut. Vidare att barnet kan sätta in pappans våld mot mamma i ett sammanhang och får förklaringar till det som har hänt. Själva krissamtalen innebär att den som samtalar med barnet varsamt stödjer barnets konfrontation med verkligheten och att barnet får möjlighet att fritt uttrycka sina känslor av smärta, sorg, skuld och vrede. Arbetssättet bygger på delvis strukturerade samtal och arbetsuppgifter anpassade efter barnets ålder. Strukturen ska bidra till en process där förtroendet mellan barnet och den vuxna hjälparen gradvis växer och gör det möjligt för barnet att minnas och berätta mer och mer. Den som möter barnet har också en viktig uppgift i att förmedla kunskap om kriser och normala reaktioner samt ge hopp om förändring.

I metodiken ingår ett förberedelsearbete med i första hand barnets mamma. I ett eller ett par samtal informeras mamman om vad arbetet med barnet kommer att innebära och hon får också berätta om det våld som förekommit i familjen. Syftet är att få en så detaljerad bild av våldet som möjligt inför arbetet med barnet, inklusive vad mamman tror barnet har sett och hört, vad hon tror har varit värst för barnet och om hon och barnet har pratat med varandra om det som hänt. Mamman kan också vara med då hjälparen träffar barnet för första gången.

Härefter följer själva samtalen med barnet. Dessa sker i tre steg, ofta utspridda över fler samtal beroende på barnets behov:

1. **Kontakt:** För att det ska vara möjligt för ett barn att minnas och berätta om smärtsamma upplevelser krävs en god kontakt mellan barn och hjälpare. Det kontaktskapande arbetet kan behöva ske genom flera sessioner. Detta innebär också att barnet kanske inte orkar berätta vad som har hänt på en gång utan har behov av att gå steg för steg minnas i "uthärdliga doser".
2. **Rekonstruktion:** När barnet orkar minnas är det möjligt att göra en rekonstruktion, det vill säga att tillsammans med barnet återskapa en verklig händelse

med hjälp av barnets berättelse och annan information som finns (mammans berättelse till exempel).

3. **Kunskap:** När rekonstruktionen är gjord får barnet kunskap både om vad som händer när man är med om traumatiska händelser och vanliga reaktioner efteråt. I det sista steget ingår också att planera för barnets framtida trygghet med hjälp av en inventering av barnets nätverk samt ett hjälpkort med viktiga telefonnummer.

Krissamtalen avslutas helst med ett sammanfattande samtal tillsammans med mamman då barnet också kan få möjlighet att – om det vill – i utvalda delar berätta för sin mamma om vad samtalen har innehållit.

Utbildning i Trappanmetodiken har funnits sedan 1999 och idag genomförs den som en fempoängskurs på högskolenivå i samarbete med Ersta Sköndal Högskola. Av dem som uppger att de arbetar efter Trappanmodellen har många gått någon version av utbildning i metodiken. Vissa har dock inte gjort det utan använder sig av materialet ändå.

Sjelva arbetsmodellen är än så länge inte utvärderad, även om det finns vissa utvärderingar av verksamheter som uppger att de använder Trappan. Bristen på utvärdering är något som återkommer när det gäller modeller för interventioner riktade till barn som upplever våld, vilket diskuteras mer utförligt både längre fram i det här kapitlet och nästa (kapitel fyra).

Trappan i praktiken

Ungefär hälften av de verksamheter som använder Trappan uppger att de följer modellen relativt nära. Från den andra hälften av verksamheterna uppges att de hämtat inspiration från Trappan men att de på olika sätt modifierat modellen. Dessa modifieringar kan bland annat handla om att vissa metoder och/eller material läggs till. Från Barnverksamheten i Botkyrka kommun, som är en av fyra verksamheter i socialtjänstens

resursenhet (se kapitel två) uppges till exempel att man lagt till bildterapeutiska inslag, och från Kriscentrum för kvinnor i Stockholm (Stockholms stad) att man använder mer rollspel. Ett annat exempel är att Trappan-samtalen kombineras med tejpning (Oliv Gunnared/Göteborg, Trappan Karlskrona och Uppsala samt Skara kommun). Mycket kortfattat innebär tejpning-metoden att man låter barnet gestalta exempelvis sitt nätverk, livssituation eller en traumatisk upplevelse med hjälp av målade träfigurer. Detta görs med hjälp av en ”scen” som tejpas fast på ett bord. Tanken är att man med hjälp av det här materialet får ett gemensamt fokus och ”lekområde” för samtalet.⁶⁴

I något fall uppges att det kan bli fråga om långa enskilda kontakter. Det gäller Barnverksamheten i Botkyrka där längden på samtalserien är från åtta gånger till upp till ett år. Annars är det vanligast med uppgifter om kortare kontakter, ofta maximalt tio gånger. Modellen kan också modifieras genom att kortas ner. Från ett par håll där man också arbetar med grupper uppges att kontakten med barnet oftast inleds med några Trappaninspirerade samtal men att individuella kontakten kan blir kortare (tre-fyra samtal) när modellen används för att förbereda barnet för gruppen. Här kan Utväg Göteborg tjäna som exempel.⁶⁵

Det finns också exempel på att inslag hämtade från Trappan-modellen ingår i en helhet som dock uppges vara en annan modell. Det gäller exempelvis Kriscentrum för kvinnor i Malmö (Malmö stad) där man även har skrivit en bok som används i samtalen med barn, *Min hemlighet – en bok om våld i familjen* (Frick m. fl. 2004).

I kapitel fyra diskuteras bland annat existerande utvärderingar av verksamheter riktade till barn. Av kartläggningen av forskning och utvärdering av verksamheter i Sverige framgår att interventionsmodellen tenderar att vara så knapphändig beskriven att det inte går att avgöra hur nära eller långt ifrån originalet verksamheter ligger.

⁶⁴ Ett annan material som nämns från flera håll är så kallade nalle- eller björnkort. Detta material består av fyrtioått kort med nallar vilka illustrerar olika känslor.

⁶⁵ Se också avsnitten om BUP Bågen nedan.

Samtal i ett större sammanhang av insatser

Ett antal av de verksamheter som arbetar med samtal mer eller mindre inspirerade av Trappanmodellen är relativt små och utgör den enda specialiserade insatsen för barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sitt närområde. Som framgår ovan kan dock Trappan-samtalen även ingå i en större helhet, som exempelvis de olika former av lokal och regional samverkan för kvinnofrid som diskuteras i kapitel två. Det gäller både de något lösare formerna av samverkan som finns i exempelvis Eskilstuna och Strängnäs ("Se oss"), Linköping (Eleonoragruppen), Nyköping (Cumulus), Partille (Barnverksamheten BIV) Södertälje (FriZon), samt Trollhättan (Barn som bevittnat våld), och myndighetssamverkan som Frideborg Norrköping och Utvägsprogrammen (Göteborg, Skaraborg, Södra Älvsborg).

När det gäller den första generationen av myndighetssamverkan (Frideborg Norrköping och Utväg Skaraborg) kom visserligen insatserna för barn igång senare än verksamheterna riktade till våldsutsatta kvinnor respektive våldsutövande män, men idag är barnverksamheten en integrerad del. I den senaste generationen av myndighetssamverkan har insatser för barn funnits med sedan starten. I myndighetssamverkansprojekten kan både samordnarna för barn och andra genomföra individuella kris- och stödsamtal. Ett exempel är Utväg Skaraborg där fyra socialtjänster (Falköping, Lidköping, Mariestad och Skara) sedan 2003 har vidareutvecklat sitt samarbete med kärnverksamheten i Utväg genom "Utväg Etapp 2". I det fördjupade arbetet ingår att särskilda socialsekreterare genomför individuella samtal med barn (se Utväg Skaraborg 2005).

Samverkanssammanhanget innebär också att de individuella samtalen kan kombineras med andra former av insatser, som grupper för barn. Detta är också fallet på exempelvis olika kvinnojourer och kriscentra för kvinnor och barn samt den särskilda barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen Bågen i Stockholm. Hur gruppverksamheter för barn ser ut diskuteras längre fram i kapitlet.

Krisstöd i utredningssammanhang

Ett annat sammanhang för krissamtal är utredningar enligt Socialtjänstlagen om barns behov av skydd och stöd (11 kap. 1§ SoL). Detta finns också exemplifierat som en specifik verksamhet. Sedan augusti 2005 arbetar barn- och ungdomsverksamheten Gungan vid Kista Stadsdelsförvaltning i Stockholm med att utveckla socialtjänstens utredningsarbete utifrån ledorden ”snabb krisintervention” samt ”skydd och hjälp först” (Kista Stadsdelsförvaltning 2006). Verksamheten är ett projekt som syftar till metodutveckling och tanken är att barn som upplevt mäns våld mot kvinnor ska få ett individuellt stöd redan tidigt under utredningsfasen. Barnet ska alltså inte behöva vänta på ett eget stöd tills utredningsprocessen avslutats.

Gungan ingår i Järva kvinnofrid som är ett samverkans- och utvecklingsprojekt för stadsdelarna Kista, Rinkeby och Tensta. Gungan är den del av samverkansprojektet som riktar sig till barnen medan andra delprojekt inriktas på våldsutsatta kvinnor (Rinkeby kvinnofridsteam) respektive våldsutövande män (Tensta, Manscentrum Järva). Arbetsmodellen är fortfarande under utveckling.

Andra modeller

Under kartläggningsarbetet har några beskrivningar av individuella insatser för barn påträffats där inga hänvisningar görs till Trappan-modellen. Ett sådant exempel är den barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen Maskrosen vid Akademiska sjukhuset i Uppsala. Härifrån uppges att man arbetar utifrån en multimodal och eklektisk modell där en rad behandlingsmetoder för traumatiserade personer ingår, exempelvis behandlingsteknik med ögonrörelser (Eye Movement Desensitization Reprocessing EMDR), kognitiv beteendeterapi samt lek- och familjeterapi med flera (Maskrosen 2005). Liknande uppgifter har också lämnats av några av de BUP-mottagningar som svarat på kartläggningens enkät (se vidare avsnittet om BUP).

Ett annat exempel kommer från mottagningen Ringen vid socialtjänstens individ- och familjeomsorg i Biskopsgården i Göteborg. Här används metoden kreativ pedagogik som består av arbete med bild, saga, lek, kunskap och samtal (se Haggren och Smith 2006).

Grupper för barn

En annan relativt vanlig insats är grupper för barn. Utgångspunkten för arbetet i grupp är både att barn behöver dela sina erfarenheter med andra, få dem bekräftade och få sin börda av skuld och skam lättad, och att de behöver veta och se att det finns andra barn som upplevt samma sak som de själva. Grupper för barn kan tillfredsställa alla dessa behov.

Uppgifter om grupper för barn har lämnats av informanter från 28 av de 37 verksamheterna. Information om arbete i grupp finns dessutom från ytterligare 13 verksamheter (se bilaga två). Liksom är fallet med de individuella samtalen finns det en arbetsmodell som fått stort genomslag i landet och dominerar som referens. Det är det pedagogiska programmet för barn med missbrukande föräldrar som kallas *Children Are People Too* (CAP) och de flesta hänvisar till den version som används vid Ersta Vändpunkten i Stockholm.

Ersta Vändpunkten och Children Are People Too

De första grupperna i Sverige för barn med missbrukande föräldrar startades 1989 i regi av Ersta Diakonisällskap, under namnet Ersta Vändpunkten (se Lindstein 1995, 2001). Barn- och ungdomsverksamheten utgick huvudsakligen från CAP-programmet som är baserat på Minnesotamodellen och utvecklades i USA redan i mitten på 1970-talet utifrån erfarenheter i självhjälpsverksamhet för anhöriga till alkoholister (Alanon).⁶⁶ Ersta Vändpunktens olika program är

⁶⁶ Programmet har senare reviderats.

dock inte helt identiska med CAP och i synnerhet tonårsprogrammet är mer av en egen produkt (Lindstein 2001, 27). Ersta Vändpunkten har dokumenterats och utvärderats och här följer en översiktlig beskrivning av interventionsmodellen utifrån ett par av böckerna från utvärderingen (Lindstein 1995, 2001).⁶⁷

Den teoretiska basen för programmet är eklektisk där perspektiv hämtas både från bland annat tolvstegsfilosofin, familjeterapi och systemteori, kognitiv terapi samt utvecklingspsykologi. Med utgångspunkt i Minnesotamodellen anses alkoholism vara en sjukdom och på Ersta Vändpunkten arbetar man med ett systemiskt sjukdomsbegrepp, det vill säga man menar att alla personer som ingår i en alkoholists livssystem blir drabbade och indragna i hans eller hennes sjukdom (Lindstein 2001, 27). Detta synsätt färgar såväl de inslag i programmet som specifikt behandlar alkoholism och kemiskt beroende som hur man tar upp exempelvis skuld och ansvarsfrågor och relationen mellan person och handling. Även modeller för barns överlevnadsstrategier i familjer med missbruk har påverkat innehållet. Dessa modeller presenteras översiktligt av Lindstein (1995) och kan sammanfattas som strategierna inte prata (Don't talk), inte lita på (Don't trust) och inte känna (Don't feel) samt olika uppsättningar roller barn kan ta: att vara ansvarstagande, anpasslig, blidkande, utåtagerande, familjehjälten, syndabocken, den förlorade och tysta samt maskoten.

Själva gruppverksamheten är alltså pedagogiskt orienterad och den är organiserad utifrån tre olika åldersspann: sex till åtta år, nio till tolv år och 13 till 19 år. Gruppen träffas en gång i veckan 15 gånger utifrån ett i förväg fastställt program. De mindre barnen träffas en och en halv timme, tonåringarna två timmar (inklusive rast). Sessionerna kallas lektioner och har alla ett särskilt tema som behandlas genom kortare föreläsningar, övningar och lekar. I barnprogrammet ingår följande teman: det

⁶⁷ Thomas Lindsteins tolvåriga forskningsprojekt syftar sammantaget till att fenomenologiskt beskriva och utvärdera Ersta Vändpunktens verksamhet och till att mer grundforskningsbetonat analysera hur barn i olika åldrar förstår och förhåller sig till föräldrars missbruk (se Lindstein 1995, 2001).

finns hopp, känslor, försvar, alkoholism/kemiskt beroende, risker och val, familjen, den egna personen samt familjeträff. Alla teman utom det första behandlas två gånger. Tonårsprogrammet ser något annorlunda ut. Bland annat ingår temat fysiska och sexuella gränser explicit.

Även varje mötestillfälle har en tydlig struktur med inledningsritualer, återkommande sätt att arbeta med dagens tema, rast samt avslutningsritualer.

De flesta, men inte alla, av de verksamheter där företrädare har intervjuats uppger att de hämtat sin arbetsmodell från Ersta Vändpunkten och ett antal gruppleddare har också gått gruppleddarutbildningen där. Vissa uppger dock att de använder en annan version av CAP programmet och tonårsprogrammet Teen Age Power Program (TAPP), i vissa fall i egen översättning (Halmstad kommun). Här kan också noteras att utbildningar av gruppleddare för CAP och TAPP materialet pågår på andra håll i landet, som vid Studieförbundet Bilda i Hälsingland exempelvis.⁶⁸

När mamma eller pappa dricker...

Vissa av verksamheterna uppger att de använder ett annat material som också är utarbetat för grupper för barn till föräldrar som missbrukar alkohol, Rädda Barnens *När mamma eller pappa dricker... en handbok om att arbeta i grupp med barn till alkoholister* (Arnell och Ekbohm 1996).⁶⁹ I den här modellen är gruppen mer en jag-stödjande grupp än ett program med fastlagda teman som följs i en särskild ordning. I materialet finns förslag på 23 gruppträffar som gruppleddarna kan använda för att sätta samman ett program som passar den grupp de arbetar med. Bland de teman som föreslås – för alla åldersgrupper – finns också ”mitt jag och min kropp” och ”privat område” som tar upp frågor om fysiskt och sexuell våld mot barn.

⁶⁸ Se <http://www.bilda.nu/halsingland>

⁶⁹ Det finns också exempel på att det här materialet inspirerat arbete med individuella samtal med barn.

Även i Rädda Barnens arbetsmodell finns en tydlig struktur för varje gruppträff med möten två timmar en gång i veckan, tydliga inlednings- och avslutningsritualer samt återkommande sätt arbeta med temat för dagen, som rollspel, lekar och övningar. I modellen ingår också inslag som utflykter och studiebesök. Ålderindelningen på grupperna liknar den som återfinns hos Ersta Vändpunkten.

CAP-modellen i praktiken: våldsgrupper

Även när det gäller CAP-modellen uppger vissa att de följer den ganska nära medan andra säger att den mer tjänat som inspiration. Även bland de som menar att de arbetar utifrån den här modellen kan det dock förekomma modifieringar och då framförallt när det gäller temat missbruk/kemiskt beroende. Från ett par håll uppges att man i stället tagit fram eget material om mäns våld mot kvinnor (exempelvis Alla Kvinnors Hus Stockholm, Bojen Göteborg och Trappan Uppsala). Exakt hur nära eller långt ifrån originalet som olika verksamheter ligger har inte varit möjligt att utreda närmare inom ramen för kartläggningen.⁷⁰

När det gäller längden på programmen är de kortaste tio (Lysmasken Lund och Svenska kyrkan Sundbyberg) och tolv gånger (Halmstad kommun och Trappan Uppsala) och de längsta femton (Bojen Göteborg, Frida Katrineholm, Grinden Gävle) eller sexton gånger (Kungsbacka kommun). Det kan också noteras att från barnverksamheten i Halmstad kommun uppges att man från början arbetade med 16 sessioner men att det blev för långt och att man därför kortat ner programmet. Längden på varje session varierar mellan en och en halv timme och drygt två timmar med rast.

Ytterligare en variant av CAP-inspirerade grupper för barn är den öppna grupp för boende barn som finns på Kriscentrum för

⁷⁰ För närvarande pågår en utvärdering av en av verksamheterna, Bojen i Göteborg, vilken bland annat förväntas ge den typen av information. Se Broberg m. fl. (2005).

kvinnor i Stockholm. Här deltar de flesta barn mellan fem och sex gånger.

CAP-modellen i praktiken: blandade grupper

Av såväl intervjuer som annan informationsinsamling framgår att på flera håll i landet inkluderas barn som upplevt mäns våld mot kvinnor oftast eller alltid i grupper med barn till missbrukande eller psykiskt sjuka föräldrar (se bilaga två). Detta sker även om barnen som upplevt våld inte har erfarenheter av att leva med exempelvis en förälder som missbrukar.

Den största av dessa verksamheter med ”blandade” grupper är Eleonoragruppen i Linköping som startade 1995. Här finns grupper för fyra åldersspann: förskolebarn (fyra till sex år), skolbarn (sju till tolv), yngre tonåringar samt äldre tonåringar. Utgångspunkten är som sagt CAP-modellen. Denna har dock modifierats både när det gäller form och innehåll. Informanterna uppger bland annat att de arbetar mycket med temat våld, inte minst för att av barnen med missbrukande föräldrar har 80 procent också upplevt våld. Vidare att konsekvenserna i familjen är väldigt lika oavsett vilket kroniskt problem som det handlar om. I den här verksamheten kan det bli fråga om långa kontakter, ibland upp till ett och ett halvt år. Informanterna framhåller även att erfarenheterna sätter sig i kroppen så det är också något man måste arbeta med. Under 2005 startades ett metodutvecklingsprojekt med taktil stimulering som ska redovisas hösten 2006 (Eleonoragruppen 2006).

När det gäller andra som arbetar ”blandade” grupper kan längden på programmet variera från tio gånger (Sollefteå kommun) upp till tjugo gånger (Partille kommun).

BUP Bågen

Även om de pedagogiskt inriktade och CAP-inspirerade grupperna förefaller vara vanligast så finns dock även andra

typer av grupper för barn som upplever våld. En av dessa är terapigrupperna på den barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen Bågen i Stockholm. Bågen startade 1998 och uppdraget är huvudsakligen att bedriva gruppterapi för barn som upplever våld i sin familj och deras föräldrar, samt att ge konsultation till barn- och ungdomspsykiatrin, socialtjänsten och andra samverkansparter.

I uppdraget ingår också krisbemötande, vilket dock är en liten del av verksamheten på grund av bristande resurser. Utgångspunkten för Bågens verksamhet är snarare att vara det tredje steget i insatser riktade till barn. Det första steget i en intervention är socialtjänstens arbete med att skydda barnen och deras mammor och insats riktad till papporna. Det andra steget är att barnen erbjuds krissamtal enligt Trappanmodellen med syfte att bekräfta deras upplevelse samt att ge information och stöd. Här framhålls också att sådana krissamtal bör kunna kombineras med en första bedömning av symptom, exempelvis på PTSS. Det tredje steget är att barnpsykiatrisk behandling erbjuds de barn som behöver en sådan ytterligare insats, exempelvis för att de visar grava symptom på posttraumatisk stress (se Socialstyrelsen 2002, 23f). Från Bågens sida menar man att även om de här barnens svårigheter är ett psykosocialt problem (snarare än ett psykiatriskt) så leder upplevelserna av våld inte sällan till symptom hos barnet som bör behandlas inom barnpsykiatrin. Därför är barn som upplever mäns våld mot kvinnor inte bara socialtjänstens ansvar, utan även barn- och ungdomspsykiatris.

Bågen erbjuder barngrupper i fem olika åldersspann, från förskolebarn (fyraårsåldern) till tonåringar. Grupperna är slutna och pågår mellan 12 och 20 veckor. Samtliga grupper pågår en och en halv timme en gång i veckan utom småbarnsgrupperna (fyra till åtta år) där sessionerna är en timme långa. Det är fem till sju deltagare i varje grupp och två terapeuter arbetar tillsammans i grupperna. Parallellt med vissa av barngrupperna finns också mammagrupper som beskrivs närmare nedan i avsnittet om insatser riktade till utsatta mödrar. När det gäller

pappor har Bågen arbetat på flera olika sätt, vilket också beskrivs närmare nedan i avsnittet om insatser riktade till våldsutövande fäder.

När Bågens grupper startade 1999 var utgångspunkten *När mamma eller pappa dricker....*, den jag-stödande modell som Rädda Barnen utvecklat för arbete med barn till missbrukande föräldrar (se ovan). Så småningom förändrades arbetssättet till en egen modell för fokuserade traumabearbetande terapigrupper för barn som upplevt våld. Denna modell finns tydligast beskriven när det gäller grupper för de minsta barnen, förskolebarnen (se Ekbohm och Landberg 2006, Socialstyrelsen 2002). Med utgångspunkt i dessa beskrivningar kan utgångspunkten för och arbetssättet i småbarnsgrupperna sammanfattas på följande sätt.

Den teoretiska basen är eklektisk och hämtar metoder från både psykodynamisk lekterapi, traumabehandling och gruppanalytisk teori. En av inspirationskällorna är Helen Johnsen Christie (1994) och från henne hämtas tanken att traumat drabbar personen på flera områden: verklighetsuppfattning, autonomi, affekt, tänkande och hopp. Vidare att det därför krävs terapeutiska interventioner på flera olika områden, som att få bekräftelse på vad som hänt, att se sig själv som en person med egen vilja och möjlighet att påverka, att kunna stå ut med känslor förknippade med traumat, att förstå det som hänt, samt att känna framtidstro (se Socialstyrelsen 2002, 21; Zachrisson 2006, 12ff). En annan viktig tanke från traumateorin är att interventionen kräver att behandlarna aktivt fokuserar på traumat eftersom de undvikande beteenden som är en följd av posttraumatisk stress kan medföra att traumat undviks även i terapin. I så fall kommer varken bearbetning eller symptomlindring till stånd.

Gruppen pågår under tolv veckor. Varje session följer samma struktur med inledningsceremoni, pass med fokuserad respektive fri lek, saftstund och avslutningsceremoni (se vidare Ekbohm och Landberg 2006, Socialstyrelsen 2002). I arbetet fokuseras barnens upplevelser på tre olika nivåer: direkt genom samtal, indirekt eller pedagogiskt genom att i lek och samtal föra in hur

det kan gå till i olika familjer, vad barn kan känna, var man kan få hjälp och så vidare, samt på symbolnivå genom att i fri lek och bilder arbeta både med temat våld och de känslor och fantasier som väcks, och olika sätt att lösa svåra situationer.

När det gäller barnets introduktion till gruppen och avslutningen efteråt inleds ofta kontakten med ett enskilt möte med mamman så att hon både får en möjlighet att få förtroende för dem som ska möta hennes barn och möjlighet att berätta om våldet utan att ta hänsyn till att barnet lyssnar. Det är också viktigt att få en tydlig bild av familjens situation då insatsen förutsätter att våldet har upphört antingen för att föräldrarna separerat eller för att pappan genomgått en reell förändring och tagit på sig ansvaret för det våld han tidigare utövade. Efter mötet med mamman följer möten med barnet tillsammans med mamman, oftast vid tre tillfällen. Under dessa möten är det en fördel att vara två behandlare eftersom det kan vara bra att växla mellan att träffa barnet tillsammans med mamman och enskilt (se vidare nedan om insatser för barn och föräldrar). Om barnet har fått en första krisbearbetning genom exempelvis socialtjänsten eller en annan BUP-mottagning begränsas den inledande kontakten. Efter att barngruppen avslutats träffar behandlarna mamman – och om det är möjligt pappan – för att utvärdera behandlingen och besluta om vilka insatser som eventuellt behövs framöver.

Andra modeller

Av intervjuerna framgår att Bågens arbetssätt varit inspirationskälla på flera andra håll i landet, framförallt för några av de verksamheter som inte säger att de arbetar med pedagogiska grupper, utan mer bearbetande och processinriktat. Det gäller exempelvis Grinden i Gävle, en gruppverksamhet för barn i samverkan mellan socialtjänsten och psykiatriska kliniken i Gävle⁷¹, samt barngrupperna inom Utväg Göteborg. Ett annat

⁷¹ Se vidare Socialstyrelsen (2005).

exempel är barngrupperna inom Utväg Skaraborg som också finns dokumenterade i ett par rapporter (Linderot 2003, Socialstyrelsen 2001).⁷²

När det gäller ytterligare arbetsmodeller för barngrupper kan tilläggas att från några verksamheter uppges att man framförallt använder Trappanmodellen också i grupp (Bodens kommun, Barn som bevittnat våld, Trollhättan). Vidare finns som sagt ett antal exempel där Rädda Barnens *När mamma eller pappa dricker...* är utgångspunkt även för grupper för barn som upplevt mäns våld mot kvinnor. Från en av dessa verksamheter kommer uppgifter om den längsta interventionen med grupp på upp till två år (Gislaveds kommun). När det gäller Ringen i Biskopsgården i Göteborg så används metoden kreativ pedagogik även i grupp.

Slutligen kan tilläggas att genom enkäten till kvinno- och brottsofferjourer framkommer att det också finns självhjälpsgrupper för ungdomar (BOJ Karlstad) samt grupper som utgår från arbetsmaterial för tjejjourer (Kvinnohuset Västerås, se Stockholms Tjej-jour 2000).

Insatser för barn och icke-våldsutövande föräldrar

Som framgått av föregående avsnitt är en av utgångspunkterna för arbetet på Bågen att det är viktigt att åtminstone en del av behandlingstiden skilja barn och mammor åt när både mamman och barnet är traumatiserade (se också Socialstyrelsen 2002). Man menar att annars är risken stor att barnen och deras behov kommer i skymundan och att destruktiva mönster av hänsynstagande och undvikande byggs upp och vidmakthålls i familjen. Ett undantag är dock riktigt små barn som ofta behöver ha mamma med i rummet.

Synsättet att barn behöver ett eget utrymme har idag ett stort genomslag bland verksamheterna inriktade på barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj. Vad som däremot inte är lika

⁷² När det gäller utvärderingen av verksamheten, se vidare kapitel fyra.

uppmärksammat är barns behov av att också få direkt hjälp med relationer till viktiga personer, exempelvis mamman, som oftast är barnets huvudsakliga omsorgsperson, eller syskon. Det finns inte heller lika många exempel på olika former för arbete med barnets relationer, jämfört med arbete med barn individuellt eller i grupp.

Den mest utförligt dokumenterade modellen för arbete med barns relationer till icke-våldsutövande föräldrar bygger på erfarenheter från två verksamheter i Stockholm som inte längre existerar: BUP-mottagningen Lotsen (1992-1997) och den privata krismottagningen Fyren (1998-2002) (se Metell 2001, Metell och Lyckner 2006). Den här arbetsmodellen är en källa till inspiration för en del av de verksamheter som är aktiva idag.

Modellen består av en kombination av individuell krishjälp till barn och den våldsutsatta föräldern (i de flesta fall mamman) och familjebehandling av föräldra-barn-systemet. Kontakten är relativt kortvarig, mellan 10 och 15 veckor. Metodiken bygger på terapisesioner i tre steg där två terapeuter omväxlande arbetar med barn och mamma tillsammans (inledning och avslutning vid varje session) och separat (parallellt i olika rum). Målsättningen för arbetet är att steg för steg utveckla och reparera barnets relationer med nära personer och att upprätta en spontan kommunikation genom att öppna vägar för förståelse och närhet mellan syskonen och mellan barnen och mamman. Det finns ofta en rad frågor som barn och mamma kan behöva hjälp med att börja prata med varandra om, inklusive det våld som barnen själva kan ha varit direkt utsatta för av pappan (och i vissa fall av mamman). Tanken är att barnen och mamman så småningom ska få en gemensam berättelse som öppnar för fortsatt bearbetning även efter de lämnat terapeuterna. Insatsen är alltså ett slags hjälp till självhjälp där mammans roll som framtida hjälpare till barnen betonas och ges stöd.

Den teoretiska basen utgörs dels av psykodynamiska och familjeterapeutiska teorier samt kris- och traumateori. Här framhålls dock även att för att veta vad som är de mest lämpliga

verktygen i arbetet med konkreta familjer är det viktigt att ha kunskap om mekanismerna bakom mäns våld mot kvinnor (se Metell 2001, Metell och Lyckner 2006). Terapeuterna menar bland annat att behandling utifrån ett systemteoretiskt tänkande med cirkulär kausalitet kan vara kränkande för den som varit utsatt för övergrepp, eftersom våldet som en brottslig handling blir osynliggjort. Det blir i stället allas ansvar och inte våldsutövarens. När det handlar om mäns våld mot kvinnor måste interventionen grundas på linjär kausalitet där både mannens ansvar för våldet och kvinnans och barnens utsatthet blir tydlig, skriver de vidare. Här kan tilläggas att med utgångspunkt i etablerade modeller för interventioner riktade till män (se kapitel två) kan ett systemteoretiskt tänkande som osynliggör ansvaret betraktas som både kontraproduktivt och direkt farligt.

Teoretiskt har inspiration även hämtats från Robert Pynoos och Spencer Eths (1986) ”barnintervju”, en trestegsmethodik för traumabearbetning med många likheter med Trappanmodellen. Vidare från exempelvis Halldis Leira (1990) som menar att det i våra nordiska samhällen finns ett kulturellt tabu att tala om mäns våld i familjen och att dessa barn därför är utsatta för tabuiserade trauman där tabut ökar belastningen för barnen. Därför blir synliggörande av våldet och giltiggörandet av barnets upplevelser så centralt i bearbetningen.

BUP Lotsen var en föregångare till BUP Bågen och av de verksamheter som är aktiva idag är det också framförallt Bågen och Rädsla Barnens centrum för barn som upplevt våld (där flera i personalen tidigare arbetat på Bågen) som beskriver motsvarande ingående arbete med barnets relationer till föräldrar och andra omsorgspersoner. Från socialtjänsten i Gävle kommun uppges också att man förutom barngruppverksamheten Grinden har ett resursteam som kan gå in och arbeta mer med relationer i familjen om det finns behov av det. Vidare beskriver också några skyddande boenden/kriscentra för kvinnor insatser för barn och deras mammor. Ett exempel är Kriscentrum för kvinnor i Göteborg där man i tillägg till Trappansamtal också arbetar med

barns och mammors relation med hjälp av Marte Meometoden. Dessa insatser finns dock inte närmare dokumenterade.

I övrigt tycks arbete med relationen mellan barn och mamma huvudsakligen bestå av de samtal som introducerar respektive avslutar krissamtalen enligt Trappanmodellen. En återkommande ståndpunkt är att ett mer djupgående arbete med relationerna i familjen är en fråga för barn- och ungdomspsykiatrin.

I intervjuerna ställdes också en fråga om i vilken grad pappor som inte är den våldsutövande mannen inkluderas i insatsen för barnen. Från de flesta håll uppges att i det fall den våldsutövande mannen är någon annan än barnets biologiska pappa eller vårdnadshavare, så informeras pappan om kontakterna med barnet, oftast per telefon. Är han vårdnadshavare måste han också ge sitt medgivande till interventionen. Det förefaller dock vara ganska ovanligt med mer aktiva försök att inkludera icke-våldsutövande pappor (inklusive styvpappor/mammans nya partner) i stödet för barnets läkningsprocess, även om det händer ibland på vissa ställen.

Ytterligare interventioner på skyddade boenden

En del av de verksamheter där någon intervjuats är också skyddade boenden för våldsutsatta kvinnor och deras barn.⁷³ Här finns ytterligare interventioner för barn som går utöver de former av insatser som beskrivits hittills. Det är både ett miljöterapeutiskt inriktat arbete och stöd i vardagen så att barnen får en rimlig tillvaro under tiden på det skyddade boendet.

I de flesta fall uppges att varje barn som kommer till det skyddade boendet får en egen kontaktperson som är någon annan än mammans kontaktperson. Det generella

⁷³ Kriscentrum för kvinnor Göteborg, Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn Malmö, Nacka kvinnojour, Alla Kvinnors Hus Stockholm, Ersta Härbärke Stockholm, Kriscentrum för kvinnor Stockholm, Barn som bevittnat våld/Kriscentrum för kvinnor Trollhättan. Dessutom rapporteras liknande insatser finnas eller vara under uppbyggnad på kvinnojouren Ada i Göteborg samt de skyddade boendena KrisTina i Stockholm och Siri i Uppsala.

förhållningssättet är att det är kvinnorna/mammorna som är ansvariga för sina barn när de bor i det skyddade boendet, men att barnen också behöver en egen insats. Den första insatsen är att varje barn så snabbt som möjligt får ett informativt samtal om vad det är för ställe de kommit till och varför de är där. Det kan ske inom 24 timmar (Kriscentrum för kvinnor i Göteborg och i Stockholm) eller nästkommande vardag om de flyttar in en kväll eller under helgen (Alla Kvinnors Hus, AKH). Nästa steg är en individuell samtalskontakt och eventuellt också deltagande i en gruppverksamhet (AKH, Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn Malmö, Kriscentrum för kvinnor Stockholm). Andra insatser kan vara egen tid i en hantverksverkstad (Kriscentrum för kvinnor Stockholm) eller sommarläger för boende kvinnor och barn (kvinnojouren Ada Göteborg).

Även en insats i form av vardagliga aktiviteter framhålls som viktig. Det kan handla om allt från att se till att dagen får struktur genom fasta sov- och mattider, att finnas till hands för hjälp med läsläsning, pyssel och annan samvaro, till att organisera utflykter så att barnen kommer ifrån mamma, syskon och det skyddande boendet en stund.⁷⁴ När det gäller barns möjligheter till ett så normalt vardagsliv som möjligt under vistelsen på det skyddade boendet påtalas för övrigt från flera håll att det kan bli problem med skolgången och att socialtjänsten är alldeles för passiv när det gäller dessa barns rätt till skolgång. Ett annat viktigt inslag i insatserna för barn är ordentliga utflyttnings- och avslutningsrutiner.⁷⁵

Hur insatserna organiseras kan se lite olika ut. På ett par ställen finns särskilda barnteam med speciellt ansvar för barnen med flera personer med olika kompetenser, medan andra verksamheter har mindre resurser. På den ideella föreningen Nacka kvinnojour är det till exempel volontärer som genomför

⁷⁴ Se också beskrivningen av AKH i Kjellbom (2003) och Øverlien (2001).

⁷⁵ Idag uppmärksammas barn alltmer av de frivilliga kvinnojourerna och Sveriges Kvinnojourens Riksförbund (SKR) har också givit ut en handbok om barn på kvinnojourer (Lorenzi 2005).

Trappansamtalen medan den anställda barnansvariga har fokus på barnens vardag i det skyddade boendet.⁷⁶

Insatser riktade till utsatta mödrar

Även om det direkta arbetet med barn-mammarelationen förefaller vara ett underutvecklat område idag så pågår ändå en hel del arbete med våldsutsatta kvinnor som mödrar, vilket i förlängningen naturligtvis också är av betydelse för barnet. I de flesta fall handlar det om kortare individuella kontakter där det visserligen finns visst utrymme att arbeta med mammans egna utsatthet för våld, men där fokus framförallt ligger på föräldraskapet och rollen som mamma.⁷⁷ Det kan dock även vara fråga om en än mer begränsad kontakt där syftet framförallt är att förmedla information om insatsen för barnet, kartlägga våldshistorien och familjens situation samt introducera och avsluta insatsen för barnet (se ovan om Trappan-modellen). I de flesta fall förutsätts att mamman får hjälp med en djupare bearbetning på annat håll om det är så att hon behöver det.

Från 16 av verksamheterna rapporteras också om olika former av grupper för kvinnor/mödrar. Dessa insatser kan grovt delas in i tre kategorier. Dels handlar det om kvinnogrupper, oftast arrangerade inom ramen för samverkan (Helsingborgs kommun, STOPP Eskilstuna-Strängnäs, Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn Malmö, Frideborg Norrköping, Södertälje kommun, Utväg Göteborg, Skaraborg och Södra Älvsborg). Föräldraskap uppges visserligen vara ett centralt tema i dessa grupper, men de fokuserar dock i första hand situationen som våldsutsatt kvinna. Den andra kategorin är grupper som uttalat utgår från föräldraskapet, men där det inte endast ingår våldsutsatta mammor. Det gäller föräldra- eller mammagrupper i de verksamheter som inte arbetar med

⁷⁶ Det finns också exempel på lösningar där insatser för barn hämtas in utifrån. På den frivilliga kvinnojouren Ada i Göteborg rapporteras att man genom psykologenheten på Hisingen erbjuder barnen möjligheter till samtal med psykolog (Ada 2006).

⁷⁷ Från Oliv i Gunnared Göteborg uppges att modern får individuellt stöd parallellt med Trappansamtalen med barnet, se Kaspersson (2004).

renodlade våldsgrupper (Kungsbacka kommun, Eleonoragruppen Linköping). Den tredje kategorin är föräldra- eller mammagrupper för våldsutsatta mammor (exempelvis Bojen Göteborg, Kungsbacka kommun, BUP Bågen, Trappan Uppsala). I den här kategorin ingår både kortare grupper som framförallt bygger på Ersta Vändpunktens föräldraprogram eller liknande program, och BUP Bågens olika grupper för mammor.

Det har inte varit möjligt att inom ramen för kartläggningen närmare följa upp hur arbetet med moderskap/föräldraskap ser ut i grupper för våldsutsatta kvinnor. När det gäller modeller för uttalade föräldra-/mammagrupper för våldsutsatta mammor är det endast från BUP Bågen som närmare dokumentation har identifierats (Zachrisson 2006). Det gäller det arbete som pågick mellan 1999 och 2004 för att hjälpa mammor med många symptom på traumatisering.⁷⁸ Kortfattat kan den här gruppen beskrivas som en halvöppen grupp eftersom mammorna bestämde sig för att delta en termin i taget. De fick delta under maximalt fyra terminer och sammanlagt deltog 23 mammor. Gruppen bestod av sex, sju mammor och leddes av två terapeuter, en kvinna och en man. Teoretiskt byggde arbetet på teorier om mäns våld mot kvinnor (Hydén 1995, Eliasson 2003, Isdal 2001) och i synnerhet på traumateori (se avsnittet om BUP Bågen ovan), samt gruppanalytisk teori (se vidare Zachrisson 2006).

Rapportens författare menar att förutsättningarna för att bearbeta och stärka föräldrarollen hos traumatiserade mammor är bäst i ett sammanhang där barnet är i fokus, som hos BUP. Dokumentationen av gruppen (en intern utvärdering) visar dock samtidigt att även om barnets terapeut kanske tycker att det för barnets skull behövs hjälp till mamman så räcker inte det för att insatsen ska fungera. Det måste till en bra bedömning av mammans psykiska status och behandlingsbehov inför gruppstart för att mamman ska kunna tillgodogöra sig den här formen av

⁷⁸ Bågen arbetar även med exempelvis kortare fokuserade grupper för småbarnsmammor som misshandlats, se Socialstyrelsen (2002).

behandling. Därför behövs mer uppföljning, utvärdering och metodutveckling (se Zachrisson 2006, 47f).

Till sist kan tilläggas att på Bågen finns ytterligare en form av arbete med mamman som är ett slags mellanform mellan insatser riktade till mamman och arbete med barn-mammarelationen. Det gäller träffar med mammor till förskolebarn som går i grupp. Det handlar om fyra till sex gruppträffar med mammorna där de är delaktiga i planeringen av arbetet i barngruppen. Mammorna bidrar med vad barnen berättat hemma och hur barnen har reagerat. De har också kommit med önskemål om vad gruppen ska fokusera på. På så sätt har mammorna blivit delaktiga och värdefulla samarbetspartners i arbetet med barnen (Socialstyrelsen 2002, 43f). Mammorna har också funnits till hands för sina barn i ett angränsande rum under träffarna i barngruppen.

Insatser riktade till våldsutövande fäder

När det gäller arbete direkt riktat till den våldsutövande pappan finns också olika inriktningar. Från vissa verksamheter uppges att de av principskäl aldrig (Bojen Göteborg) eller av säkerhetsskäl oftast inte (skyddade boenden som Kriscentrum för kvinnor Göteborg och Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn Malmö) har kontakt med förövaren/pappan. Andra menar att de försöker få kontakt med pappor, men att papporna ofta inte vill ha kontakt.

Ungefär hälften av verksamheterna uppger att de brukar ha någon form av kontakt med pappan, i de flesta fall åtminstone per telefon för att informera om insatsen för barnet och få pappans godkännande i de fall han är vårdnadshavare. Vissa av dessa verksamheter är mer systematiska i sitt arbete för att nå papporna. Här kan Trappan Uppsala tjäna som exempel. Där kontaktas papporna oavsett om de är vårdnadshavare eller inte (ifall mamman inte motsätter sig det) och erbjuds kontakt. Denna sker inför och som avslutning på insatsen till barnet och kan också ske tillsammans med barnet efter det avslutande barn-

mammasamtalet (jfr. Trappanmodellen). Som framgår av beskrivningen i kapitel två om arbetet med män/pappor vid exempelvis Trappan Karlskrona och familjevårdsgruppen i Helsingborg pågår där ett än mer utvecklat arbete riktat till våldsutövande pappor. Av kapitel två framgår också att det finns ett par exempel på särskilda grupper för pappor där metodiken hämtas från gruppinterventioner riktade till våldsutövande män (Pappaverksamheten Botkyrka och Mansmottagningen mot våld i Uppsala).

Ytterligare exempel på olika former av arbete med pappor inom ramen för verksamheter för barn kommer från Bågen. Under 2002-2004 pågick projektet ”Pappor i häkte” som dels innebar ett uppsökande arbete i häkte, dels en terapigrupp för våldsutövande pappor (Lindberg 2005). Fem pappor deltog i gruppen som pågick i drygt ett och ett halvt år, en och en halv timme en gång i veckan. Gruppen var tematiskt strukturerad och hämtade inspiration både från Manscentrum Stockholms grupper och Changing Ways/Verktygsgajden (se vidare kapitel två). En av erfarenheterna från projektet är att det kan vara svårt att i en så liten arbetsgrupp (fyra terapeuter) härbärgera barns, kvinnors, och mäns olika verklighetsbeskrivningar. Skyddet för kvinnorna/mammorna och barnen skapade bekymmer och ledde till konflikter i arbetsgruppen. De båda manliga terapeuter som besökte papporna i häktet tillät sig inte att vara lika oroade för säkerheten som de kvinnliga kollegorna när den våldsutövande pappan och utsatta mamman valde att fortsätta leva tillsammans. I den utvärderande rapporten från projektet skriver en av männen: ”Kanske ville vi inte se riskerna eftersom vi var angelägna om att de få de [sic] män vi motiverat att gå i grupp skulle stanna kvar” (Lindberg 2005, 32). En slutsats blir därför att det borde ha varit ett särskilt team som arbetade med männen/papporna.

Idag ser pappa-arbetet lite annorlunda ut på Bågen. Senast har en modell med ”Pappa-forum” prövats. Det innebär att ett antal pappor har samlats sex gånger på en termin och syftet har inte varit att erbjuda terapi, utan att bjuda in papporna till en dialog

om deras barn och barnens behov. Detta är ett utvecklingsarbete som pågår.

Under intervjuerna har det upprepade gånger påtalats hur stort problem det är att våldsutövande fäder har möjlighet - om de är vårdnadshavare - att neka barnen hjälp. Det finns också olika exempel på hur man försöker komma till rätta med eller komma runt det här problemet. Ett sätt är naturligtvis att arbeta uppsökande och motiverande, vilket några verksamheter gör (se även kapitel två). Ett annat sätt är att definiera verksamheten som en pedagogisk verksamhet som en mamma har rätt att ensam besluta om i sin roll som boendeförälder, även om föräldrarna har gemensam vårdnad. Andra menar att en sådan lösning varken blir rimlig för barnet eller är juridiskt riktig, men hävdar dock att boendeföräldrar har rätt till konsultation (tre gånger) utan att samtycke inhämtas från den andra vårdnadshavaren. Vid ett av de rundabordssamtal som hållits diskuterades frågan och då framhölls att i verksamheter som har partnerkontakt är ett krav att mannen i samband med att han söker hjälp lättar på sekretessen så att den våldsutsatta kvinnan kan kontaktas. Vid rundabordssamtalet framfördes att sådana rutiner mycket väl skulle kunna modifieras så att mannen/pappan samtidigt godkänner att barnen får en kontakt och erbjuds stöd parallellt med hans eget förändringsarbete.

Nätverksarbete

Från en av de verksamheter där någon intervjuats framhålls också nätverksarbete som en insats för barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj. Som framgått av tidigare avsnitt finns vid socialtjänsten i Gävle flera enheter där insatser görs för barn som upplever våld. Dels handlar det om gruppverksamheten Grinden, dels om resursteamet som har fokus på ett mer långsiktigt förändringsarbete i familjen. Det är inom ramen för det senare som nätverksarbete ingår. Informanten framhåller att syftet med nätverksarbetet är att öka säkerheten för de utsatta genom att öppna upp fråga om våld så att fler i nätverket vet

om vad som har hänt. Säkerheten står alltså i fokus och i vissa fall kan det bli fråga om två olika nätverksmöten med tanke på säkerhetsaspekterna.

Nätverksarbete i familjer där pappan utsatta mamman för våld pågår säkerligen på andra håll i landet också, men det lyfts inte fram av de verksamheter som kartlagts här.⁷⁹ Hur nätverksarbetet fungerar i ärenden med våld, vilka erfarenheter som finns när det gäller säkerhet för den utsatta mamman och barnen och så vidare, är därför mycket svårt att uttala sig om. Det är en fråga som bör undersökas närmare.

Övriga verksamheter: BUP och Barnahus

Enkäten till BUP mottagningar

Som en del i kartläggningen av verksamheter riktade till barn som upplever mäns våld mot kvinnor skickades en enkät till landets barn- och ungdomspsykiatriska mottagningar. Sedan tidigare var det känt att åtminstone två mottagningar i landet helt eller delvis specialiserat sig på gruppen barn som upplever våld i sin familj (oftast mäns våld mot kvinnor). Det gäller BUP Bågen i Stockholm (se avsnittet ovan) och Maskrosens barncentrum för trauma och utsatthet vid Akademiska sjukhuset i Uppsala där barn som upplever våld i sin familj ingår i målgruppen (Maskrosen 2005). Dessutom var det känt att det pågår ett utvecklingsarbete inom barn- och ungdomspsykiatri i Stockholm kring dessa frågor (Bågen 2006). I syfte att lokalisera BUP-mottagningar i andra delar av landet som särskilt uppmärksammar barn som upplever mäns våld mot kvinnor, skickades en enkel enkät till samtliga mottagningar utanför Stockholms län.⁸⁰

⁷⁹ Se dock beskrivningen av verksamheten Navet i Kungsbacka (Region Halland 2005).

⁸⁰ Dock ej Maskrosen där vårdprogrammet inhämtats.

Sammanlagt 61 BUP/PBU-mottagningar erhöll enkäten. Svar inkom från 39 av dessa. I enkäten ombads mottagningarna besvara frågor om personalgruppens kompetens om barn som lever med våld i sin familj samt om mottagningens insatser för dessa barn (se bilaga nio). Samtliga frågor hade svarsalternativen ja/nej, men det fanns även utrymme för mottagningarna att utveckla sina svar om de önskade.

Särskild kompetens om barn som upplever mäns våld mot kvinnor

Den första frågan som ställdes till BUP handlade om personalens kunskapsnivå om barn som växer upp i en familj där pappa slår mamma: Har någon/några i personalgruppen specialiserat sig på barn som upplever mäns våld mot kvinnor/våld i sin familj? Frågan besvarades av samtliga mottagningar som inkommit med svar på enkäten, det vill säga 39 stycken. Av dessa uppger 16 att sådan specialkompetens finns på den egna mottagningen, medan 23 mottagningar svarar att den saknas.

Svaren skiljer sig avsevärt i såväl omfång och detaljrikhet som innehåll och inriktning. Medan somliga svarar med ett kortfattat ja eller nej, har andra valt att presentera längre och mer ingående beskrivningar av den egna verksamheten och/eller kompetensen. Därför är informationen i svaren inte helt jämförbar. Generellt går det dock ändå att urskilja tendenser, eller några typer av svar. En grupp mottagningar svarar ja eller nej. En grupp svarar genom att beskriva olika samverkansprojekt som BUP ingår i. Den tredje gruppen slutligen, kan tolkas som att de uppfattar specialkompetens om barn som upplever våld som ett kunskapsområde bland flera, som alla ryms inom den ordinarie verksamheten och kompetensen.

När det gäller den första gruppen (ja/nej-svar) svarar 19 mottagningar endast nej, och en (BUP Dalarna) svarar kort och gott ja, utan att precisera svaret ytterligare. Utöver de svar där frågan besvaras utan särskild kommentar finns två andra typer av svar. Flera mottagningar som svarar jakande på frågan om

personalen har specialkompetens om barn som upplever våld, beskriver därefter i en förklarande kommentar olika typer av samverkanslösningar som BUP ingår i. Barn- och ungdomspsykiatriska öppenvårdsmottagningen i Falköping beskriver till exempel en verksamhet där en psykoterapeut på enheten deltar i ett kommunprojekt för barn som bevittnat våld. Liknande samverkansmodeller mellan BUP och socialtjänst eller BUP och andra parter finns även i Umeå, Bäckefors, Västerås och Alingsås. Vad dessa samverkansformer innebär, hur nära samarbetet är, samt hur samverkansteamerna arbetar med barn som upplever mäns våld mot kvinnor kan inte utläsas från enkätsvaren. Detta är en fråga som behöver undersökas vidare.⁸¹ Klart är dock att vissa av dessa fall torde vara en del av de myndighetssamverkansprojekt som diskuterats både i kapitel två och tidigare i detta kapitel. Det gäller exempelvis Falköping och Mariestad (Utväg Skaraborg) samt Alingsås (Utväg Södra Älvsborg).

En annan variant som återkommer är de mottagningar (sex till antalet) som uppger att specialkompetens om barn som upplever våld i sin familj finns på mottagningen, men i form av erfarenhet av övergreppsproblematik eller som en del av BUP:s ordinarie kompetensområde. ”Övergreppsproblematik” torde betyda sexuella övergrepp. En specialisering kring frågor om sexuella övergrepp kan visserligen tolkas som en form av särskild kompetens rörande mäns våld mot kvinnor samt barn som upplever våld i sin familj, men exakt vad som åsyftas med kunskap om övergrepp framgår inte.

När det gäller uttalanden om att kunskapen om barn som upplever mäns våld mot kvinnor ingår som en del av den ordinarie verksamheten och kompetensen indikerar de att detta inte nödvändigtvis uppfattas som ett eget kunskapsområde. Den kompetens som uppges finnas kan därför vara av generell art snarare än specialkompetens. Detta är dock en fråga som bör undersökas mer ingående.

⁸¹ När det gäller Umeå ingår BUP i försöksverksamheten barnahus, se vidare avsnittet nedan.

När enkätsvaren analyseras närmare kan man alltså se att av de 16 BUP-mottagningar som har uppgett att de har specialkompetens på barn som upplever mäns våld mot kvinnor/våld i sin familj menar sex att kunskapen ingår i den ordinarie verksamheten/kompetensen eller inkluderas i mottagningens erfarenhet av övergreppsproblematik, och fem framhåller samverkanslösningar mellan BUP och socialtjänsten som sin specialkompetens.

Särskild insats för barn som upplever mäns våld mot kvinnor?

Den andra frågan som ställdes i enkäten inriktades på BUP:s verksamhet och huruvida mottagningarna har en särskild insats för barn som upplever mäns våld mot kvinnor. Frågan besvarades av samtliga 39 BUP-mottagningar som inkommit med svar på enkäten och nio uppger att de har en sådan insats. Tre av dessa nio anger dock att denna insats ges ”ibland” eller ”vid behov” och beskriver vidare en verksamhet som inte följer någon särskild modell i mötet med barnen. Det är tveksamt om en verksamhet som varken är kontinuerlig eller följer en speciell behandlingsmodell kan tolkas som en särskild insats för barn som upplevt mäns våld mot kvinnor.

Ett minimikrav för att en BUP-mottagnings arbete ska kunna definieras som en insats inriktad på barn som upplever mäns våld mot kvinnor är att det följer en specifik modell och utförs av personal med särskild kompetens i frågan. Sammantaget kan enkätsvaren tolkas som att det finns särskild kompetens och en insats som följer specifik behandlingsmodell för barn som upplever mäns våld mot kvinnor på sju av de 39 BUP-mottagningar som svarat på enkäten: Karlstad, Kungsbacka, Mariestad, Mjölby, Nyköping, Sollefteå och Umeå.⁸²

Betyder detta att barn som upplever våld i sin familj endast kan få hjälp från barn- och ungdomspsykiatrien på ett ytterst

⁸² Det bör noteras att BUP Umeå ingår i försöksverksamheten barnahus, se vidare avsnittet nedan.

begränsat antal platser i landet? Det behöver inte nödvändigtvis vara så. Som framgår ovan finns fler mottagningar där åtminstone någon specialiserat sig i frågan. Vidare uppger 27 av de 39 BUP-mottagningarna som svarat på enkäten att de har en särskild kompetens på kris och trauma.⁸³ Generell kunskap om kris och trauma verkar således vara mer spridd i landet. Det är fullt möjligt att denna kunskap också innebär ett kvalificerat stöd till barn som upplever mäns våld mot kvinnor. Även detta är dock något som bör undersökas närmare. I linje med det resonemang som förs av Utredningen om socialtjänstens stöd till våldutsatta kvinnor om insatser inom ramen för ordinarie verksamhet och med generella metoder kan man å ena sidan mycket väl anta att just dessa insatser bedöms vara rimliga och korrekta efter att brukarens behov utretts. Å andra sidan kan det också vara så att brukarens behov ”konstrueras” efter de givna insatser som finns att tillgå och att behoven – i det här fallet behoven hos barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj – stöps om för att passa organisationen (jfr. SOU 2006:65, 115ff). Det är idag oklart hur situationen faktiskt ser ut när det gäller barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj.

Slutsatser

Den enkät som skickades till BUP-mottagningarna är mycket enkel och den bild som svaren ger ska ses som ett första steg i en kartläggning av barn- och ungdomspsykiatriens insatser på det här området. Enkätsvaren ger dock en tydlig indikation på vissa tendenser i det arbete som pågår idag. I svaren kan ett övergripande mönster med tre olika grupper av mottagningar urskiljas. Detta mönster kan tolkas som att vid vissa BUP-mottagningar i landet ses barn och unga som upplever mäns våld mot kvinnor som en grupp som barn- och ungdomspsykiatrien har ett ansvar för. Vidare att frågan ses som ett eget

⁸³ Från BUP i Malmö (MAS) uppger exempelvis att två från varje öppenteam (åtta personer) har specialiserat sig.

kunskapsområde som personalen har skaffat sig specialkompetens om. Vid mottagningarna finns också en insats för dessa barn och unga och som följer speciell behandlingsmodell. I enkäten ger svaret från BUP i Sollefteå kanske det tydligaste exemplet på denna linje. Härifrån uppges att om det kommer till deras kännedom att en mamma har blivit slagen bedöms detta alltid som ett trauma för barnet. Därför erbjuds tid samma dag eller inom en vecka.

Vid den andra gruppen BUP-mottagningar i landet ses visserligen barn och unga som upplever mäns våld mot kvinnor som en grupp barn som BUP har ansvar för, men interventioner för barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj tycks däremot inte ses som ett eget kompetensområde eller kräva någon form av särskild insats.

Den tredje gruppen BUP-mottagningar tycks inte uppfatta barn och unga som upplever mäns våld mot kvinnor som ingående i barn- och ungdomspsykiatrins målgrupper. Av de 39 som svarat på enkäten är det nio som uppger att de varken har specialkompetens på barn som upplever våld, specialkompetens på kris och trauma eller någon särskild insats för barn som upplever våld i sin familj. I något fall sägs också explicit att dessa barn inte är BUP:s ansvar, utan socialtjänstens.

Sammantaget varierar hur man ser på frågan om barn som lever med våld i sin familj avsevärt från mottagning till mottagning. Därigenom ser barns möjligheter att få kvalificerad hjälp från barn- och ungdomspsykiatrien väldigt olika ut beroende på var i landet de bor. Slutligen är det värt att notera att när det gäller barn- och ungdomspsykiatrins särskilda insatser för barn som upplever mäns våld mot kvinnor framkommer att de flesta använder sig av Rädda Barnens material Trappan. Det är samma material och modell som används av socialtjänsten och frivilligorganisationerna (se ovan). Med tanke på att barn som söker hjälp hos BUP många gånger är barn med särskilda behov, behov som socialtjänsten och frivilligorganisationerna inte anser sig ha kompetens att tillgodose, är dessa svar något som i sin tur väcker nya frågor. En fråga som snarast bör utredas närmare är i

vilken grad barn- och ungdomspsykiatri i landets olika delar reellt möter behoven av en specialkompetens som går utöver den som finns hos socialtjänst och frivilligorganisationer.

Barnhusen

Under tiden 2005-2007 pågår försöksverksamheten med så kallade barnhus på sex platser i landet. En delredovisning av uppdraget lämnades den 15 juni 2006 (Rikspolisstyrelsen m. fl. 2006). Av delrapporten framgår att två av försöksverksamheterna, Göteborg och Stockholm, explicit exkluderar barn som bevittnar våld ur sin målgrupp samt att två av dem, Linköping och Malmö, inte explicit inkluderar dessa barn i sin målgrupp.⁸⁴ Det är alltså endast två av verksamheterna, Sundsvall och Umeå, som menar att insatser för barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj ingår i uppdraget. Det främsta skälet till att barn som bevittnar våld inte ingår i målgruppen är att försöksverksamheten ska avse samverkan under ett gemensamt tak vid utredningar om barn som misstänks vara utsatta för allvarliga brott som exempelvis sexuella övergrepp och misshandel. Eftersom det idag inte är kriminaliserat att utsätta barn för att bli vittne till våld mot någon som barnet står nära blir barnen inte målsägande i ett brottmål och faller så utanför den primära målgruppen.

Ett par av försöksverksamheterna har dock trots detta valt att också rikta sig till barn som bevittnar våld. När det gäller interventioner uppges från Stödcentrum för Barn och Ungdomar i Sundsvall att man kommer att arbeta med exempelvis Trappansamtal och lösningsfokuserad korttidsterapi (Rikspolisstyrelsen 2006, 50). När det gäller Barnahus Umeå är det BUP som ansvarar för behandlingsmetoderna och här ska personalen under hösten 2006 gå igenom kurser på högskolenivå om mäns våld mot kvinnor och barn samt i Trappanmodellen (Rikspolisstyrelsen m. fl. 55).

⁸⁴ Det var också något som framkom vid intervjun med företrädaren för Kriscentrum för barn och ungdomar i Malmö.

Försöksverksamheten med barnahus pågår och det är ännu för tidigt att dra slutsatser om hur relationen mellan barnhusen och andra verksamheter för barn som upplever mäns våld i sin familj bör se ut. Liksom är fallet med BUP-mottagningarna kan dock konstateras att dessa försöksverksamheter hänvisar till samma modell och material som socialtjänsten och frivilligorganisationerna använder. Även här är alltså frågan i vilken grad och på vilka sätt barnhusen kommer att möta behov av en kompetens som går utöver den som redan finns hos socialtjänst och frivilligorganisationer när det gäller barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj.

Övergripande beskrivning av verksamheterna

I den landsomfattande förteckning som är en del av resultatet av kartläggningen återfinns totalt 86 verksamheter. Sex av dessa startade under åren 1995-1999.⁸⁵ Det stora flertalet av verksamheterna riktade till barn som upplever våld har alltså tillkommit på 2000-talet (se vidare bilaga två). Det bör noteras att två av verksamheterna i förteckningen – Barnahus och BUP Umeå – är nära knutna till varandra, men eftersom det inte är fråga om identiska verksamheter har båda inkluderats.

Med hjälp av beskrivningen i de föregående avsnitten samt en kvantifiering av en del av uppgifterna från intervjuerna med företrädare för 37 av de 87 verksamheterna kan följande bild ges.

Verksamheternas brukare

Det är ett fåtal av verksamheterna som kommer i kontakt med ett större antal barn. Av de verksamheter där någon intervjuats är det Gävle kommun och Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn i Malmö som ligger i topp med ungefär 200 barn

⁸⁵ Kriscentrum för kvinnor Göteborg startade 1983, men mer systematiserade insatser riktade direkt till barnen uppges ha funnits sedan ungefär 1995.

som brukare per år.⁸⁶ Andra verksamheter som kommer i kontakt med ett stort antal barn är Eleonoragruppen i Linköping samt Kriscentrum för kvinnor i Göteborg och Frida i Katrineholm som har kontakt med 180 respektive hundratalet barn per år (2005). 14 av verksamheterna har mellan 20 och cirka 50 brukare per år. De resterande verksamheterna har alltså färre än 20 brukare per år och åtta verksamheter har under tio brukare per år. Totalt kommer de 37 verksamheterna i kontakt med ungefär 2100 barn per år. Hur många föräldrar (våldsutsatta mammor och våldsutövande pappor) som också erbjuds insatser från verksamheterna för barnen har inte kartlagts.

De flesta informanter uppger att de har korta eller inga väntetider (utom när det gäller grupp då barn kan få vänta en termin), men det finns även exempel på verksamheter med ett stort söktryck (som exempelvis BUP Bågen).

Verksamheterna skiljer sig åt när det gäller åldrar på de barn som erbjuds hjälp. Elva uppger att de tar emot barn i alla åldrar. Bland resterande verksamheter varierar den nedre åldersgränsen mellan tre och sju år och den övre mellan tolv (pojkar) och 20 år. Vad dessa skillnader beror på har inte varit möjligt att utreda närmare, utom när det gäller åldergränsen för pojkar, vilken hänger samman med situationen för och behoven hos kvinnor och andra barn (flickor och yngre pojkar) på skyddade boenden.⁸⁷

Informanterna från sex av verksamheterna uppger att de företrädesvis möter barn med svensk bakgrund.⁸⁸ Tre verksamheter – alla skyddade boenden – uppger att den stora majoriteten brukare har utländsk bakgrund. De övriga uppger att brukargruppen består av en blandning av barn med svensk och utländsk bakgrund. I intervjuerna har informanterna också fått frågor om i vilken utsträckning de möter barn där någon i familjen – barnet eller en förälder – har någon form av

⁸⁶ Vid Utväg Södra Älvsborg aktualiserades cirka 360 barn under 2005 och barnsamordnaren hade kontakt med 50 av dessa.

⁸⁷ Det skyddade boendet KrisTina i Stockholm har ingen särskild åldersgräns för pojkar.

⁸⁸ I intervjuerna har frågan om etnicitet omsatts som en fråga om ”svensk” eller ”utländsk” bakgrund, varför uppgifterna om etnicitet ska tolkas som ett grovt mått på brukargruppens sammansättning.

funktionshinder och knappt hälften av verksamheterna svarar att det har hänt och att det då i första hand handlar om psykiska funktionshinder som exempelvis barn med diagnosen ADHD. Erfarenheter av att möta barn som upplever våld och där det också finns ett fysiskt funktionshinder i familjen är ovanliga. Det är däremot relativt vanligt att verksamheterna kommer i kontakt med barn där den våldsutövande mannen också har ett missbruksproblem. När det gäller barn som upplevt våld i samkönade parrelationer är det en fråga som faller utanför kartläggningens fokus. Trots det ställdes en fråga om detta och här svarar informanter från tre av verksamheterna att det har hänt vid något enstaka tillfälle, samt från en verksamhet att det händer då och då (totalt fyra svarar ja).

När det gäller rekryteringsvägar uppger informanter från alla utom en av verksamheterna att socialtjänsten är en viktig rekryteringsväg. I vissa fall krävs också att socialtjänsten finansierar barnets deltagande genom bistånd. Annars uppges ofta (i 30 fall) att det är föräldrar – oftast mammor - som själva söker hjälp för sina barn. Från 19 av verksamheterna finns uppgifter om att polisen också fungerar som rekryteringsväg. Man kan också konstatera att det är relativt vanligt att barnkontakt förmedlas av barn- och ungdomspsykiatrin och kvinnojourerna.

Verksamheternas anställda/professionella

Uppgifterna från de 37 verksamheterna ger en bild av totalt cirka 61 tjänster avsatta för eller använda till arbetet med barn som upplevt våld, samt vissa fall med barnens mammor och pappor.⁸⁹ Att det i många fall är fråga om små verksamheter framgår även av uppgifterna om antal tjänster. När det gäller anställda är Eleonorgruppen i Linköping, Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn i Malmö samt Gävle kommun de största verksamheterna med fem och en halv

⁸⁹ På de frivilliga kvinnojourerna kan också finnas volontärer som arbetar direkt med barnen. Deras bakgrund har dock inte kartlagts närmare.

respektive fyra tjänster.⁹⁰ De flesta har mellan en och tre tjänster avsatta och tolv verksamheter har under en halv tjänst avsatt för arbetet med barn som upplever våld. Denna arbetstid är ofta fördelad på flera personer. Sammantaget betyder detta att en stor del av de professionella arbetar med barns upplevelser av våld endast på en mindre del av sin tjänst.

I samtliga 37 verksamheter ingår kvinnor i arbetsgruppen och i tolv av verksamheterna ingår också män. I samtliga fall ingår professionella med svensk bakgrund i arbetsgruppen, och i tio fall ingår professionella med utländsk bakgrund (i fem fall från andra nordiska länder). I tre fall uppger informanterna att interventionen kan ske på ytterligare ett språk utöver svenska: arabiska eller engelska. Kartläggningen har resulterat i uppgifter om *en* barngrupp – någonsin – på något annat språk än svenska (arabiska, i Malmö). Här kan tilläggas att i sitt enkätsvar uppger Systerjouren Somaya i Stockholm att de genomför Trappansamtal på sex språk. När det gäller tillgänglighet uppger de flesta av dem som intervjuats att barnen oftast kan ganska bra svenska och att när det behövs tolk är det snarast för föräldrarnas skull.

I fråga om utbildningsbakgrund och tidigare yrkesarbete ingår socionomer i arbetsgruppen hos 25 av de 37 verksamheterna. I åtta fall har någon i arbetsgruppen en grundläggande psykoterapiutbildning (Steg 1) och i två fall har någon också vidareutbildning (Steg 2). Fyra av verksamheterna har legitimerade psykoterapeuter i arbetsgruppen och tre har psykologer. Andra vanliga utbildningar är socialpedagog och förskollärare. Att döma av uppgifterna om utbildningsbakgrund är det vanligare med något slags formell utbildning (högskolenivå) om kön och våld än vad som är fallet i verksamheterna riktade till våldsutövande män (se kapitel två). Från fyra av barnverksamheterna finns uppgifter om särskilda utbildningar om kön och våld eller barnmisshandel och sexuella övergrepp. Ett stort antal av de professionella har också gått en

⁹⁰ På Kriscentrum för kvinnor Göteborg finns 13 tjänster och i samtliga ingår att också finnas till för barnen.

utbildning i Trappanmetodiken, vilken numera ger högskolepoäng.

30 av verksamheterna har professionella som tidigare varit och/eller parallellt med arbetet med barn som upplever våld är verksamma inom (andra delar av) socialtjänsten. I åtta fall kommer någon av de professionella från barn- och ungdomspsykiatrin och det är också relativt vanligt att någon i arbetsgruppen har arbetat inom förskolan eller skolan.

Säkerhetsaspekter

När det gäller risk- och säkerhetsmedvetenhet rörande barnen ger detta avtryck i organisationen i betydligt högre utsträckning när det gäller verksamheter för barn, jämfört med verksamheter riktade till våldsutövande män. Från 30 av de 37 verksamheterna (jämfört med 15 av 36) uppges att anmälningar gjorts till socialtjänsten om misstankar om att ett barn far illa. Dessutom uppges från 23 av verksamheterna att det ingår i deras arbetssätt att göra en kartläggning av situationen och riskbedömning med fokus på barn. 33 av verksamheterna uppger vidare att de på olika sätt planerar för barnets framtida säkerhet tillsammans med barnet. Här förefaller Trappan vara till stor hjälp eftersom inventering av nätverk och hjälpkort ingår i modellen.

Trots den mer positiva bilden när det gäller verksamheter för barn framgår dock att det fortfarande finns ett stort behov av metodutveckling på området säkerhet.⁹¹ Informanter från elva av verksamheterna ställer sig frågande till sin egen roll i bedömningar av risker för barnet. Det framstår exempelvis som att det ibland är oklart vem inom socialtjänsten som är ansvarig för detta – handläggaren i barnavårdsärendet eller barnverksamheten. Vidare behövs dokumentation av både metoder för och erfarenheter av säkerhetsplanering med barn.⁹²

⁹¹ Bedömningen av risk och säkerhet är ett problematiskt område på flera sätt, se Dingwall (1989).

⁹² Internationellt finns viss dokumentation, se exempelvis Hart (1990), på <http://www.mincava.umn.edu/documents/hart/hart.html#id2307114>.

Det kan exempelvis noteras att medan Trappan förutsätter att säkerhetsplanering kommer i slutet av insatsen, menar vissa informanter att det är viktigt att prata om säkerhet, skydd och var man kan få hjälp redan tidigt i kontakten. Slutligen kan tilläggas att frågorna om säkerhet är högaktuella för dem som möter barn som upplever mäns våld inte minst mot bakgrund av att de menar att umgänget med den våldsutövande pappan ofta inte är arrangerat på ett sätt som är tryggt nog för barnen.

Interventionsmodeller

Av beskrivningen i de föregående avsnitten framgår att det finns några interventionsmodeller som fått stort inflytande på de insatser som görs i Sverige idag. Det gäller i synnerhet den modell för individuella kris- och traumabearbetande samtal som kallas Trappan, och det pedagogiska grupprogrammet för barn till missbrukande föräldrar *Children Are People Too* (CAP).

Bilden av interventionsmodeller är alltså å ena sidan mer enhetlig när gäller barnen än vad som är fallet när det gäller interventioner riktade till män som utövar våld mot kvinnor och barn. Å andra sidan framgår att det faktum att dessa modeller uppges som inspirationskälla inte ger en uttömmande bild av hur arbetet med barnen reellt ser ut. För det krävs mer ingående dokumentation av det konkreta arbetet än vad som finns idag (se vidare nedan om dokumentation och utvärdering).

Vidare framgår att exempelvis de sammanhang där Trappan-samtal används kan se väldigt olika ut. Vilken betydelse sådana olikheter kan ha bör undersökas närmare. Likaså bör interventioner med utgångspunkt i CAP-modellen undersökas närmare. Det gäller både modifieringar av själva programmet för att anpassa det till arbete med barn som upplever våld och arbete med ”renodlade” våldsgrupper respektive ”blandade” barngrupper där också barn till exempelvis missbrukande föräldrar ingår. För de barn som både upplever våld och missbruk kan det naturligtvis vara en fördel med blandade grupper, men frågan är om blandade grupper fungerar lika bra för barn som upplever våld men inte

missbruk eller har en förälder med psykiska problem, eller om renodlade ”våldsgrupper” faktiskt fungerar bäst för dem.

Man kan för övrigt fråga sig varför CAP-modellen från USA fått så stort inflytande i Sverige, med tanke på att särskilda pedagogiska program för barn som upplever mäns våld mot kvinnor har funnits där sedan åtminstone tio år tillbaka.⁹³ Ett exempel är det program som utvecklades vid *the Domestic Abuse Project* (DAP) i Minneapolis (Peled och Davies 1995). Den stora skillnaden mellan det här programmet och de modeller som ligger till grund för de pedagogiska och jag-stödande grupperna i Sverige är att det mycket tydligare sätter fokus på våld och skydd. Programmet är ett tio-veckors program plus en inledande orienteringssession och avslutande familjesession. De teman som behandlas är: att lära känna varandra; vad är våld/övergrepp; att vara arg; när föräldrar bråkar; Det är inte alltid lyckligt i mitt hem (med medföljande film); att dela personliga upplevelser av våld; beröring; att stå på sig; säkerhetsplanering; utvärdering och hej-då. Programmet är utvärderat (Peled och Edleson 1995) och har också varit en viktig inspirationskälla till det arbete med barngrupper som idag pågår i Finland.⁹⁴

Dominerande perspektiv och barns olikheter

En annan viktig fråga är vilka eventuella begränsningar i utbudet av hjälpinsatser som en dominans av vissa modeller medför. Från forskningen vet vi att barnen hanterar våldet på olika sätt, såväl kortsiktigt som långsiktigt. Det kan även gälla barn i samma familj (se vidare Eriksson 2006). Vilka behov tillgodoses och vilka behov tillgodoses inte av de verksamheter som finns i Sverige idag? En av de verksamheter som utgår från CAP-modellen, Bojen i Göteborg, utvärderas just nu av en forskargrupp knuten till Göteborgs universitet. I rapporten från Bojens första

⁹³ Arbetet med barngrupper har pågått ännu längre, se exempelvis Wilson m. fl. (1986), i Peled och Davies (1995).

⁹⁴ På mödra- och skyddshemmen, den finska motsvarigheten till kvinnojourer/kriscentra för kvinnor. Mikko Oranen, personlig kommunikation 2006-05-03. Se vidare Oranen (2006).

verksamhetsår konstateras bland annat att även om flertalet barn och mammor upplever en mycket positiv förändring så finns ett par barn som fortsatt har problem. En viktig fråga för den fortsatta utvärderingen blir därför att försöka förstå och beskriva vilka barn och mammor denna pedagogiskt inriktade/CAP-baserad verksamhet kan ge tillräcklig hjälp och vilka som behöver ytterligare och kanske annan hjälp, skriver forskarna (Broberg m. fl. 2005).⁹⁵

Frågan blir då vem som ska ge denna ytterligare hjälp och hur. Av föregående avsnitt framgår att när det gäller BUP-mottagningar utanför Stockholmsområdet och de barnahus som även riktar sig till barn som bevittnar våld hänvisar de gärna till Trappanmodellen. Som konstaterats tidigare är frågan i vilken grad och på vilka sätt barn- och ungdomspsykiatri och barnhusen möter behov av en kompetens som går utöver den som finns hos socialtjänst och frivilligorganisationer. Här skulle möjligen en större spridning av exempelvis mer djupgående arbete med barn-mammarelationen (se ovan om Lotsen/Fyren) respektive terapigrupper för barn (se ovan om Bågen) vara önskvärd med tanke på barns olika behov av hjälp.

Barns olika behov kan också handla om det våld de upplevt. Från Rädda Barnens centrum för barn som upplevt våld rapporteras exempelvis att en av de frågor de arbetar med just nu är barn som upplevt dödligt våld. Dessa barns upplevelser ställer hjälpapparaten inför särskilda utmaningar, inte minst för att våldet kan uppfattas som väldigt hotfullt och otäckt av dem som ska hjälpa barnet. Här behövs metodutveckling.

När det gäller barns olikheter är åldersrelaterade behov de som kanske tydligast får genomslag i organiseringen av verksamheten, på så sätt att det är relativt vanligt med grupper för barn i olika åldersspann. Vanligast är grupper för barn i skolåldern, det vill säga från sju till tolv år. Uppgifter om detta kommer från 20 verksamheter och här kan grupperna också vara uppdelade ytterligare så att det endast är ett par års

⁹⁵ Av en utvärdering av grupper för barn till föräldrar med narkotikamissbruk framgår att CAP-programmet inte nödvändigtvis passar helt för deras behov heller, se Dore m. fl. (1999).

åldersskillnad mellan barnen. Näst vanligast är grupper för tonåringar (16 verksamheter) och grupper för förskolebarn rapporteras från sju av verksamheterna.

Det kan också noteras att från vissa verksamheter på mindre orter i landet rapporteras att de gärna skulle arbeta med grupper för barn men har svårt att rekrytera tillräckligt många barn i samma ålder. Även här är frågan om inte CAP-modellens genomslag skapar onödiga hinder. På frivilligorganisationen Mødrehjælpen i Köpenhamn arbetar man sedan år 2000 med kortare terapigrupper för barn (Jebens 2006). I dessa kan åldersspridningen vara betydligt större än vad som uppges från de svenska verksamheterna, vilket tyder på att det borde kunna gå att utveckla arbetet i Sverige på den här punkten.

Könsmedvetna barnperspektiv?

När det gäller könsmaktperspektiv kan en liknande skiljelinje ses som i verksamheterna riktade till män som utövar våld. Informanter från ungefär hälften av verksamheterna för barn menar att ett könsmaktperspektiv är centralt också i arbetet med barnen, exempelvis för att ett könat makt- och kontrollbeteende också drabbar barnen direkt samt för att barn också normaliserar våldet (se Lundgren 1989. Jfr. Cater 2004). Andra informanter uttrycker inte att ett könsmaktperspektiv är centralt. Mot bakgrund av det faktum att varken Trappanmodellens och CAP-programmets teoretiska bas problematiserar kön är det knappast förvånande. När det gäller Trappan diskuteras visserligen ”våld i familjen” i boken, men traumateorin som modellen huvudsakligen bygger på problematiserar inte kön.⁹⁶ Traumateorins könsblindhet är för övrigt också något som har implikationer för barn- och ungdomspsykiatrin, med tanke på att specialisering i kris och trauma generellt är betydligt vanligare än specialisering i barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj.

⁹⁶ För vidare diskussion om traumateori, se Keskinen (2005).

Även om vissa informanter menar att ett könsmaktsperspektiv är viktigt framgår det dock sällan mer precis *hur* detta perspektiv omsätts i arbete med barnen. När det gäller barngrupper arbetar man genomgående med flickor och pojkar i samma grupp, utom när det finns praktiska skäl till att ha en renodlad flick- eller pojkggrupp. Då handlar det om att det helst inte ska vara en enstaka flicka eller pojke i en grupp. Från tolv verksamheter rapporteras att man har arbetat med flickgrupper och från fem att man har arbetat med pojkggrupper.⁹⁷ Kartläggningen har också resulterat i ett enstaka exempel på att man delar upp gruppen när man arbetar med teman som kroppsgränser och sexuella övergrepp (Frida Katrineholm).

Det förutsätts alltså att det går utmärkt att arbeta med temat könsrelationer i könsblandade grupper, vilket har visst stöd i litteraturen på området (se Loosley och Mullender 2003). Av den information som finns tillgänglig idag framgår som sagt dock inte hur detta går till, inklusive arbete med kön och makt *mellan barn*. Inte minst med tanke på att forskningen pekar på könade mönster av utsatthet bland barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj – där flickor i högre grad också är utsatta för sexuella kränkningar – är bristen på diskussion och dokumentation ett problem. Här kan tilläggas att frågan om lämpligheten i att i en grupp för barn exempelvis inkludera en enstaka flicka eller pojke som själv varit utsatt för fysiskt eller sexuellt våld inte kommit upp i någon intervju. Det har inte heller frågan om barns eventuella erfarenheter av våld från andra barn (som syskon till exempel) och inte heller könsdimensionerna av våld mellan barn eller hur erfarenheter av det hanteras i grupp.

Frågan om könsmedvetna barnperspektiv handlar inte bara om sammansättning på gruppen, utan också om innehåll, de teman man arbetar med, de exempel och bilder som används, språket i gruppen och så vidare. Hur ska till exempel de olika roller och överlevnadsstrategier som CAP-modellen utgår ifrån – bland

⁹⁷ Från flera håll uppges att det är svårt att nå tonårspojkar.

annat anpasslig, utåtagerande, familjehjälte, den förlorade och tysta - tolkas i ett könsperspektiv? Könsmedvetenhet handlar också om gruppledarna. Idag är dessa ofta kvinnor, även om det också finns män i arbetsgruppen vid tolv av verksamheterna. När det gäller män som möter barn som upplevt mäns våld mot kvinnor finns i stort sett två linjer. Den första är att det är bra att män finns med som gruppledare och att exempelvis en manlig och en kvinnlig gruppledare kan vara goda förebilder genom sitt samspel. Det finns dock som sagt mindre skrivet om *hur* det arbetet går till. Den andra linjen är att person är viktigare än kön. Vissa av dem som uttrycker detta menar också att det dessutom kanske inte är bra för alla barn att möta manliga hjälpare, åtminstone inte i en krisfas då upplevelserna av mäns våldsutövande ligger väldigt nära. Dessa och andra frågor om kön i arbetet med flickor och pojkar som upplever mäns våld mot kvinnor bör bli föremål för diskussion långt mer än vad som varit fallet hittills.

Andra ojämlikheter

Det finns också andra former av sociala ojämlikheter som behöver diskuteras mer ingående ur ett barnperspektiv. En är utländsk bakgrund och ojämlikhet kopplad till etnicitet.⁹⁸ Av föregående avsnitt framgår att det är mycket ovanligt med insatser för barn på andra språk än svenska. Frågan om etnicitet handlar dock inte bara om tillgänglighet på olika språk. Den handlar också, precis som när det gäller kön, om sammansättning på gruppen, hur teman tas upp, vilka exempel som ges, språket i gruppen och gruppledarna. Även om många verksamheter uppger att de möter barn med både svensk och utländsk bakgrund så tillhör majoriteten professionella den svenska etniska majoriteten. Vad betyder det för barnen, i synnerhet för dem som både upplevt våld från män från en etnisk minoritet och själva tillhör en etnisk minoritet, att alla

⁹⁸ Med etnicitet avses den sociala konstruktionen av tillhörighet till en kulturell grupp i kraft av ursprung. För en mer utförlig diskussion, se Eriksson (2006b).

hjälpare är ”svenska”? Inkluderas enstaka barn med svensk eller utländsk bakgrund i barngrupper och hur blir det i så fall? Hur arbetar man med temat kön, makt och våld på ett sätt som tar hänsyn till olika kulturer men undviker att schablonartat framställa det ”svenska” som jämställt och ”andra” som patriarkala (jfr. Eriksson 2006b)? Hur kulturspecifika är de olika roller och överlevnadsstrategier som CAP-modellen utgår ifrån – som rollerna anpasslig, utåtagerande, familjehjälte, den förlorade och tysta – särskilt om de samtidigt också ses ur ett könsperspektiv?⁹⁹ Här finns många frågor som behöver problematiseras och diskuteras.

Det kan också konstateras att barn med funktionshinder i familjen och barn som upplever våld i samkönade relationer förefaller vara två mycket osynliga grupper av barn som upplever mäns våld mot kvinnor. Från forskningshåll kommer idag fler och fler rapporter om att kvinnor med funktionshinder är utsatta för mycket våld från män som dessutom visar att det kan finnas vissa dimensioner av våld som är specifika för den här gruppen (se SOU 2006:65, 76ff). Vi vet också att våld är ett problem även i samkönade relationer (se Holmberg och Stjernqvist 2005). I vissa av dessa familjer finns barn och idag är det en öppen fråga var dessa barn får hjälp med sina upplevelser av våld.

Barnet under utveckling – barn som sociala aktörer

Även synen på vad ett barn ”är” behöver diskuteras. Utifrån erfarenheter av att utveckla insatser för barn som upplever våld i Finland menar Mikko Oranen att interventioner riktade till barn befinner sig i ett spänningsfält mellan å ena sidan olika förståelser av barn och barndom och å andra sidan olika förhållningssätt i den vardagliga praktiken.¹⁰⁰ När det gäller

⁹⁹ För en diskussion om behovet av intersektionalitetsperspektiv där flera olika former av ojämlikhet sätts i relation till varandra, se exempelvis de los Reyes och Mulinari (2005), Lewis och Gutiérrez (2003), Näsman och Krekula (2005).

¹⁰⁰ För en mer utförlig diskussion, se Eriksson (2006).

förståelser av barn och barndom utgörs den ena ytterligheten av ett starkt utvecklingsperspektiv med en konstruktion av barnet som ”Barnet under utveckling” som utgångspunkt (jfr. James m. fl. 1998). Fokus ligger där på en generaliserad utvecklingsprocess i fasta stadier som enskilda barn ”mäts” mot. Den andra ytterligheten utgörs av ett starkt aktörsorienterat perspektiv på barn och barndom där utgångspunkten är barns handlande i det specifika sammanhanget.¹⁰¹ När det gäller den konkreta praktiken kan verksamheter i olika grad förhålla sig till barn som aktiva respektive passiva subjekt. Dessa två axlar kan kombineras på olika sätt och ger så upphov till fyra olika typer av förhållningssätt till barn som upplever pappas våld mot mamma.

Den första typen av förhållningssätt tar sin utgångspunkt i tanken att barn som upplevt våld har behov av hjälp för att våldet inte ska få långtgående negativa konsekvenser för det framtida livet. Hjälpen förutsätts kräva utbildning och kunskap om dessa barns situation och behov. Här återfinns alltså tanken att det behövs en särskild expertis för att möta dessa barn och deras behov samt särskilda behandlingsmetoder. I den andra typen av förhållningssätt är utgångspunkten snarare att barn har rätt att få ta del av välfärdssystemens resurser om de behöver samt rätt att delta i och påverka de olika processer som berör dem. Här läggs fokus inte så mycket på expertkunskapen, utan snarare på barns andra kontakter/nätverket. Det är inte heller i första hand barnets (normala alternativt avvikande) utveckling och framtida liv som står i fokus, utan barnets rättigheter här och nu (exempelvis rätt att få information).

Det finns dessutom två förhållningssätt som resulterar i att barn inte får ett eget stöd. I stället blir barnen av olika skäl snarast objekt för vuxnas interventioner. I det ena är utgångspunkten att dessa barn är alltför utsatta och/eller skadade för att kunna få hjälp. Alternativt att den expertkunskap som behövs för att hjälpa dem är så svår att skaffa sig så att barnen i

¹⁰¹ Här kan tilläggas att båda dessa förståelser av barn – utvecklingsperspektivet respektive aktörsperspektivet – kommer till uttryck i FN:s Barnkonvention.

de flesta fall inte kan få hjälp. Alternativt att barnens situation är så kaotisk att det inte går att göra något direkt för dem (just nu). I det andra fallet är utgångspunkten i stället att barnen inte behöver någon särskild insats, utan kan klara sig med de resurser som finns i nätverket. Vidare att de mår bäst av att återvända till sin vanliga (hem)miljö och vardagliga rutiner, vilka ger trygghet och förutsägbarhet, samt att barn att rätt att inte bli indragna i vuxenvärldens problem.

Alla dessa förhållningssätt kan ha sina för- och nackdelar för barn som upplever våld. I det första fallet är risken att man överproblematiserar barnen, i det andra att de involveras i sådant som de kanske skulle behöva eller vilja slippa. Rätten att delta kan upplevas som ett tvång. I det tredje fallet riskerar barn att bli utan den hjälp de behöver. De kan alltså utsättas för ett slags omsorgssvikt från hjälpapparatens sida på grund av att de och/eller deras situation konstrueras som så svårartad och avvikande (patologisering) att hjälp blir omöjlig. I det fjärde fallet riskerar barn också att exkluderas, men här för att deras upplevelser av våld normaliseras såtillvida att de inte uppfattas behöva några direkta insatser från välfärdssystemets sida.

När det gäller situationen i Sverige kan den snabba framväxten av verksamheter för barn som bevitnar våld på senare år tolkas som att det idag finns en rörelse från förhållningssätt som exkluderar barn – för att de har för specifika behov eller inte har behov av egen hjälp – till mer inkluderande förhållningssätt. När det gäller den offentliga sektorn är en sådan tendens i synnerhet synlig inom socialtjänsten. Vad som är mer oklart är hur dessa barn hanteras inom barn- och ungdomspsykiatri. Man kan också konstatera att så här långt är de interventionsmodeller som verksamheterna hänvisar till mer präglade av ett utvecklingsperspektiv på barn och expertkunskap, jämfört med aktörsperspektiv på barn och betoning av barns delaktighet. Frågan om barns (lika) rätt till delaktighet aktualiseras framförallt av informanter från skyddade boenden för våldsutsatta kvinnor och deras barn.

Handledning

De flesta av de 37 verksamheterna uppger att de har handledning, men från nio av dem finns uppgifter om att de inte har någon handledning på arbetet med barn som upplever mäns våld (även om de kan ha det för andra delar av sin verksamhet). Precis som när det gäller verksamheterna riktade till män som använder våld finns alltså en del övrigt att önska när det gäller handledning. Det framgår dock att för barnverksamheternas del är det vanligare med handledare med särskild kompetens på området mäns våld mot kvinnor och barn som upplever våld. Dessutom finns en del exempel där verksamheterna också har särskild metodhandledning.

Dokumentation, uppföljning och utvärdering

Liksom är fallet i verksamheter riktade till våldsutövande män så brister det i dokumentation, uppföljning och utvärdering av det arbete som pågår för att stödja barn som upplever våld. Endast fem av verksamheterna uppger att de har något slags färdigt instrument för att göra bedömningar när barnen kommer till dem. Tre av dessa gör sedan liknande bedömningar när kontakten avslutats. Drygt hälften (18) gör någon form av brukarvärderingar av insatsen, oftast i samband med avslutningen. Dessa värderingar är i flera fall endast muntliga och de riktar sig i flera fall inte heller till barnen utan endast till föräldrarna (mammor).

När det gäller utvärderingar kan man konstatera att det är fler verksamheter som på olika sätt beskrivits av utomstående än vad som är fallet med verksamheter riktade till män. Totalt finns olika former av dokumentation av någon utomstående från nio av verksamheterna.¹⁰² Det är dock fråga om rapporter av ytterst skiftande kvalitet sett ur forskningssynpunkt, vilket diskuteras mer utförligt i kapitel fyra.

¹⁰² Dessutom finns interna rapporter, som exempelvis de två rapporterna från BUP Bågen, Lindberg (2005) och Zachrisson (2006).

Sammantaget betyder detta att det finns stora brister i dokumentation, uppföljning och utvärdering också när det gäller verksamheter för barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj. Här kan tilläggas att den här frågan var en av dem som diskuterades vid den nätverksträff för barnverksamheter som Rädda Barnen arrangerade den 27 mars 2006. Vid mötet efterlystes bland annat en modell för utvärdering som kan användas i olika verksamheter. De som arbetar praktiskt med att möta barnen uttryckte att deras arbetsvillkor inte är sådana att de kan utveckla detta själva. Här behövs stöd utifrån och samordning.

Även när det gäller barnverksamheterna har ett visst utvecklingsarbete redan startat. Som framgått av ett tidigare avsnitt finns ett par exempel på pågående utvärderingar av någon utomstående, vilken också genomförs med vetenskaplig metodik. Ett av exemplen är Bojen i Göteborg som både dokumenteras och utvärderas av en forskargrupp från Göteborgs universitet (se Broberg m. fl. 2005).¹⁰³ Från BUP Bågen rapporteras att en doktorand från University of Birmingham i Storbritannien visat intresse för att göra en studie på deras journalmaterial. Det skulle i så fall bli en jämförande studie med fokus på resilience, det vill säga barns återhämtningsförmåga (se Bågen 2006).¹⁰⁴

Sammanfattning

I den landsomfattande förteckning som är en del av resultatet av kartläggningen återfinns totalt 87 verksamheter. Sex av dessa startade under perioden 1995-1999. Det stora flertalet av verksamheterna riktade till barn som upplever våld har alltså tillkommit på 2000-talet.

¹⁰³ Utväg Göteborg utvärderas av en annan forskargrupp från Göteborgs universitet, se kapitel två.

¹⁰⁴ I Karlskrona pågår en utvärdering där utvärderaren är knuten till socialtjänsten men är extern i förhållande till verksamheten.

Den vanligaste formen för insats direkt till barnen är individuella samtal, oftast benämnda krissamtal. Av 37 verksamheter där företrädare intervjuats arbetar alla utom två med individuella samtal med barn och från ytterligare 33 verksamheter finns uppgifter om individuella samtal. En annan relativt vanlig insats är grupper för barn. Uppgifter om detta har lämnats från 28 av de 37 verksamheter där någon intervjuats och uppgifter om arbete i grupp finns dessutom från ytterligare 13 verksamheter.

Synsättet att barn behöver ett eget utrymme har idag ett stort genomslag bland verksamheterna inriktade på barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj. Vad som däremot inte är lika uppmärksammat är barns behov av att också få direkt hjälp med relationer till viktiga personer, exempelvis mamman, som oftast är barnets huvudsakliga omsorgsperson, eller syskon.

Även om det direkta arbetet med barn-mammarelationen förefaller vara underutvecklat pågår en hel del arbete med våldsutsatta kvinnor som mödrar, i vissa fall enskilt och i vissa fall i grupper som antingen kan vara kvinnogrupper, föräldragrupper eller renodlade grupper för våldsutsatta mammor. När det gäller arbete direkt riktat till den våldsutövande pappan uppges från vissa av verksamheterna att de av principskäl aldrig eller av säkerhetsskäl oftast inte har kontakt med förövaren/pappan. Ungefär hälften av verksamheterna uppger att de brukar ha någon form av kontakt med pappan, i de flesta fall åtminstone per telefon för att informera om insatsen för barnet och få pappans godkännande i de fall han är vårdnadshavare. Av kartläggningen av verksamheter för män framgår också att det idag finns ett par exempel på särskilda grupper för våldsutövande pappor, och på BUP Bågen i Stockholm prövas för en modell med ”Pappaforum” där syftet inte är att erbjuda terapi, utan att bjuda in papporna till en dialog om deras barns behov.

Som en del i kartläggningen av verksamheter riktade till barn skickades en enkät till landets barn- och ungdomspsykiatriska mottagningar. Av enkätsvaren framgår att vid vissa BUP-

mottagningar i landet ses barn och unga som upplever mäns våld mot kvinnor som en grupp som barn- och ungdomspsykiatri har ett ansvar för. Vidare att frågan ses som ett eget kunskapsområde som personalen har skaffat sig specialkompetens om. Vid andra mottagningar ses visserligen barn och unga som upplever mäns våld mot kvinnor som en grupp barn som BUP har ansvar för, men interventioner för barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj tycks däremot inte ses som ett eget kompetensområde eller kräva någon form av särskild insats. En tredje grupp BUP-mottagningar tycks inte uppfatta barn och unga som upplever mäns våld mot kvinnor som ingående i barn- och ungdomspsykiatriens målgrupper.

När det gäller försöksverksamheten med barnahus på sex platser i landet framgår det av den delrapport som lämnades den 15 juni 2006 att det endast är försöksverksamheterna i Sundsvall och Umeå som inkluderat barn som bevittnar våld i sin målgrupp. Både när det gäller BUP-mottagningarna och barnhusen kan vidare konstateras att dessa tenderar att hänvisa till samma arbetsmodell som socialtjänsten och frivilligorganisationerna, vilket väcker frågan om i vilken grad och på vilka sätt barn- och ungdomspsykiatri möter behov av en kompetens som går utöver den som redan finns hos socialtjänst och frivilligorganisationer.

Av intervjuerna med företrädare från 37 av verksamheterna framgår att det är ett fåtal som kommer i kontakt med ett större antal barn. Totalt kommer dessa 37 verksamheter i kontakt med ungefär 2100 barn per år. Elva verksamheter uppger att de tar emot barn alla i åldrar. Bland resterande varierar den nedre åldersgränsen mellan tre och sju år och den övre mellan tolv (pojkar) och 20 år. Informanterna från sex av verksamheterna uppger att de företrädesvis möter barn med svensk bakgrund. Tre verksamheter – alla skyddade boenden – uppger att den stora majoriteten brukare har utländsk bakgrund. De övriga uppger att brukargruppen består av en blandning av barn med svensk och utländsk bakgrund. Det är relativt vanligt att våldsutövaren också har ett missbruksproblem men relativt ovanligt att

verksamheterna möter barn där barnet eller någon annan i familjen har ett funktionshinder.

En stor del av de professionella arbetar med våldsprblematik endast på en mindre del av sin tjänst. I de 37 verksamheterna är totalt cirka 61 tjänster avsatta för arbete med barn och vissa fall deras mammor och pappor. I samtliga 37 arbetsgrupper ingår kvinnor och vid tolv av verksamheterna ingår även män. Vid samtliga verksamheter ingår professionella med svensk bakgrund i arbetsgruppen och i tio fall ingår professionella med utländsk bakgrund. Även bland dem som arbetar med barn som upplevt våld är det vanligast att de är socionomer som tidigare varit eller samtidigt är verksamma inom andra delar av socialtjänsten.

När det gäller risk- och säkerhetsmedvetenhet ger detta avtryck i organisationen i betydligt högre utsträckning när det gäller verksamheter för barn, jämfört med verksamheter riktade till våldsutövande män. Trots den mer positiva bilden framgår dock att det fortfarande finns ett stort behov av utveckling på området riskbedömningar och säkerhet. Det framstår exempelvis som att det ibland är oklart vem inom socialtjänsten som är ansvarig för detta – handläggaren i barnavårdsärendet eller barnverksamheten. Vidare behövs dokumentation av både metoder för och erfarenheter av säkerhetsplanering med barn.

Genom kartläggningen har framkommit att det finns några interventionsmodeller som fått stort inflytande på de insatser som görs i Sverige idag. Det gäller i synnerhet Rädda Barnens modell för individuella kris- och traumabearbetande samtal kallad Trappan, och det pedagogiska grupprogrammet för barn till missbrukande föräldrar *Children Are People Too* (CAP). Bilden av interventionsmodeller är alltså å ena sidan mer enhetlig när gäller barnen än vad som är fallet när det gäller interventioner riktade till våldsutövande män. Å andra sidan framgår att det faktum att dessa modeller uppges som inspirationskälla inte ger en uttömmande bild av hur arbetet med barnen reellt ser ut. För det krävs mer ingående dokumentation av det konkreta arbetet än vad som finns idag. En annan viktig fråga är vilka eventuella begränsningar i utbudet av hjälpinsatser som en dominans av

vissa modeller medför. Från forskningen vet vi att barnen hanterar våldet på olika sätt, såväl kortsiktigt som långsiktigt och att olika former av hjälp behövs.

Informanter från nio verksamheter uppger att de inte har någon handledning alls på arbetet med barn som upplever mäns våld. För barnverksamheternas del är det dock vanligare med handledare med särskild kompetens på området mäns våld mot kvinnor och barn som upplever våld än vad som är fallet i verksamheter riktade till män. Liksom är fallet i verksamheter riktade till våldsutövande män så brister det i dokumentation, uppföljning och utvärdering av det arbete som pågår för att stödja barn som upplever våld. När det gäller utvärderingar kan man konstatera att det är fler verksamheter som på olika sätt beskrivits av utomstående än vad som är fallet med verksamheter riktade till män. Det är dock fråga om rapporter av ytterst skiftande kvalitet sett ur forskningssynpunkt.

Kapitel 4 Forskning om och utvärdering av verksamheter i Sverige

Med tanke på uppdragets tredje del, former och modeller för utveckling, samordning och spridning av kunskap har också en kartläggning av relevant forskning och utvärderingar genomförts. För att få en överblick över pågående eller nyligen avslutade projekt har så kallade Forsknings- och Utvecklingsenheter (FoU-enheter) runt om i Sverige kontaktats. Totalt 88 förfrågningar har skickats ut och sammanlagt 62 svar har inkommit. Vidare har sökningar efter material gjorts via internet, främst genom att söka på forskningsfinansiärens, universitet och högskolors hemsidor och här är det projekt under de senaste fem åren som kartlagts (för närmare diskussion, se kapitel ett).

Med utgångspunkt i det material som på så sätt samlats in kommer här kunskapsläget kring insatser riktade till män som använder våld och för barn som lever eller levit med detta våld att beskrivas närmare. Fokus ligger på kunskap om interventioner riktade till män respektive barn i Sverige. Kapitlet innehåller dels en beskrivning av bidrag från FoU-enheter, pågående projekt vid högskolor och universitet, samt projekt som de större forskningsfinansiärerna finansierar, dels en sammanställning över andra kunskapsunderlag och uppsatser från exempelvis frivilligorganisationer eller studenter.

Med den begränsade tid som avsatts för utredningsuppdraget har en fördjupad analys vilken typ av utvärdering det är fråga om och vilket kunskapsunderlag den kan ge inte varit möjlig att genomföra (jfr. Krogstrup 2003). Nedan följer därför en första sammanställning av det material som samlats in samt en översikt över de generella tendenser som kan urskiljas.

Utvärderingar

Totalt har 21 relevanta arbeten identifierats genom kartläggningen. Av dessa inriktas majoriteten mot barnverksamheter eller verksamheter som vänder sig till kvinnor som är utsatta för våld och deras barn. Antalet utvärderingar av verksamheter riktade till män som använt eller använder våld är något färre. En del utvärderingar fokuserar främst myndighetssamverkan. I några fall är utvärderingar pågående.¹⁰⁵ Från två av dessa finns delrapporter som inkluderats i sammanställningen.

Här följer en sammanfattande beskrivning och analys av vad utvärderingarna speglar och vilket kunskapsunderlag de bidrar med.¹⁰⁶ För att strukturera översynen har ett antal frågor ställts till materialet:

1. Är det pågående eller avslutade projekt som utvärderas?
2. Vad utvärderas? Ligger fokus främst på behandlings-/insatsformer eller organisation/samverkansformer?
3. Med hjälp av vilka metoder och vilket material har utvärderingen utförts?
4. Inhämtas brukarnas perspektiv på insatsen och/eller utvärderas effekter av interventionen ur ett längre tidsperspektiv?
5. Beskrivs och utvärderas metoder som används i projektet och i så fall hur görs det?
6. Beaktar utvärderingen hur ett säkerhetsperspektiv (säkerheten för kvinnor och barn) omsatts i verksamheten?

¹⁰⁵ Bojen Göteborg, Utväg Göteborg, Trappan Karlskrona, SVK i Norrtälje.

¹⁰⁶ Löfvenberg (2005) är inte en utvärdering, utan en förstudie inför en nu pågående utvärdering. Hornvik, (2006) är en uppföljning, Gavina Osini m. fl. (2006) kan liknas vid en verksamhetsberättelse. Dessa har dock inkluderats under utvärderingar därför att de beskriver verksamheter och kommer med utvecklingsförslag. Även Bramstäng och Lundqvist (2004) har inkluderats eftersom den fokuserar Kriscentrum för män Malmö. Denna C-uppsats är dock inte en utvärdering i strikt mening.

De utvärderingar som identifierats är av olika karaktär och omfattning. Översynen visar att utvärderingarna främst speglar pågående projekt. En majoritet av utvärderingarna syftar till att skapa ett kunskapsunderlag om hur verksamhetens insatser fallit ut och upplevts av brukarna, både barn, kvinnor och män. Några rapporter är främst av deskriptiv karaktär. Dessa syftar exempelvis till att beskriva hur projektmedel använts för kunskapsuppbyggnad kring våldsutsatta barn eller till att beskriva genomförda insatser. Eftersom det finns få exempel på relevanta arbeten har dock även dessa inkluderats i sammanställningen.

Utvärderingar med fokus på barn

Elva av utvärderingarna fokuserar huvudsakligen verksamheter för barn och i något fall även på samverkan.¹⁰⁷ Den kronologiskt första studien är en utvärdering av projektet ”Barn på kvinnojour” som pågick på Alla Kvinnors Hus i Stockholm under 1999-2002 (Kjellbom 2003). Utvärderingen bygger främst på intervjuer med projektledare samt andra företrädare för AKH. Målsättning med projektet var att skapa bättre hjälp till de barn som vistas på AKH. Metoder som diskuteras i utvärderingen handlar om hur barn tas emot från första dagen på AKH och en målsättning är att en individuell planering görs för barnen för att relevanta externa hjälpkontakter ska kunna tas. Även enskilda stödsamtal med barn diskuteras, främst med avseende på vad intervjupersonerna tror att dessa samtal innehåller. Barnjouren arbetar främst enligt metoder och synsätt hämtade från Ersta Vändpunkten (”Missbruk” har bytts ut mot ”våld”, se kapitel tre). Metoden beskrivs med utgångspunkt i Lindstein (1997) och inte hur det tillämpats hos Barnjouren på AKH. Utvärderingen lyfter bland annat fram frågan om vad det innebär för barnet att mamman går tillbaka till den våldsutövande mannen. Sammanfattningsvis kan man säga att i utvärderingen lyfts barnets

¹⁰⁷ Dessutom finns också en C-uppsats om krissamtal med barn, vilken utgår från arbetet vid Barn som bevittnat våld i Trollhättan (Isaksson och Welin 2003).

situation fram, problematiseras och sätts i relation till den kontext och organisation som verksamheten bedrivs inom.

Nästa exempel är en kort deskriptiv utvärdering av ett projekt i Bodens kommun om grupper för barn som lever i våldsmiljöer (Kjellberg 2004. Se även Helin och Rova 2004). Rapporten beskriver kort projektets tillvägagångssätt och metod (anpassad Trappanmodell). Det är dock fråga om en generell beskrivning av hur metoden använts, tillämpningar i Boden utvärderas inte närmare. Utvärderingen baseras dels på utvärderingssamtal som kursledarna haft med barnen, dels på samtal utvärderaren haft med kursledarna. Föräldrar har medvetet lämnats utanför utvärderingen. Kursledare och barn har intervjuats (ej föräldrar). Insatsens effekter på längre sikt har inte undersökts. Här kan tilläggas att genom kartläggningen framkom att verksamheten för närvarande vilar.

Det tredje exemplet är en utvärdering av projektet Oliv i Gunnared i Göteborg (Kaspersson 2004). Det är en mindre kvalitativ och explorativ undersökning som bygger på halvstrukturerade intervjuer med tre personal och två mammor. Enligt rapporten arbetar verksamheten efter en utvecklad modell av Trappan, där bland annat tejpning-metoden lagts till (se kapitel tre). Någon närmare diskussion om arbetssättet förs dock inte.

Det fjärde exemplet är en delrapport från den utvärdering av Bojen i Göteborg som utförs av en forskargrupp vid Psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet. I rapporten från Bojens första verksamhetsår konstateras bland annat att även om flertalet barn och mammor upplever en mycket positiv förändring så finns ett par barn som fortsatt har problem. En viktig fråga för den fortsatta utvärderingen blir därför att försöka förstå och beskriva vilka barn och mammor denna pedagogiskt inriktade/CAP-baserad verksamhet kan ge tillräcklig hjälp och vilka som behöver ytterligare och kanske annan hjälp, skriver forskarna (Broberg m. fl. 2005).

Utvärderingen av Bojen är en av de få utvärderingar som lokaliserats som är direkt kopplad till ett forskningsprojekt. Undersökningsmetoden är tre halvstrukturerade individuella

intervjuer med mammor och barn baserade på intervjumallar (och i vissa fall tester) som använts i ett tidigare forskningsprojekt om barn som bevittnat våld mot mamma (Almqvist och Broberg 2004). Intervjuerna görs i anslutning till att barnet startar i gruppverksamheten, efter att gruppen avslutats samt ett år efter deltagandet i gruppen. Även gruppleddare intervjuas (se vidare Broberg m. fl. 2005). Insamlandet av det empiriska materialet startade hösten 2005 och ettårsuppföljningen beräknas vara färdig vid halvårsskiftet 2008.

Den femte utvärderingen handlar om barngruppsverksamhet i Katrineholm, Flen och Vingåker, för barn som bevittnat våld (Enqvist-Bohlin och Nordqvist 2005). Föräldrar (mammor), barn, gruppleddare och samordnare har intervjuats och rapporten är i och för sig relativt omfattande, men den metod som används i projektet (Frida) beskrivs knapphändigt. Metoden är baserad på Ersta Vändpunktens program, men det framgår inte mer precist hur verksamheten har arbetat utan bara att metoden varit vägledande.

Det sjätte exemplet på utvärderingar med fokus på barnverksamheter är en kundenkät till barn och föräldrar vid gruppverksamheten Grinden i Gävle (Holm 2006). Av rapporten framgår att barnen kommer till verksamheten därför att förälder har eller har haft psykisk sjukdom, är eller har varit missbrukare av narkotika eller alkohol, eller för att barnen upplevt våld. Andelen barn som deltar på grund av ”våld i familjen” är litet, de uppgår till fyra stycken eller totalt 6,6 procent av de svarande barnen. Barnen ger en positiv bild av verksamheten och uppger att de har lättare att uttrycka känslor, be om hjälp, och har fått en förbättrad syn på sig själva. Det kan dock tilläggas att ett säkerhetsperspektiv saknas och att arbetsmetoder inte beskrivs.

Det sjunde exemplet är en slutrapport för projektet Barn i missbruks- och våldsmiljöer som pågick i södra Småland 2003-2006 (Hornvik 2006). Det här är främst en beskrivning av kunskapsinhämtning och kunskapsspridning för personal som möter utsatta barn i sina verksamheter. Det har alltså varit fråga

om medvetandehöjande insatser för att synliggöra denna grupp barn. Verksamheter som involverats i projektet beskrivs använda Rädda Barnens material kompletterat med eget utarbetat material. Hur detta tillämpas utvecklas inte.

Utvärdering nummer åtta handlar om projektet BIM, barn i missbruksmiljöer och BIV, barn som bevittnat våld, i Partille (Neij 2006). Detta är en deskriptiv utvärdering med syfte att klargöra om projektmål uppfyllts. Projektets framväxt beskrivs kortfattat, liksom de modeller som ligger till grund för verksamheten (Trappan). Trappanmodellen beskrivs kort, men inte hur den tillämpas eller tolkas i projektet. Barn som bevittnat våld erbjuda individuella samtal till en början och därefter gruppverksamhet om det är lämpligt. Vad som avses med lämpligt eller hur bedömningen görs utvecklas inte närmare.

Nästa arbete är en uppsats i socialt arbete som samtidigt är en utvärdering av barn- och tonårsverksamheten Ringen i Biskopsgården i Göteborg (Haggren och Smith 2006). Verksamhetens målgrupp är inte endast barn som bevittnat ”familjevåld”. Även barn som upplevt missbruk och psykisk ohälsa inkluderas. Barnen intervjuas om sin process med avseende på skol- och hemsituation, självbild/självkänsla samt avlastning av skam- och skuldkänslor. Här kan noteras att Ringens metoder ”Saga, lek och samtal” främst beskrivs ur ett teoretiskt perspektiv, inte hur de faktiskt tillämpas. Det blir därmed svårt att se *hur* verksamheten bidragit till de empiriska resultat som presenteras med utgångspunkt i utvärderingens intervjumaterial.

En av utvärderingarna av verksamheter för barn som upplever mäns våld mot kvinnor lägger också relativt stor vikt vid samverkansfrågor. Det är Sofia Linderots utvärdering av barnverksamheten inom Utväg Skaraborg (2003). Rapporten är relativt omfattande och bygger på ett brett intervjumaterial där barn och föräldrar, samordnare, gruppledare, samt Rädda Barnens representanter intervjuas om sina upplevelser av och syn på Barn-Utväg. Det saknas dock en ordentlig beskrivning av tillämpade metoder. Barnsamordnaren sägs hämta inspiration för

struktur och innehåll när det gäller samtal med barn från Arnell & Ekbohm (1999), det vill säga Trappanmodellen. Gruppledarna beskriver att de inte utgår från någon strikt metod, utan använder en verktygslåda som dock inte beskrivs närmare.

Slutligen finns en utvärdering av projektet Xantippa för våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund och deras barn (Wohlfahrt 2004). Den innehåller en relativt utförlig beskrivning av verksamheten, arbetsprocessen och dess målgrupp: invandrarkvinnor och deras barn. Rapporten har dock inte explicit fokus på barnen.

Utvärderingar av samverkan eller organisationsutveckling

Två av utvärderingarna handlar i första hand om organisatoriska frågor som samverkan eller implementering av ett nytt arbetssätt i socialtjänsten. Den första är Lars Palos utvärdering av myndighetssamverkan för kvinnofrid inom Utväg Skaraborg. Den bygger på intervjuer med företrädare för Polisen, Kriminalvården, kommuner, Västra Götalandsregionen, Åklagarmyndigheten, Kvinnohuset samt Utväg. ”Ideal” samverkan beskrivs, liksom olika nivåer av samverkan. Vidare att detta upplevs som lyckad samverkan mellan myndigheter, dock främst mellan myndigheter och samordnare. Vad samverkan mer konkret består av är knappt redovisat. Därmed blir det svårt att se samverkans specifika betydelse för att utsatta för våld får stöd och hjälp att förändra sin situation eller för arbetet med mäns våldsbeteende.

Det andra exemplet är en delrapport från en utvärdering av hur Säkerhetsprogrammet för våldsutsatta kvinnor (SVK) har implementerats inom socialtjänsten i Norrtälje kommun. Den bygger dels på intervjuer med nyckelpersoner i organisationen, dels på medarbetarenkäter. Syftet med projektet (2005-2007) är att höja kvalitén på arbetet till skydd för barn genom systematiska riskbedömningar, samordning samt interventioner riktade till våldsutövande män samt våldsutsatta kvinnor.

Därmed är ett säkerhetsperspektiv centralt och det står i viss mån i fokus för utvärderingen. Exempelvis framhålls att kvalitén på riskbedömningar upplevs ha ökat markant. I projektet ingår inga direkta insatser för barn.

När det gäller samverkan kan tilläggas att några problem och utvecklingsförslag som återkommer i utvärderingarna generellt är vikten av kommunöverskridande samverkan för verksamheter både för barn och för män. Inte minst är detta relevant när det gäller den dubbla roll som barngruppsledare kan få då de i vissa fall även arbetar som socialsekreterare. Andra problem som återkommer är de hinder som gemensam vårdnad kan innebära för insatser till utsatta barn då en vårdnadshavare fortfarande har möjlighet att neka sitt barn hjälp. Utvärderingar av verksamheter för barn beskriver också hur logistiken för att få barnen till platsen för verksamheten kan utgöra ett hinder för medverkan. Vidare diskuteras i vissa utvärderingar hur ”frånvarande fäder” ska kunna involveras i verksamheterna för barn (se Kjellbom 2003, Linderot 2003). Ett centralt problem som återkommer i beskrivningarna av verksamheterna är svårigheter att nå barnen/männen, vilket inte minst ställer krav på fungerande samverkan mellan myndigheter.

Samverkansprogram samt verksamheter för män

Resterande arbeten handlar antingen om samverkansprojekt/-program riktade till kvinnor, män och i vissa fall barn eller om arbetet med våldsutövande män specifikt.¹⁰⁸ Den första är en utvärdering av Frideborg i Norrköping (Bolin och Enquist-Bolin 1997). Utvärderingen bygger på både kvantitativa och kvalitativa data. 25 in- och utskrivningsformulär från kvinnor respektive män har samlats in under första halvåret 1996. Vidare har sex män och nio kvinnor intervjuats. Insatser för barn saknades då, och det är något som efterfrågas i rapportens slutsatser, liksom mer forskning om hur barn upplever våldet.

¹⁰⁸ Dessutom finns en förstudie inför utvärdering av krismottagningen för män i Karlstad, där insatser och syfte beskrivs kort (Löfvenberg 2005).

Med tanke på att studien har några år på nacken kan detta möjligen tolkas som ett uttryck för hur problemet barn som upplever våld börjar formuleras och ”upptäckas” i Sverige under andra halvan av 1990-talet (se Eriksson 2006). När det gäller möjliga förändringar tack vare gruppverksamheterna beskrivs de ur brukarnas perspektiv. Förändringsarbetet diskuteras då dels ur ett praktiskt perspektiv (hur löpande intag fungerar, om tider, om plats), dels ur ett innehållsligt perspektiv (om betydelser av att prata med andra i samma situation och om gruppledarna och programmets betydelse). När det gäller använda metoder brister utvärderingen i genomlysningen av dessa, exempelvis av hur samtalen i gruppen lagts upp samt av vad de innehållit. Även säkerhetsperspektivet brister. Dels är tidsperspektivet kort då undersökning genomförts i samband med deltagandet i programmet, dels finns en diskrepans mellan männens och kvinnornas berättelser som kunde ha diskuterats närmare. Medan männen uppger att de inte utövar någon form av våld och hot idag så ger kvinnornas berättelser en mindre entydigt positiv bild: här sägs ”att hotet/våldet från männen minskat och i många fall upphört”.

Nästa utvärdering handlar om samverkan mot ”kvinnovåld” i Eskilstuna – STOPP (Bolin-Enqvist och Nordqvist 2004). Här har fem män och fem kvinnor tillfrågas om upplevelserna av att delta i ett program, men även om exempelvis sin livssituation före och efter programmet, sitt psykiska och fysiska välmående samt synen på våld. Intervjuerna har skett i samband med att de deltagit i programmet. Även gruppledare har intervjuats. Det nämns att insatserna för män består i ett strukturerat behandlingsprogram vars mål är att förändra våldsbeteende. Metoder som används i projektet beskrivs dock inte närmare.¹⁰⁹ Männen beskrivs uppleva en positiv förändring oavsett om de fortfarande lever med de kvinnor de misshandlat eller om de lever i nya relationer. Männen upplever även att de har en bra relation till barnen. Författarna menar dock att männen troligtvis inte bearbetat sin skuld och skam för misshandeln

¹⁰⁹ Viss information om tillvägagångssätt framkommer i intervjuerna med brukarna.

eftersom de valt att inte berätta om den för sina barn. Samtliga män beskrivs ha upphört med att använda våld. Författarnas tolkning utgår i hög grad från mannen och hans beskrivning av sakernas tillstånd ges stort utrymme. Säkerhetsperspektiv brister. Insatser och stöd till barnen saknas (enligt denna utvärdering), dock sägs barn erbjudas stöd hos familjeenheten Fristaden.

Den tredje rapporten om samverkan handlar om Nyckelfrid i Nyköping (Gravina Osini m. fl. 2006). Det är dock fråga om en deskriptiv verksamhetsberättelse om antal kontakter med brukare hos verksamheterna Dialogen (män), Kvinnojouren Mira och Cumulus (Barn- och tonårsverksamhet), en kortfattad beskrivning av verksamheterna, vissa resonemang om samordningsvinster, samt om betydelsen av referensgrupper (Cumulus).

När det gäller arbeten som specifikt fokuserar interventioner riktade till våldsutövande män är den kronologiskt första en utvärdering av krismottagningen Stickan i Gävle (Ullström 1994). Utvärderingen är främst deskriptiv och beskriver verksamheten i kvantitativa mått. Den innehåller också en kort beskrivning av vilka projekt/aktiviteter som bedrivs samt dess syften. En mer ingående diskussion om metoder och arbetssätt saknas dock. Sökorsaker uppskattas till cirka 80 procent vara skilsmässorelaterade. Aggressivitet/våld uppges vara orsak i fyra procent av fallen. Om detta är de sökande männens eller Stickans uppfattning framgår inte, inte heller problematiseras våld/aggressivitet i relation till vad som avses med ”skilsmässorelaterat”. En liten andel av männen som genomgått behandling har svarat på en enkät. Kontakten med Stickan upplevs av männen som positiv eftersom de fått hjälp med de problem de sökte för. Detta problematiseras dock inte ytterligare, exempelvis utifrån utsatta kvinnors och barns perspektiv.

När det gäller män finns också en uppsats som handlar om arbetet på Kriscentrum för män i Malmö (Bramstång och Lundqvist 2004). Uppsatsen består framförallt av en teorigenomgång om mäns våld mot kvinnor, satt i relation till

insatser som riktar sig till män som misshandlar och kränker kvinnor i Malmö stad. Arbetssätt och teman i behandling på Kriscentrum för män i Malmö beskrivs och diskuteras i relation till teorier om mäns våld mot kvinnor. Det empiriska underlaget består främst av skriftligt material om verksamheten.

Nästa exempel handlar om samtalsgrupper i Västerås för män dömda för ”familjerelaterat” våld, i verksamheten ”Sista slaget” (Edlund 2005).¹¹⁰ Rapporten ger en kort beskrivning av verksamhetens omfattning och vad gruppsamtalen uppges fokusera på: våldets verkan och konsekvenser, ansvar, sammanhang, alternativ till våld. Metod, samt hur och vad som tagits upp under träffarna är inte beskrivet på ett sätt som medger närmare analyser eller utvärdering. De fyra män som intervjuats ges stort utrymme i utvärderingen, de tre kvinnorna/brottsoffren relativt litet. Intervjувaren fokuserar främst mannens process och inte kvinnans säkerhet. Uppföljningstiden är också kort eftersom utvärderingen genomförts i nära anslutning till deltagande i gruppverksamheten.

Den fjärde utvärderingen med fokus på interventioner riktade till män är en nyss avslutad deskriptiv och i viss mån utvärderande studie av Frideborgs verksamhet, mansverksamheten inom Utväg Skaraborg, samt Karlfrid i Karlstad som inte längre existerar (Bergström och Rudqvist 2006). I den preliminära version av projektrapporten som varit tillgänglig under kartläggningsarbetet finns en beskrivning av verksamheternas arbetsmodell. Det kan dock konstateras att redogörelsen främst innehåller en beskrivning av verksamhetens tid- och arbetsstruktur, målsättning och terapeutiska grundhållning. När det gäller teorier och teoretiska utgångspunkter samt arbetsmetoder och verktyg är beskrivningen mycket knapphändig. När det gäller exempelvis teoretiska perspektiv listas dessa i punktform men ingen

¹¹⁰ Ytterligare en rapport baserad på den här verksamheten har publicerats av Örebro läns landsting. Den har dock inte kunnat inkluderas i sammanställningen.

närmare diskussion förs om hur dessa sinsemellan olika teorier integreras med varandra och omsätts i interventionen.

En av styrkorna hos denna fjärde utvärdering är att det är den enda som inkluderar någon form av kontroll- eller jämförelsegrupp. 52 män som dömts till kontraktsvård och som genomgått interventionen i Karlfrid, Frideborg och Utväg jämförs med 34 män som är dömda för samma typ av brott under samma period, erbjudits en plats men tackat nej (från Karlfrid och Utväg, inte Frideborg, se Bergström och Rudqvist 2006).

Studien ger visst stöd för en positiv effekt av interventionen, i synnerhet om den sätts in tidigt, helst efter första gången en man dömts för våld mot kvinnor. Samtidigt bör studiens resultat tolkas med försiktighet. Det är för det första fråga om ett relativt litet material, i synnerhet med tanke på att det är tre verksamheter som utvärderas. Det är som mest 19 och som minst 14 män i undersökningsgruppen per verksamhet, och 17 män i jämförelsegruppen. Dessutom är tidsperspektivet kort: uppföljningen har gjorts drygt ett år efter att interventionen avslutats. Den stora bristen är dock uppföljningsmetoden, eftersom den består av en registeruppföljning av återfall i nya brott. Internationellt sett är det sedan länge väl känt att brottsstatistik inte ger en rimlig bild av interventionseffekter när det gäller våldutövande män varför intervjuer med den våldsutsatta kvinnan och mannens eventuellt nya partner kan betraktas som ett metodmässigt minimikrav när det gäller effektstudier på det här området (se Dobash m. fl. 1999, Gondolf 2002).

Problematisiska tendenser

De ovan presenterade utvärderingarna kan problematiseras utifrån några generella tendenser. De kan sammanfattas i fyra punkter: utvärderingarna brister i beskrivningen av verksamheternas metod och intervention; de håller generellt ett kort tidsperspektiv; generellt saknas ett säkerhetsperspektiv där

säkerheten för de våldsutövande männens närstående tydligt görs central; samt endast en av utvärderingarna bygger på någon form av kontroll- eller jämförelsegrupp.

Brister i dokumentationen

I majoriteten av utvärderingsrapporterna sammanfattas projektets/ verksamhetens insatser och arbetsmodell relativt kortfattat. Rapporterna brister generellt i att beskriva metoder som används och synsätten bakom dessa och de brister i att beskriva *hur* metoder tillämpas eller omtolkas i den aktuella verksamhet som utvärderas. Ett belysande exempel är rapporten ”Barn som lever i våldsmiljöer” (Kjellberg 2004) där författarna skriver att en omarbetad och anpassad variant av Trappanmodellen används i verksamheten. Hur denna modell fungerat och tillämpats är dock inte utvecklat annat än att den sägs ha fungerat som ett ”mycket bra material att utgå ifrån”. Detta skulle dock kunna diskuteras mer ingående och därmed ge en bättre bild av verksamhetens faktiska innehåll.

Ett annat exempel är ”Det tysta vittnet” (Enqvist-Bolin och Nordqvist 2005), en utvärdering av barngruppsverksamheten i Katrineholm, Flen och Vingåker där en viss metod beskrivs som vägledande för verksamheten, men det framgår inte hur den tillämpats. I utvärderingen av Ringen i Biskopsgården Göteborg (Haggren och Smith 2006) är en av frågeställningarna som ska besvaras hur Ringens metoder kan ha bidragit till eventuella förändringar hos barnen. Eftersom Ringens metoder dock främst beskrivs ur ett teoretiskt perspektiv, eller kanske snarare ur ett idealt perspektiv, och inte hur de faktiskt tillämpats är det svårt att se på vilka sätt verksamheten bidragit till de empiriska resultat som presenteras med utgångspunkt i utvärderingens intervjumaterial.

Även när det gäller utvärderingar med högre ambitionsnivå och större kunskapsanspråk finns det brister. I exempelvis utvärderingen av Karlfrid Karlstad, Frideborg Norrköping, och Utväg Skaraborg är beskrivningen av teorier och teoretiska

utgångspunkter samt arbetsmetoder och verktyg mycket knapphändig (Bergström och Rudqvist 2006).

Här kan tilläggas att i fråga om utvärderingsdesign framgår det inte alltid hur ingående eller systematisk bedömningen av barn/man och behov varit inför deltagande i exempelvis grupp. Dessa oklarheter gör det också svårt att bedöma vilket kunskapsunderlag utvärderingen verkligen bidrar med.

Kort tidsperspektiv

Samtliga utvärderingar där brukare får komma till tals visar generellt positiva resultat. Brukarvärderingarna av insatser för barn – där både barns och föräldrars/röster kan ingå - visar att barnens situation oftast förbättrats genom att de får möjlighet att bearbeta sina upplevelser och träffa andra barn med liknade erfarenheter. Våldsutövande män som intervjuats eller svarat på enkäter om sin situation efter insatser ger också en bild av positiva resultat. En generell kritik som dock kan riktas mot i stort sett samtliga utvärderingar är att tidsperspektivet är relativt kort. Inga långsiktiga uppföljningar har gjorts, varför kunskapen om hur insatserna fallit ut över tid blir begränsad.

Bristande fokus på säkerhetsaspekter

Diskussioner kring säkerhet för närstående kvinnor och barn saknas helt i utvärderingar som rör insatser riktade till män som använt eller använder våld och hot. Detta tycks inte ha varit en fråga på dagordningen, att döma av de utvärderingar som identifierats. Perspektivet utgår framförallt från mannens horisont, det är främst hans upplevelse av insats och förändring som fokuseras och tillmäts intresse. I några utvärderingar har visserligen kvinnor som ingått i relationer med männen intervjuats, med deras beskrivningar får antingen mindre utrymme än männens och eller så problematiseras inte diskrepanser mellan männens mer positiva och kvinnornas

mindre positiva beskrivningar av eventuell förekomst av ytterligare våld. Generellt kan insatserna inte sägas vara analyserade ur ett relationellt perspektiv där säkerhet för närstående utgör en utgångspunkt för hela interventionsprocessen.

Inte heller när det gäller insatser för barn får säkerhet en framskjuten plats i utvärderingen.

Små material, inga kontroll- eller jämförelsegrupper

Utvärderingarna har i många fall små material, när det gäller män bygger flera av dem på intervjuer med endast en handfull män (fyra-sex). I utvärderingar av verksamheter för barn är ofta underlaget något större, men det handlar fortfarande om kvantitativt sett begränsade empiriska underlag. Även den relativt omfattande studien av Karlfrid, Frideborg och Utväg bygger på ett litet material med tanke på den kvantitativa ansatsen (52 män i undersökningsgruppen och 34 i jämförelsegruppen). Eftersom det också är fråga om tre olika verksamheter blir underlaget för varje verksamhet litet.

Av de utvärderingar som identifierats genom kartläggningen är det endast i ett fall som någon form av kontroll- eller jämförelsegrupp ingår i utvärderingsdesignen, det vill säga att exempelvis grupper av våldutövande män/utsatta barn som genomgått behandling/insats jämförs med grupper av våldsutövande män/utsatta barn som inte gjort det. Det gäller – som diskuterats ovan – utvärderingen av Karlfrid Karlstad, Frideborg Norrköping och Utväg Skaraborg.

När det gäller utvärderingsdesign finns både etiska och metodologiska problem med kontrollgrupper. Dels är det etiskt problematiskt att exempelvis inte erbjuda hjälp till en grupp barn som ska ingå i en kontroll- eller jämförelsegrupp, eller inte låta vissa våldsutövande män gå igenom ett program av hänsyn till forskningsdesignen. Vidare pekar erfarenheterna från bland annat utvärderingar av program i USA på att försöken att skapa kontrollgrupper kan innebära stora ingrepp i de verksamheter

som ska utvärderas. Därmed undersöks inte vilken effekt programmen har ”i vanliga fall” utan i stället vilken effekt de har under den period de utvärderas med denna metodik (se Gondolf 2002. Jfr. Dobash m. fl. 2000).

Problemen till trots har dock kontroll- eller jämförelsegrupper en viktig roll att fylla. Utan sådana blir slutsatserna om interventionens effekter mer osäkra.¹¹¹ I forskningen finns också olika förslag på hur etik och metodproblem kan hanteras. I den omfattande fyraåriga undersökningen av fyra väletablerade program för våldsutövande män i USA användes exempelvis män som tidigt avbröt programmet som jämförelsegrupp (Gondolf 2002).

Forsknings- och utvecklingsenheter

De svar som inkommit från forsknings- och utvecklingsenheter (FoU) efter förfrågan om projekt eller utvärderingar pågår har resulterat i ett mycket litet antal studier. Oftast var svaren nekande, i andra fall var inte projekten relevanta för denna kartläggning. Några projekt som rapporteras in är relevanta, närmare bestämt utvärderingen av Fridberg och Pappaverksamheten i Botkyrka (se kapitel två). Dessa projekt har pågått under en tid och en utvärdering av Botkyrkas verksamhet planeras till hösten 2006 av FoU-Södertörn.¹¹² Barnhälsovårdens utvecklingsenhet i Jönköping bedriver arbete för att samordna program för barn och kvinnor utsatta för våld och här kommer även mäns situation att uppmärksammas.¹¹³ Kommunförbundet i Norrbotten rapporterar om spännande projekt för barn i våldsmiljöer som bedrivs i Bodens kommun.¹¹⁴ Genom kartläggningen har dock framkommit att denna verksamhet för närvarande är vilande.

¹¹¹ Det blir naturligtvis inte lättare när inte heller innehållet finns dokumenterat ordentligt.

¹¹² Svar från Eva Nyberg, forskningsledare, FoU-Södertörn.

¹¹³ Svar från Linda Frank, Hälso- och sjukvårdsavdelningen, Landstingets kansli, Jönköping.

¹¹⁴ Svar från Agneta Bygdell, Kommunförbundet Norrbotten (IFO), för utvärdering se Kjellberg (2004).

Andra FoU-enheter rapporterar om närliggande projekt, exempelvis samverkansgrupp kring barn som far illa¹¹⁵, FoU-cirkel¹¹⁶, eller genomförda projekt på temat ”Barn nära missbruk eller våld”¹¹⁷. Andra projekt har just startats, exempelvis det EU-finansierade utbildningsprojektet ”Prevention of intimate partner violence – a public health approach” som bedrivs i samverkan med Krismottagningen för män i Karlstad.¹¹⁸ Några enheter uppger också att kartläggningsarbeten kring utsatthet för våld pågår eller kommer att startas. Av flera av svaren att döma finns en stark vilja att lyfta fram insatser riktade till våldsutövande män och barn som upplevt mäns våld mot kvinnor. Majoriteten dokumenterar eller utvärderar dock inte någon dylik verksamhet.

Pågående forskning vid universitet och högskolor

Kartläggningen av forskningsprojekt av relevans för utredningsuppdraget vid högskolor och universitet tyder på att ett begränsat antal relevanta projekt pågår. Forskargruppen som genomför den tidigare diskuterade utvärderingen av gruppverksamheten Bojen är knutna till Psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet.¹¹⁹ Vid institutionen för arbetsvetenskap vid samma universitet finns forskargruppen som genomför utvärderingen av Utväg Göteborg. Det framgår dock inte av hemsidan. Vid hälsouniversitetet i Linköping bedrivs ett

¹¹⁵ FoU Örnsköldsvik rapporterar om samarbetsgrupp mellan Örnsköldsviks kommun, försäkringskassan, arbetsförmedlingen och polisen. En person är projektanställd för detta, Jeanette Wiik-Ching. I gruppen diskuteras frågor som samarbete när det gäller misshandlade kvinnors barn som far illa och vad som kan göras åt männen som återkommer i nya misshandelsrelationer. Svar från Ingrid Berggren, Landstinget Västernorrland.

¹¹⁶ FoU i Väst (2004). *Barn nära missbruk eller våld, Dokumentation från en FoU-cirkel 2003/2004 med Christina Kadesjö som handledare.*

¹¹⁷ Landstingen i Kalmar. ”Barn i missbruksfamiljer”, Svar från Christina Samuelsson, Utvecklingsstrateg, sekr. i FoU-kommittén i Landstinget i Kalmar län.

¹¹⁸ Svar från Åsa Löfvenberg vid Värmlands landsting, som även håller i en samlad utvärdering av krismottagningen.

¹¹⁹ Anders Broberg: *Bojen – Utvärdering av gruppverksamhet för barn som bevittnat våld i hemmet och deras mammor*, Psykologiska institutionen Göteborgs universitet.

antal projekt inom området ”barn i risk”.¹²⁰ Bland annat finns här specialenheter som BUP-Elefanten som erbjuder behandling till barn och ungdomar som utsatts för barnmisshandel och sexuella övergrepp. Här finns även enheten ”BAMSE” som utreder sådana fall av övergrepp, detta i samarbete med kommuner och myndigheter inom ramen för Linköpings Barnahus. Vid Linköpings universitet forskar också professor i socialt arbete Margareta Hydén om barn som bevittnat våld mot mamman.¹²¹ Projektet bygger på intervjuer med barn som gått i grupp (se vidare forskningsfinansiärer nedan).

Det pågår även forskning som kan beskrivas som angränsande eller i viss mån relevant för denna kartläggning. Vid psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet pågår exempelvis brottsofferforskning med inriktning mot barn och hur barn berättar om brott de varit utsatta för, främst sexuella övergrepp.¹²² Vid Göteborgs universitet bedrivs i samarbete med Karlstads universitet också ett projekt som handlar om faders våld, föräldraskap och vardagsliv efter separationer/skilsmässor.¹²³ Ett annat projekt förlagt till Göteborgs och Uppsala universitet fokuserar vad som sker med barn, vars pappa misshandlar mamman, i mötet med vårdnads-, boende- och umgängesutredare.¹²⁴ I ett pågående projekt inom socialt arbete studerar Karin Röbäck hur barnets perspektiv tillvaratas när en av barnens föräldrar motsätter sig den andre föräldrarnas umgänge med barnet.¹²⁵ Vid samma institution studerar Camilla Blomquist samverkan ur ett ”barns bästa”

¹²⁰ För detaljerad lista över pågående forskningsprojekt med inriktning mot barnmisshandel och sexuella övergrepp som bedrivs vid avdelningen för barn- och ungdomspsykiatri, IMK, Hälsouniversitetet i Linköping, se <http://www.ida.liu.se/~nahsh/RBB/docs/barnmisshandel.pdf>.

¹²¹ <http://www.liu.se/tema-b/Medarbetare/Hyden%20Margareta.htm>.

¹²² Leif Strömwall: *Brottsofferforskning med inriktning mot barn*, Psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet.

¹²³ Maria Eriksson: *Faders våld, föräldraskap och vardagsliv efter separationer/skilsmässor*, Institutionen för genusvetenskap, Göteborgs universitet.

¹²⁴ Maria Eriksson: *Barn vars pappa misshandlar mamma möter familjerätten: utsatta barn som sociala aktörer i utredningar om vårdnad, boende eller umgänge*, Institutionen för genusvetenskap, Göteborgs universitet.

¹²⁵ Karin Röbäck: *Children at risk - Hur tillämpas barnperspektivet för barn i utsatta situationer*, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

perspektiv.¹²⁶ Vid Lunds universitet pågår forskning om barn som far illa och situationer där barns behov eller rättigheter äventyras eftersom de utsätts för misshandel eller övergrepp.¹²⁷ Vid Örebro universitet slutligen finns forskargruppen ICU - I See You - som i sin forskning fokuserar på barns behov och rättigheter.¹²⁸ Sammanfattat kan de flesta projekt som fokuserar barn sägas främst syfta till att öka kunskapen om barn som lever i skuggan av pappas våld, men även om samhällets insatser eller bristande insatser för utsatta barn, samt problematiseringar av vad som avses med ”barnets bästa” exempelvis i vårdnadstvister.

Endast ett projekt som rör förändringsarbete riktat till män som använt våld mot kvinnor har identifierats, vilket diskuteras närmare i föregående avsnitt. När det gäller våldsutövande män finns dock forskning om hur risk- och hotbilder kan bedömas och hanteras. Vid forskningsenheten vid rättspsykiatriska regionkliniken i Sundsvall pågår bland annat forskning om riskbedömningar och riskhantering enligt SARA-modellen (i olika versioner av instrumentet). I samarbete med de kanadensiska upphovsmännen pågår forskning om dessa instruments reliabilitet och validitet (se exempelvis Belfrage och Strand 2002, Kropp. m. fl. 2004).

Hans Ekbrand, sociolog vid Göteborgs universitet, har i sin nyligen publicerade avhandling *Separationer och mäns våld mot kvinnor* (2006) studerat hur våld mot kvinnor ser ut i olika faser av ett heterosexuellt samboförhållande eller äktenskap. Enligt Ekbrand är sexuellt våld vanligast tidigt i en relation, medan det psykiska våldet är störst när relationen är på väg att ta slut, och mannens våld mot henne ökar ofta kraftigt tiden innan hon lämnar honom. Ekbrand har också arbetat fram en modell för bedömning av risken för att kvinnan utsätts för fysiskt våld av mannen igen efter separationen. Modellen skiljer sig från SARA-modellen genom att den bygger på information som kvinnan

¹²⁶ Camilla Blomquist: *Samverkan och "barn bästa"*, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

¹²⁷ Sökning ”Svedin, Carl-Göran”, <http://www.lu.se>, 2006-07-03.

¹²⁸ <http://www.oru.se/templates/oruExtNormal.aspx?id=7238>.

själv har, medan SARA-modellen kräver expertkunskap från exempelvis psykolog eller psykiatriker (Ekbrand 2006).

Det pågår vidare forskning vid Centrum för våldsprevention, Karolinska institutet, ur ett våldspreventivt perspektiv med fokus på utveckling av modeller för att bedöma och hantera risk- och hotbilder inom den rättspsykiatriska vården och kriminalvården.¹²⁹ Vid samma centrum pågår även forskning kring interventioner som syftar till att minska eller hantera riskerna för våld, exempelvis programverksamheter inom kriminalvården, eller insatser inom barnpsykiatri, skolan eller socialtjänsten.¹³⁰

Slutligen finns ett projekt vid Uppsala universitet som syftar till att kartlägga och analysera verksamheten vid olika mansjourer och kriscentra för män ur ett kulturellt perspektiv. Materialet består av verksamhetsberättelser, program, kurser, hemsidor, föreläsningar, deltagande observationer, djupintervjuer både med jourernas initiativtagare och anställda, samt med män som sökt sig dit. Projektet belyser varken behandlingsmetoder i sig eller dess resultat, utan snarare maskuliniteters sociala och kulturella aspekter.¹³¹

Pågående forskningsprojekt – forskningsfinansiärer

En översyn av forskningsfinansiärernas¹³² hemsidor och projektsammanställningar från senare år pekar även den på ett relativt fåtal finansierade projekt med relevans för detta utredningsuppdrag. Projekt som fokuserar angränsande frågor finns dock och dessa beskrivs kort här. Det bör noteras att i några fall inkluderas projekt som redan nämnts i föregående

¹²⁹ Vetenskaplig koordinator är Mats Dernevik, se vidare http://www.cvp.se/research/clinical_se.html.

¹³⁰ Vetenskaplig koordinator är Niklas Långström, se vidare http://www.cvp.se/research/evidence_se.html.

¹³¹ Rebecca Lennartsson: *Mannen utan egenskaper? kulturella perspektiv på maskuliniteter i vardande*, Uppsala universitet - Institutionen för Kulturanthropologi och etnologi.

¹³² Allmänna Barnhuset, Brottsofferfonden, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, Riksbankens Jubileumsfond, Statens institutionsstyrelse, Vetenskapsrådet.

avsnitt om pågående forskningsprojekt vid universitet och högskolor.

Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap finansierar två projekt som fokuserar barn i relation till mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Dels handlar det om ett projekt om barn som bevittnat närstående mans våld mot barnets mamma¹³³ och dels ett projekt om dessa barns deltagande och handlingsutrymme i familjerättsliga utredningsprocesser.¹³⁴

Vetenskapsrådet tycks inte finansiera några projekt som är direkt relevanta för detta utredningsuppdrag. Några av projekten berör dock i angränsade problematiker. Det handlar exempelvis om olika studier om riskbedömning och våldsbrott¹³⁵, men även om föreställningar om kön i barnrättens tillämpning i Svenska domstolar.¹³⁶ Ytterligare ett projekt syftar till att genom intervjuer med offer och förövare öka kunskapen om orsaker och konsekvenser till våld mot kvinnor under graviditeten och den närmaste tiden efter förlossningen.¹³⁷ Andra projekt intresserar sig för att kartlägga och analysera det relativt nya fenomenet mansjourer och kriscentra för män i Sverige.¹³⁸

Brottsofferfonden har under åren 2001-2005 finansierat projekt som på olika sätt fokuserar barn som brottsoffer. Några exempel är projekt om barns situation när deras mödrar utsätts

¹³³ Margareta Hydén: *När mamma blir slagen. Barn berättar om våld i nära relationer*, Linköpings universitet, Institutionen för tema Barn.

¹³⁴ Maria Eriksson: *Barn som upplevt pappas våld mot mamma möter familjerätten: utsatta barn som sociala aktörer i utredningar om vårdnad, boende eller umgänge*, Göteborgs universitet, Institutionen för genusvetenskap.

¹³⁵ Martin Grann: *Personality disorder and violent crime*, Karolinska Institutet, Klinisk Neurovetenskap (2004). Sten Levander: *Mental disorder and violence*, Lunds universitet, Institutionen för Medicinska Studieåret 5 (2002-2003). Niklas Långström: *Violent criminality and mental disorder: A population-based study of familial aggregation*, Karolinska Institutet, Institutionen för klinisk neurovetenskap (2005-2007).

¹³⁶ Johanna Schiratzki: *Är barnets bästa en genusneutral princip? Särskilt om domstols dömande i mål om vårdnad, boende och umgänge*, Stockholms universitet, Juridiska institutionen (2005-2007).

¹³⁷ Ulf Högberg: *Violence against women during pregnancy and puerperium - the women, the child and the spouse*, Umeå universitet, Institutionen för Folkhälsa och klinisk medicin (2002-2003).

¹³⁸ Rebecka Lennartsson: *Mannen utan egenskaper? Kulturella perspektiv på maskuliniteter i vardande*, Uppsala universitet, Institutionen för Kulturanthropologi och etnologi (2003-2004).

för våld av män i nära relationer¹³⁹, om vad barn minns och berättar från sexuella övergreppshandlingar¹⁴⁰, samt hur den juridiska processen fungerar när små barn utsatts för brott.¹⁴¹ Under 2005 har fonden även finansierat utvärderingen av gruppverksamheten Bojen (se ovan)¹⁴²

I *Statens institutionsstyrelsens* förteckning över finansierade projekt kunde inga projekt av direkt relevans lokaliseras. Vissa projekt är dock intressanta därför att de handlar om interventioner mot våldsutövande personer, företrädesvis män. I ett projekt utvärderas ett behandlingsprogram för ungdomar med svår våldsproblematik.¹⁴³ Projektet ”Aggression Replacement Training” (ART) syftar till att utveckla så kallad social färdighetsträning, ilskekontrollträning och moralutbildning. Män som använt eller använder våld i nära relationer är dock inte en särskild målgrupp.¹⁴⁴

Allmänna barnhuset, slutligen, har finansierat flera relevanta projekt. Ett av dem handlar om metodutveckling av socialtjänstens utredningar när det gäller anmälningar om misstänkt barnmisshandel/sexuella övergrepp.¹⁴⁵ De andra

¹³⁹ Nea Mellberg: *Osynliga barn i våldet vardag: Barns situation när deras mödrar utsätts för våld av män i nära relationer*, Umeå universitet (2002). Maria Eriksson: *Barn som upplevt pappas våld mot mamma möter familjerätten: Utsatta barn som sociala aktörer i utredningar om vårdnad, boende eller umgänge*, Göteborgs universitet (2004-2005). Margareta Hydén: *Barn som bevittnar våld*, Tema Barn, Linköpings universitet (2004).

¹⁴⁰ Sven-Åke, Christiansson: *Barns som utsatts för brott: Vad de minns och berättar*. Stockholms universitet (2002-2004).

¹⁴¹ Barnombudsmannen, BO: *Studie om konsekvenser för barn i vårdnadstvister där påståenden om hot, våld och övergrepp förekommit* (2003). Barnombudsmannen, BO: *Åklagares hantering av misstänkta brott mot små barn* (2004). Pernilla Leviner: *Socialtjänstens utredning vid misstanke om brott mot barn: Reglering, tillämpning och beslutsprocesser*, Stockholms universitet, Juridiska institutionen (2005). Inga Tidefors: *Den rättsliga processen vid misstanke om sexuella övergrepp - med barnets villkor i fokus*, Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen.

¹⁴² Anders Broberg: *BOJEN - utvärdering av gruppverksamhet för barn som bevittnat våld i hemmet och deras mammor*, Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet

¹⁴³ Martin Lardén, Karolinska Institutet, NEUROTEC, Sektionen för rättspsykiatri, Niklas Långström, Karolinska Institutet, Sektionen för rättspsykiatri: *Utvärdering av ett individuellt kognitivt-beteendeterapeutiskt behandlingsprogram för ungdomar med svår våldsproblematik* (2003-2005).

¹⁴⁴ <http://www.stat-inst.se/zino.aspx?articleID=6789>.

¹⁴⁵ AnnaMaria Lago: *Barnet i Fokus med Samverkan som metod. Metodutveckling av de sociala utredningarna gällande över grepp mot barn*, Socialförvaltningen Linköping (2000-2001).

projektet fokuserar hur barnets skyddsbehov tillgodoses och hur barnets bästa hanteras i den rättsliga processen.¹⁴⁶ Medel till utvärderingen av Bojen kommer även härifrån¹⁴⁷, samt även projektet *G(l)ömda* om kvinnor och barn som lever under skyddad identitet har finansierats.¹⁴⁸

Angränsande arbeten

Arbetet med att kartlägga kunskapsläget när det gäller interventioner mot mäns våldsutövande och till stöd för barn som upplever våld har även givit upplysningar om en del närliggande forskning och uppsatser samt rapporter av olika slag som berör angränsande kunskapsområden. Dessa har inte inkluderats i sammanställningen ovan utan refereras i stället kortfattat här för den som vill söka mer kunskap.

Det finns för det första en del arbeten som berör barns utsatthet. Ett exempel är ytterligare en rapport från Alla Kvinnors Hus från ett projekt med syfte är att synliggöra barnen som brottsoffer och vad som händer med barn som bevittnar eller utsätts för våld. I rapporten *Barnjouren, Ett projekt på Alla kvinnors hus* beskriver Ninnie Bjurholm utifrån en intervju med projektledare Lotta Molander nyttan, mål, erfarenheter och tankesätt som präglar projektet. Ett annat exempel är rapporten *Barn nära missbruk eller våld* som dokumenterar utvecklingsarbete för verksamheter för barn. Rapportens fyra delar fokuserar exempelvis svårigheter och hinder för rekrytering till gruppverksamheter, samt metoden livsformsintervju. För den som vill fördjupa sig i praktikers erfarenheter av att arbeta utifrån Trappanmodellen finns Monica Guiraos och Carina Gustavssonssuppsats ”...att man har

¹⁴⁶ Anna Kaldal: *Parallella processer - särskilt om betydelsen av uppgifter om sexuella övergrepp, fysisk misshandel och våld mot närstående i samband med vårdnadstvister och omhändertagande enligt lagen om vård av unga (SoL)*, Stockholms universitet, Juridiska institutionen (2003-2004).

¹⁴⁷ Anders Broberg. Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen.

¹⁴⁸ Katarina Weinehall, och Mona Eliasson: *G(l)ömda – kvinnor och barn som lever under skyddad identitet*, Umeå universitet, Pedagogiska institutionen samt Uppsala universitet, Centrum för kvinnoforskning (2002-2004).

en modell helt enkelt”, en kvalitativ studie av praktikers erfarenheter (Guirao och Gustavsson 2005). Från Rädda Barnen kommer en rapport om hur polis och socialtjänst uppmärksammar barn som lever med våld i familjen (Frisk 2003). Det kan också noteras att Rädda Barnen publicerat rapporten *Därför Barnahus – så stärker vi rättigheterna för barn som utsatts för våld och övergrepp* (Thornblad 2006). Även en magisteruppsats om barns berättelser om våld i hemmet har lokaliserats (Hällberg 2003), samt en kartläggning av situationen i Västernorrland i frågan om hur olika myndigheter hanterar barn i ålder 0-18 år som blivit utsatta för sexuella övergrepp (Amréus 2006).

När det gäller män finns både kunskapsöversikter och uppsatser om konkreta verksamheter. Vid Örebro universitet har två studenter i socialt arbete skrivit en uppsats om behandlingsmodeller för män som brukar våld mot kvinnor i nära relationer. Uppsatsen fokuserar behandlingsmodellen vid EMERGE (USA), Duluth-modellen DAIP (USA) samt CHANGE (Skottland)¹⁴⁹, och inkluderar en översikt över utvärderingsresultat och teoretiska perspektiv (Fallbråten och Thörnell 2006). I en uppsats från Institutionen för genusvetenskap vid Göteborgs universitet beskrivs och analyseras ur ett diskursanalytiskt perspektiv hur olika förklarings- och behandlingsmodeller tillämpas vid Skogomeanstalten i Göteborg (Karlsson 2005). Här kan tilläggas att Skogomeanstalten diskuteras även i en rapport från institutionen för Socialt Arbete i Göteborg (Månsson m.fl. 2000) samt att Kriminalvårdens insatser för sexualbrottsdömda män även analyseras i rapporten *Att påverka och påverkas* (Långstöm och Sjöstedt 2000). Dessutom finns en rapport från Martin Grann om utvecklingen inom forensiska riskbedömningar som dels beskriver skilda perspektiv inom området och dels ger en bild av hur forskare och praktiker i allmänhet ser på hur riskbedömningar bör genomföras (Grann 2002).

¹⁴⁹ Se Dobash m. fl. (2000), Morran och Wilson (1997).

Det finns också något exempel som berör frågan om föräldraskap närmare, exempelvis en uppsats i socialt arbete från Stockholms universitet om socialsekreterares uppfattningar om mödrar och fäder som föräldrar i familjer där mannen utövar våld mot kvinnan (Issa och Samuelsson 2005).

Slutligen kan två rapporter som mer allmänt berör problematiken mäns våld mot kvinnor nämnas. Från FoU Västernorrland kommer en rapport om socialtjänstens roll och möjligheter när det gäller krisstöd (Conrah 2005). Vidare har en samhällsekonomisk utvärdering av mäns våld mot kvinnor gjorts i Västra Götaland (Kihlström 2005).

Sammanfattning

Totalt har 21 relevanta utvärderingsrapporter identifierats genom kartläggningen. Av dessa inriktas majoriteten mot verksamheter för barn. Antalet utvärderingar av verksamheter riktade till män som använt eller använder våld är något färre. De rapporter som identifierats är av olika karaktär och omfattning. Översynen visar att utvärderingarna främst speglar pågående projekt. En majoritet syftar till att skapa ett kunskapsunderlag om hur verksamhetens insatser fallit ut och upplevts av brukarna, både barn, kvinnor och män. Några rapporter är främst av deskriptiv karaktär. Dessa syftar exempelvis till att beskriva hur projektmedel använts för kunskapsuppbyggnad kring våldsutsatta barn eller till att beskriva genomförda insatser.

Utvärderingarna kan problematiseras utifrån några generella tendenser som kan sammanfattas i fyra punkter. Utvärderingarna brister i beskrivningar av verksamheternas metoder; de håller generellt ett kort tidsperspektiv; generellt saknas ett säkerhetsperspektiv där säkerheten för de våldsutövande männens närstående tydligt görs central; och endast en av utvärderingarna bygger på någon form av kontroll- eller jämförelsegrupp. Internationellt sett är det sedan länge väl känt att brottsstatistik inte ger en rimlig bild av interventionseffekter när det gäller våldutövande män varför

intervjuer med den våldsutsatta kvinnan och mannens eventuellt nya partner kan betraktas som ett metodmässigt minimikrav när det gäller effektstudier på det här området. Någon sådan effektstudie har dock inte gjorts i Sverige.

De svar som inkommit från forsknings- och utvecklingsenheter (FoU) efter förfrågan om projekt eller utvärderingar pågår har resulterat i ett mycket litet antal studier. Oftast var svaren nekande, i andra fall var inte projekten relevanta för denna kartläggning. Av flera av svaren att döma finns en stark vilja att lyfta fram insatser riktade till våldsutövande män och till barn som upplevt mäns våld mot kvinnor. Majoriteten av FoU-enheterna dokumenterar eller utvärderar dock inte något dylik verksamhet.

Kartläggningen av forskningsprojekt av relevans för utredningsuppdraget vid högskolor och universitet tyder på att ett begränsat antal relevanta projekt pågår. En av de mer intressanta är en pågående utvärdering av gruppverksamheten Bojen i Göteborg, vilken genomförs av en forskargrupp knuten till Psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet. Endast ett projekt som rör interventioner för män som använt våld mot partner har identifierats. Detta är en intressant studie av flera skäl, eftersom den bland annat är den enda utvärdering med någon form av kontroll- eller jämförelsegrupp som påträffats. Även denna studie har dock vissa brister och ger begränsad kunskap om interventionernas effekter på mäns våldsutövande.

Översynen av forskningsfinansiärernas hemsidor och projektsammanställningar från senare år pekar även den på ett relativt fåtal finansierade projekt med relevans för detta utredningsuppdrag. Projekt som fokuserar angränsande frågor finns dock. Kartläggningen har även givit upplysningar om en del närliggande forskning och uppsatser samt rapporter av olika slag som berör angränsande kunskapsområden. Dessa refereras kortfattat.

Kapitel 5 Förslag

I stora delar av Sverige pågår såväl arbete för att förstå våldsutövande män att upphöra med sitt våld mot kvinnor och barn som insatser till stöd för de barn som upplever detta våld. Bara under de senaste åren har en rad nya verksamheter vuxit fram och metoder och arbetssätt utvecklas hela tiden. Det finns ett stort intresse för interventioner för att motverka mäns våld mot kvinnor och barn och de som möter enskilda barn och män uttrycker att det är ett visserligen utmanande men mycket meningsfullt arbete de utför. Det är en på många sätt positiv bild som framträder genom den här kartläggningen.

Samtidigt står det klart att vissa områden är eftersatta och att det finns problem som kräver åtgärder både på kort och på lång sikt. I verksamheter riktade till män finns i de flesta fall utanför kriminalvårdens IDAP-program stora brister när det gäller såväl säkerhet för kvinnor och barn som dokumentation av interventionsmodeller, uppföljningsrutiner och utvärdering av interventionens effekter. Även när det gäller verksamheter riktade till barn som upplever mäns våld mot kvinnor brister det i dokumentation, uppföljning och utvärdering.

Samtidigt kan konstateras att det är ett begränsat antal forskningsprojekt som pågår på området. Det medför bland annat att det idag finns en hel del erfarenhetsbaserad kunskap om interventioner riktade till våldsutövande män respektive barn, men inte lika mycket evidensbaserad kunskap (Hydén 2006).¹⁵⁰

Därför handlar utvecklingsbehoven i det första skedet om att frågan om säkerhet och trygghet för våldutsatta kvinnor och barn måste lyftas fram på ett mycket tydligare sätt än vad som varit fallet hittills, i synnerhet i förhållande till interventioner riktade till män som utövar våld. Vidare om kvalitetssäkring så att verksamheter på området uppfyller vissa minimikrav. Såväl dokumentation, uppföljning och utvärdering, som handledning och annan återkoppling blir här centrala frågor. Utan en

¹⁵⁰ Margareta Hydén, personlig kommunikation 2006-05-15.

uttömmande dokumentation av de insatser som faktiskt görs, av de skillnader som reellt finns mellan olika verksamheter, samt åtminstone en första bild av olika interventionernas effekter är det exempelvis inte möjligt att fatta informerade beslut om vilken typ av verksamhet och interventionsmodell som bör tillskjutas offentliga medel i framtiden.

I ett lite längre perspektiv bör också ett mer diversifierat utbud av interventioner skapas. Verksamheter på det här området måste på ett tydligare sätt ta hänsyn både till de individuella skillnader som kan finnas mellan barn som upplever mäns våld mot kvinnor respektive män som utövar våld, och till skillnader kopplade till olika former av social ojämlikhet, som etnicitet, funktionshinder, kön, sexualitet och ålder.

Förslagen sammanfattat

Mot bakgrund av de brister och utvecklingsbehov som redovisas i rapporten föreslås ett på nationell nivå koordinerat fyraårigt utvärderings- och utvecklingsprogram med syfte att närmare beskriva de interventioner som görs samt utveckla modeller för dokumentation, uppföljning och utvärdering som på sikt kan implementeras nationellt. När det gäller verksamheter riktade till barn ingår även att bidra till modeller för samordning av stödinsatser till barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj med utredningsmodellen Barns Behov i Centrum (BBIC). När det gäller verksamheter riktade till män ingår även att bidra till mer säkerhetsfokuserade interventioner och då i synnerhet av modeller för så kallad kvinno-/partnerkontakt samt former för stöd till barn i männens närhet.

Vidare föreslås att länsstyrelsernas uppdrag att stödja kunskapsutveckling och initiera samverkan mellan myndigheter och organisationer på det sociala området förtydligas samt att uppbyggnaden av en hållbar och regionalt anpassad struktur för erfarenhetsutbyte och fortbildning på området interventioner mot mäns våld mot kvinnor och barn ges stöd från en nationell koordinator. För att stödja det regionala och lokala

utvecklingsarbetet föreslås också att Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män får fortsätta det samordningsarbete som påbörjats under 2006. Slutligen lämnas vissa förslag om stöd till utveckling av insatser riktade till särskilda grupper barn respektive män. Det ombildade Nationella Kunskapscentret i Uppsala NKC föreslås få i uppdrag att koordinera utvecklingsarbetet.

Utveckling och utvärdering av strategiskt utvalda verksamheter

Det första förslag som lämnas handlar om utveckling och utvärdering av strategiskt utvalda verksamheter för barn som upplever mäns våld mot kvinnor respektive män som utövar våld mot kvinnor och barn. Det övergripande syftet för det program som föreslås är att utveckla modeller för dokumentation, uppföljning och utvärdering som på sikt kan implementeras nationellt. Syftet är också att ge en första generation av empirisk kunskap om interventionernas effekter som kan ligga till grund både för beslut om var framtida satsningar ska göras och för fortsatt kunskapsutveckling på området. Arbetet med att ta fram evidensbaserad kunskap kommer med nödvändighet att bli långsiktigt.

De verksamheter som finns idag skiljer sig åt såväl i fråga om interventionsmodeller som sammanhang, exempelvis när det gäller samverkan mellan olika myndigheter och organisationer. Dessa skillnader tas som utgångspunkt i det utvecklings- och utvärderingsprogram som föreslås. Vidare finns specifika behov när det gäller verksamheter riktade till barn respektive män som också ska tillgodoses.

Eftersom förslagen innebär ett visst utvecklingsarbete i verksamheterna föreslås ett fyraårigt program med ett års uppbyggnadsfas och tre års utvärderingsfas.

Vid ett av de rundabordssamtal som genomförts diskuterades frågan om vilka minimikrav som kan ställas på verksamheter som arbetar med våldutövande män och de synpunkter som

framfördes pekar på att det behövs ytterligare utvecklingsarbete innan detaljerade riktlinjer kan formuleras. Därmed bör exempelvis frågan om ackreditering av verksamheter utanför kriminalvården skjutas på framtiden tills det föreslagna utvecklings- och utvärderingsprogrammet genomförts. Vad som däremot stod klart vid rundabordssamtalet var att systematisk riskbedömning och -hantering, partnerkontakt, samt rutiner för dokumentation och kvalitetssäkring bör redan nu betraktas som minimikrav i arbete med våldsutövande män.

Verksamheter för barn som upplever våld

Av kapitlet om verksamheter för barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj framgår att några interventionsmodeller fått stort genomslag i landet. Det gäller dels Trappanmodellen för individuella krissamtal med barn och grupprogrammet *Children Are People Too* (CAP) samt i viss mån BUP Bågens fokuserade terapigrupper för barn. Hur renodlade exempelvis Trappan och CAP-modellerna är då de omsätts i praktik går dock inte att avgöra med den information som är tillgänglig idag. Kartläggningen visar också att sammanhanget kring Trappansamtal kan se mycket olika ut samt att CAP-programmet både kan användas i grupper med endast barn som upplevt våld och i grupper där dessa barn blandas med barn som exempelvis har missbrukande föräldrar. Därför föreslås att tre eller fyra av de större och mer väletablerade verksamheter där dessa modeller utvecklats eller uppges vara utgångspunkten utvärderas i ett sammanhållet program som dokumenterar de faktiska interventionerna samt gör jämförelser mellan de olika verksamheterna möjliga. I uppdraget ingår också att i dialog med de berörda verksamheterna ta fram underlag till samt pröva rutiner för bedömning, dokumentation och uppföljning. Den modell som utvecklas ska också vara öppen för långsiktiga uppföljningar och longitudinella studier av interventionernas effekter.

Vilka verksamheter som ska ingå i utvecklings- och utvärderingsprogrammet kan endast avgöras i dialog med intresserade verksamheter. Det bör dock nämnas att det finns flera olika möjliga alternativ av väletablerade verksamheter som både har stort nog underlag, arbetar med såväl individuella samtal som grupper samt speglar de olika typer av verksamheter som finns i landet. Det gäller exempelvis BUP Bågen (Stockholm), Eleonoragruppen (Linköping), Lysmasken (Lund), Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn i Malmö, Trappan Uppsala, samt inom ramen för myndighetssamverkan Utväg Skaraborg och Södra Älvsborg. Här ska också tilläggas att det är önskvärt med en nära dialog mellan det utvecklings- och utvärderingsprogram som här föreslås och de forskargrupper som utvärderar gruppverksamheten Bojen i Göteborg respektive Utväg Göteborg.

Under perioden 1999-2005 har Socialstyrelsen i samarbete med sju kommuner/kommundelar¹⁵¹ utvecklat ett system för utredning, planering och uppföljning i barnavårdsärenden. Systemet som kallas BBIC – Barns Behov I Centrum – bygger på ett system som sedan tidigare används i England. Socialstyrelsens målsättning med BBIC är att nu erbjuda alla Sveriges kommuner ett enhetligt system för handläggning och dokumentation (se vidare Socialstyrelsen 2006b).

När det gäller frågan om barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj tas detta upp på olika sätt i BBIC:s grundbok, exempelvis i avsnittet om barns behov där det framhålls att ”även att bevittna misshandel är en svår upplevelse med konsekvenser för barnets fortsatta utveckling” (Socialstyrelsen 2006b, 29). Samtidigt är vissa delar av materialet underutvecklade. Det gäller exempelvis avsnittet om bedömning av föräldrars förmåga att tillgodose barnets behov. Där omnämns exempelvis temat säkerhet som ”i vilken mån föräldrarna... ser till att konflikter i familjen löses utan våld” (ibid., 56). Sådana formuleringar gör både den våldsutövande fadern och utsatta

¹⁵¹ Backa SDN i Göteborg, Gunnared SDN i Göteborg, Helsingborg, Linköping, Luleå, Spånga/Tensta SDN i Stockholm, Uppsala.

modern ansvariga för faderns våld, vilket går stick i stäv med det förhållningssätt som betonas när det gäller interventioner för att få män att sluta använda våld mot kvinnor och barn (se kapitel två). Även när det gäller samordningen mellan BBIC och stöd och hjälp till bearbetning behövs utveckling.

När det gäller barn som upplever mäns våld mot kvinnor innebär därför utvecklings- och utvärderingsprogrammet att i dialog med tre eller fyra strategiskt utvalda verksamheter:

- utveckla en modell för dokumentation och utvärdering som på sikt ska kunna implementeras – som helhet eller i valda delar - på samtliga verksamheter i landet riktade till barn som upplever våld,
- dokumentera interventionsmodellerna samt ge en första generation data om interventionernas effekter, samt lägga grunden för fortsatta longitudinella studier,
- bidra till utveckling av en modell för samordning av stödinsatser till barn som upplever mäns våld mot kvinnor i sin familj med utredningsmodellen BBIC.

När det gäller den tredje delen rörande BBIC kan tilläggas att Socialstyrelsen föreslås få i uppdrag att genomföra denna del som även bör ske i dialog med åtminstone någon av de sju projektkommuner/kommundelar som deltagit i utvecklingen av systemet. Utifrån det som framkommit genom kartläggningen av interventioner riktade till barn respektive män kan exempelvis Helsingborgs och Uppsala kommun vara intressanta, dels med tanke på pågående verksamheter för barn och dels utifrån det förhållandevis utvecklade arbetet med våldsutövande män som fäder. Vidare är Umeå kommun intressant med tanke på att försöksverksamheten med barnahus där också har barn som bevittnar våld som explicit målgrupp.

Genom den tredje delen om BBIC kan alltså ytterligare verksamheter inkluderas i utvecklingsprogrammet. De kommuner som står i fokus för den här delen av uppdraget behöver med andra ord inte täcka in de verksamheter som

utvärderas, men de tre delarna av utvecklingsprogrammet bör samordnas så långt det är möjligt.

Verksamheter riktade till män som utövar våld

Av kapitlet om verksamheter riktade till män som utövar våld mot kvinnor och barn framgår att dessa kan delas in i fem olika kategorier: interventioner inom ramen för kriminalvården och rättspsykiatri, generella manscentra/kriscentra för män; mansmottagningar med fokus på våld, interventioner inom ramen för myndighetssamverkan, samt det som här kallas integrerade interventioner som är en relativt ny form av samverkan inom socialtjänsten. När det gäller kriminalvårdens IDAP program pågår redan arbetet med att ta fram instrument och bygga upp rutiner för bedömning, dokumentation och uppföljning. Därför föreslås att fyra-fem av de större och mer väletablerade verksamheterna utanför kriminalvården utvärderas i ett sammanhållet program som dokumenterar de faktiska interventionerna samt gör jämförelser mellan de olika verksamheterna möjliga. I det förslagna uppdraget ingår också att i dialog med de berörda verksamheterna ta fram underlag till samt pröva rutiner för bedömning, dokumentation och uppföljning. Utvärderingsprogrammet ska ge en första bild av de olika interventionernas effekter och den modell som utvecklas ska också öppna för mer långsiktiga uppföljningar. Resultaten förväntas kunna ligga till grund för framtida beslut om en eventuell utbyggnad av insatser för att förmå män att sluta använda våld mot kvinnor och barn.

En säkerhetsinriktad så kallad partnerkontakt ska vara ett minimikrav för att en verksamhet ska inkluderas i utvärderingen. I de fall partnerkontakt inte finns bör medel tillskjutas så att en sådan kan byggas upp och dokumenteras. Med utgångspunkt i det internationella forskningsläget när det gäller effektstudier på det här området kan intervjuer med den våldsutsatta kvinnan och mannens eventuella nya partner – i tillägg till uppföljningar i misstanke- och brottsregister - ses som ett metodmässigt

minimikrav (se Gondolf 2002). För att detta ska vara såväl etiskt rimligt som praktiskt möjligt att genomföra krävs partnerkontakt.

Vidare ingår utveckling av modeller för att uppmärksamma och möjliggöra stöd till de barn som finns i den våldsutövande mannens närhet i uppdraget. Det gäller både de barn som mannen eventuellt är vårdnadshavare för och andra barn i hans närhet.

De verksamheter som kommer att ingå i utvecklings- och utvärderingsprogrammet bör väljas strategiskt så att alla de olika typer av verksamheter som nämns ovan exemplifieras. Vilka det närmare blir kan endast avgöras i dialog med verksamheterna. Det bör dock nämnas att det finns flera olika intressanta alternativ av etablerade verksamheter som både har stort nog underlag och arbetar med såväl individuella samtal som grupper. Det gäller exempelvis Pappaverksamheten Botkyrka, Kriscentrum för män i Malmö, Manscentrum Stockholm och Mansmottagningen mot våld i Uppsala. När det gäller interventioner inom ramen för myndighetssamverkan är exempelvis Frideborg Norrköping och Utväg Skaraborg intressanta, men då det är osäkert hur gruppverksamheten kommer att se ut i framtiden – i och med introduktionen av IDAP-programmet – bör det undersökas närmare om verksamheten kommer att finnas kvar innan beslut fattas om utveckling och utvärdering av dessa.

När det gäller utvärderingsdesignen kan tilläggas att mot bakgrund av det korta tidsperspektivet hos befintliga studier i Sverige är det önskvärt med en uppföljningsperiod på minst 24 månader och helst ännu längre tid (jfr Gondolf 2002).

När det gäller män som utövar våld mot kvinnor och barn innebär därför utvecklings- och utvärderingsprogrammet att i dialog med fyra-fem strategiskt utvalda verksamheter:

- bidra till utveckling av mer säkerhetsfokuserade modeller för arbete med män och i synnerhet av modeller för kvinno-/partnerkontakt respektive stöd till barn i mannens närhet,

- utveckla en modell för dokumentation, uppföljning och utvärdering som på sikt ska kunna implementeras – som helhet eller i valda delar – i samtliga verksamheter utanför kriminalvården,
- dokumentera interventionsmodeller, ge en första generation data om interventionernas effekter, samt lägga grunden för mer långsiktiga uppföljningar.

Utvecklings- och utvärderingsprogrammet av verksamheter utanför kriminalvården bör så långt det är möjligt samordnas med det arbete som pågår med dessa frågor inom Kriminalvården (IDAP-programmet).

Nationell koordinator: NKC

För att det utvecklings- och utvärderingsprogram som här föreslås ska få det bästa utfallet måste det hålla hög vetenskaplig standard. En förutsättning för det är att det sätts i relation till den internationella forskningsfronten när det gäller interventioner mot mäns våld mot kvinnor. Det kommer också krävas en disciplinär och metodmässig bredd eftersom utvecklings- och utvärderingsuppgiften både ställer krav på en kvalitativt avancerad dokumentation av de interventioner som faktiskt pågår – ur bland annat köns- och barnperspektiv – och kvantitativa metoder. Därför torde ett mångvetenskapligt forskarteam vara mest lämpat för uppgiften. Då utvecklings- och utvärderingsprogrammet dessutom handlar om både verksamheter riktade till barn och till män krävs sannolikt två team med delvis olika specialkompetenser. Vidare ingår en del rörande BBIC som Socialstyrelsen föreslås få i uppgift att genomföra. För att programmet ändå ska hållas samman föreslås att en lämplig organisation utses som koordinator.

Koordinatorn får ett överordnat ansvar för programmets genomförande och samordning. I detta ingår att ta fram en detaljerad tids- och arbetsplan, stå i dialog med lämpliga verksamheter samt bjuda in forskargrupper att inkomma med

intresseanmälningar för att genomföra barn- respektive mansdelen. I koordinatorsuppdraget ingår också att i dialog med centrala aktörer på nationell nivå – som de större forskningsfinansiärerna exempelvis - utse två internationella vetenskapliga expertgrupper, en för barn- respektive mansdelen, som ska fungera rådgivande i bedömningen av inkomna intresseanmälningar samt under programmets genomförande. Om det visar sig bli nödvändigt bör bedömningen av intresseanmälningar också kunna genomföras i samarbete med någon av de större forskningsfinansiärerna, i tillägg till expertgrupperna. Slutligen ansvarar koordinatören även för att utveckla former för samordning med andra centrala aktörer på fältet, som exempelvis redan aktiva forskargrupper samt kriminalvårdens forskningskommitté.

För närvarande bereds inom Regeringskansliet frågan om en ombildning av Rikskvinnocentrum vid Akademiska sjukhuset och Uppsala universitet till ett Nationellt Kunskapscentrum. Allt talar för att ett beslut i den här frågan är nära förestående och förutsatt att en ombildning sker föreslås att det Nationella Kunskapscentret i Uppsala, NKC, får i uppdrag att koordinera utvecklings- och utvärderingsarbetet. Enligt förslaget till ombildning ska det nationella kunskapscentret dels bedriva klinisk verksamhet riktad till våldsutsatta kvinnor och dels arbeta med utbildning, information samt insamling och spridning av forskningsresultat. I det senare uppdraget ingår både att följa och sammanställa forskning och att identifiera nya områden som inte uppmärksammats i hela sin vidd (SOU 2004:117). Enligt förslaget till ombildning ingår både barn som upplever våld och män som misshandlar och våldtar i de grupper som ska uppmärksammas i utbildning, forskningssammanställning och information. Koordinering av det utvecklings- och utvärderingsprogram som föreslås här ligger således helt i linje med NKC:s tilltänkta uppgifter.

Här kan tilläggas att Socialstyrelsen utgör i viss mån ett alternativ som för koordinatorsuppgiften. Dels har Socialstyrelsen redan idag ett ansvar för vissa frågor på området

och där pågår idag också ett utvecklingsarbete, bland annat vid Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete, IMS, med Margareta Hydén som ansvarig för en kartläggning av verkningfulla metoder i arbetet med våldsutsatta kvinnor. Vidare föreslår Utredningen om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor bland annat att Socialstyrelsen får i uppgift att utveckla bedömningsinstrument för socialtjänstens insatser för våldsutsatta kvinnor samt för att undersöka möjligheten att ta fram kunskapsbaserade riktlinjer för socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor (SOU 2006:65, 238ff). Detta är uppgifter som med fördel kan samordnas med det utvecklings- och utvärderingsprogram som föreslås här.

Det finns dock två skäl som talar för NKC som koordinator framför Socialstyrelsen. Det första och starkaste skälet är att frågan om interventioner mot mäns våld mot kvinnor inte bara berör hälso- och sjukvården och socialtjänsten – det vill säga Socialstyrelsens ansvarsområden – utan även en rad andra samhällssektorer som exempelvis kriminalvården. Därmed lämpar sig ett nationellt kunskapscentrum om mäns våld mot kvinnor bättre som koordinator.¹⁵² Dessutom talar lokaliseringen till ett universitet (Uppsala) för NKC då den stärker utvecklingsprogrammets förankring i forskarvärlden och dess vetenskapliga legitimitet.

En hållbar struktur för erfarenhetsutbyte och fortbildning

Av såväl intervjuer med företrädare för verksamheter som rundabordssamtal och andra möten med praktiker på området har det framgått att behoven av arenor för erfarenhetsutbyte samt möjligheter till utbildning och fortbildning är stora. Det gäller både på nationell nivå och i det regionala och lokala sammanhanget. I vissa delar av landet kände vissa av

¹⁵² Det faktum att mäns våld mot kvinnor griper över ett stort spektra av samhällssektorer är en del av grunden för det nationella kunskapscentrum som bildats i Norge. Marius Råkil, personlig kommunikation 2006-06-29.

informanterna inte ens till varandras existens, trots att de arbetar i samma region och med samma frågor. Även Utredningen om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor pekar på behovet av kunskapsutveckling och samordning och pekar ut länsstyrelserna som lämpliga samordnare av vissa områden. De har idag ett omfattande ansvar inom det sociala området, för såväl kunskapsuppbyggnad, uppföljningar och utvärderingar som stöd och samordning (SOU 2006:65, 242ff). Som påpekas i utredningens betänkande finns på många håll olika former av regional samverkan kring kvinnofridsfrågor. Vidare visar den här kartläggningen av verksamheter riktade till barn som upplever mäns våld mot kvinnor respektive våldsutövande män att situationen ser olika ut i olika delar av landet. Utvecklings- och fortbildningsinsatser bör därför vara regionalt anpassade för att få optimal effekt.

I linje med förslagen som lämnas av Utredningen av socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor föreslås att länsstyrelsernas uppdrag att stödja kunskapsutveckling och initiera samverkan mellan myndigheter och organisationer på det sociala området förtydligas samt att en samordnare för detta utses vid de länsstyrelser där en sådan inte redan finns. Vidare föreslås att uppbyggnaden av en hållbar och regionalt anpassad struktur för erfarenhetsutbyte och fortbildning på området interventioner mot mäns våld mot kvinnor och barn ges stöd från NKC. NKC föreslås få i uppgift att regelbundet sammankalla länsstyrelsernas samordnare för erfarenhetsutbyte och återkoppling på det arbete som utförts. Bland annat från arbetet med att ta fram BBIC finns goda erfarenheter av en liknande modell med lokala nyckelpersoner som löpande ges stöd under en utvecklingsprocess.

De regionala samordnarnas föreslås få uppgift att sammankalla och koordinera en regional samverkansgrupp för kunskapsutveckling om interventioner för att motverka mäns våld mot kvinnor och barn. I denna bör representanter för såväl myndigheter och frivilligorganisationer ingå. Representanter för lokala FoU-enheter samt universitet och/eller högskolor bör

också inkluderas. Länsstyrelsens samordnare föreslås få i uppgift att i dialog med NKC, med övriga länsstyrelser samordnare samt den egna regionala samverkansgruppen utarbeta en plan för erfarenhetsutbyte och fortbildning som är anpassad till lokala förhållanden. På sikt bör utbildningsinsatserna ta sin utgångspunkt i resultaten från det utvecklings- och utvärderingsprogram som föreslås. Genom att NKC får ett övergripande ansvar för både utvecklings- och utvärderingsprogrammet och stödet till det regionala arbetet underlättas spridningen av ny kunskap. Dessutom ligger stödet till regional kunskapsutveckling i linje med NKC:s utbildnings-, forsknings- och informationsuppdrag.

Modellen med regionala samordnare som stöds av NKC föreslås prövas under samma period som utvecklings- och utvärderingsprogrammet, det vill säga under fyra år. Efter det bör uppdraget ses över och vid behov utvecklas eller omformuleras. Under denna första fyraåriga uppbyggnadsperiod bör också Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män få fortsatt stöd för den typ av samordnande uppgifter som de utfört under 2006. På så sätt ges det lokala och regionala utvecklingsarbetet ytterligare stöd.

Särskilda grupper barn respektive män

I ett lite längre perspektiv bör ett mer diversifierat utbud av interventioner skapas. Verksamheter på det här området måste i framtiden på ett tydligare sätt ta hänsyn både till de individuella skillnader som kan finnas mellan barn som upplever mäns våld mot kvinnor respektive män som utövar våld, och till skillnader kopplade till olika former av social ojämlikhet, som etnicitet, funktionshinder, kön, sexualitet och ålder.

Därför föreslås att medel öronmärks för utveckling av insatser riktade till särskilda grupper barn som upplever mäns våld mot kvinnor respektive våldsutövande män. Det gäller barn som upplever våld och även har ett funktionshinder i familjen (i första hand barnet eller den våldsutsatta mamman), barn som

upplever våld i samkönade relationer samt arbetssätt för att medvetet hantera frågor som rör kön eller etnicitet i arbete med barn som upplever våld. I fråga om männen handlar det om interventioner där frågor om etnicitet och kultur medvetet hanteras, om insatser riktade till unga män som utövar våld, arbete med våldsutövande fäders föräldraskap samt insatser riktade till män som utövar våld i samkönade parrelationer. Här kan tilläggas att när det gäller utvecklings- eller pilotprojekt med insatser riktade till särskilda grupper av våldsutövande män måste samma minimikrav ställas som i annat arbete med våldsutövande män, det vill säga riskbedömning och -hantering, partnerkontakt, barnstöd samt rutiner för dokumentation och kvalitetssäkring måste ingå i interventionsmodellen.

Konsekvenser i ett könsmaktsperspektiv respektive barnperspektiv

De förslag som lämnas ska dels bidra till att frågan om våldsutsatta kvinnors och barns säkerhet och behov ges en mer central plats i arbetet med våldsutövande män än vad som ofta är fallet idag. Vidare ska förslagen bidra till en ordentlig genomlysning av vissa verksamheter riktade till män som utövar våld mot kvinnor och barn, till förbättrade rutiner för bedömningar, dokumentation och uppföljning som på sikt kan implementeras nationellt och på så sätt lägga grunden för ett långsiktigt kvalitetshöjande arbete. Förslagen ska även ge en första generations kunskap om effektiva interventioner. Alla dessa delar bidrar till en mer könsmaktsmedveten och barncentrerad inriktning på arbetet med våldsutövande män. De krav på partnerkontakt respektive barnstöd som förordas kommer dessutom sannolikt att öppna för att fler – och möjligen nya grupper av – våldsutsatta kvinnor och barn får stöd.

Även när det gäller verksamheter för barn lämnas förslag som ska bidra till förbättrade rutiner för bedömningar, dokumentation och uppföljning, ett långsiktigt kvalitetsarbete samt större

kunskap om hur väl de interventioner som finns idag motsvarar barns olika behov. Vidare ges förslag som tar sin utgångspunkt i olika former av social ojämlikhet och om utveckling av interventioner för särskilda grupper barn som upplever mäns våld mot kvinnor. Alla dessa förslag bidrar till bättre kvalitet på det arbete som bedrivs för att hjälpa barn, samt till en större lyhördhet för barns olikheter och enskilda barns specifika behov.

Ekonomiska konsekvenser

De förslag som lämnas kräver ett tillskott av resurser under en fyraårsperiod. Då utvärderingsprogrammet kommer kräva en betydande omställning för flera av verksamheterna föreslås att 3 miljoner avsätts för stöd till utveckling av verksamheterna under det första året, samt att 1 miljon avsätts per år under resterande del av programmet (3 år). Vidare föreslås att 3 miljoner per år avsätts i tre år för forskningsdelen. Vidare föreslås att NKC tillskjuts 2 miljoner för koordineringsuppdragets båda delar (utveckling och utvärdering respektive stöd till de regionala samordnarna).

När det gäller länsstyrelsernas förtydligade uppdrag bör kostnaderna för det täckas av de förslag som lämnas av Utredningen om socialtjänstens stöd till våldutsatta kvinnor (SOU 2006:65, 259). Däremot föreslås att ytterligare 2 miljoner till fortbildning tillförs, i tillägg till de 3 miljoner som Utredningen om socialtjänstens stöd till våldutsatta kvinnor föreslår, då de förslag som lämnas i den här rapporten också innebär kunskapsutveckling för aktörer utanför socialtjänsten.

Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män föreslås få fortsätta det samordningsarbete som påbörjats under 2006. För detta ändamål föreslås 2 miljoner avsättas utslaget på fyra år.

När det gäller tillskott till utveckling av verksamheter föreslås att 5 miljoner per år i tre år öronmärks för pilotprojekt för utveckling av insatser till de särskilda grupper barn respektive män som nämns ovan.

Referenser

- Ada (2006). *Verksamhetsplan Ada 2006*. Göteborg: Kvinno- och tjejjouren Ada.
- Al-Baldawi, R. (1998). Psykosociala konsekvenser av en förändrad familjestruktur, *Läkartidningen*, vol. 95, nr. 19, 2223-2231.
- Al-Baldawi, R. (2002). Culture, Migration, and the Reconstruction of Individual Identity and Family Structure. I N. Banno Gomes, A. Bigestans, L. Magnusson, I. Ramberg (red.): *Reflections on Diversity and Change in Modern Society – A Festschrift for Annika Sjögren*. Botkyrka: Mångkulturellt Centrum.
- Al-Baldawi, R. (2004). Long-Term Measures to Combat Honour-Related Violence in Patriarchal Families. I S. Mojab och N. Abdo (red.): *Violence in the Name of Honour. Theoretical and Political Challenges*. Istanbul: Istanbul Bilgi University Press.
- Almqvist, K. och Broberg, A. (2004). *Barn som bevittnat våld mot mamma: en studie om kvinnor och barn som vistats på kvinnojouren i Göteborg*. Göteborg: Lundby stadsdelförvaltning.
- Amréus, C. (2006) Sexuella övergrepp på barn, Hur ser det ut i vårt län. Härnösand: FoU Västernorrland, Rapport nr 2006:5.
- Arnell, A. och Ekbom, I. (1996). *När mamma eller pappa dricker.... en handbok om att arbeta i grupp med barn till alkoholister*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Arnell, A. och Ekbom, I. (1999). *“Och han sprakade mamma...” – Möte med barn som bevittnar våld i sina familjer*. Stockholm: Rädda Barnen
- Austin, J. och Dankwort, J. (1998). A Review of Standards for Batterer Intervention Programs, *VAWnet*, the National Resource Center on Domestic Violence, <http://www.vawnet.org>.

- Bancroft, L. och Silverman J. (2002). *The Batterer as Parent. Addressing the impact of domestic violence on family violence*. New York: Sage Publications
- Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under ett tak vid misstanke om brott mot barn (2006). Delrapport 2006-06-15. Stockholm och Göteborg: Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinal-verket, Socialstyrelsen, Åklagarmyndigheten.
- Barnombudsmannen (2005). *När tryggheten står på spel*. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Belfrage, H. och Strand, S. (2002). *Polisiär bedömning av risk för upprepat partnervåld. Resultat av ett års arbete med strukturerade riskbedömningar enligt SARA i Kalmar, Kronoberg och Blekinge län*. Sundsvall: Rättspsykiatriska Regionkliniken.
- Bennett, L. och Williams, O. (2001). Controversies and Recent Studies of Batterer Intervention Program Effectiveness, *VAWnet*, the National Resource Center on Domestic Violence, <http://www.vawnet.org>.
- Bergström, L. och Rudqvist, A. (2003). *Mansfrid. Behandling av män som begått våldsbrott mot kvinnor i nära relation*. Karlstad: Karlstads universitet, Avdelningen för sociala studier. Opublicerat manus, juni 2006.
- Bjurholm, N. (odaterat). *Barnjouren, Ett projekt på Alla Kvinnors hus*. Stockholm: Alla Kvinnors Hus.
- Bolin, B. och Enquist-Bolin, K. (1997). "Tack vare Frideborg", *Utvärdering av Kvinnovåldsprojektet Frideborg i Norrköping*. Norrköping: Bolin Psykosocial Utveckling och Utvärdering.
- Bolin-Enqvist, K. och Nordqvist, O. (2004). "Där går min gräns" – en utvärdering av STOPP samverkan mot kvinnovåld i Eskilstuna. Norrköping: Kriminalvården.
- Botkyrka kommun (2005). *Rutiner för samverkan och handläggning i arbetet med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld*. Botkyrka: Botkyrka kommun, Socialförvaltningen.
- Botkyrka kommun (2005b). *Trygga barn – Ett projekt för att få våldsamma pappor att upphöra med sin våldsamhet*.

- Ansökan nya projekt 2005. Folkhälsoanslaget, Stockholms läns landsting. Botkyrka: Botkyrka kommun.
- Botkyrka kommun, Brottsofferjouren, Kvinnojouren Regnbågen, Polisen Södertörn, Stockholms läns landsting, Södertörns åklagarkammare (2005). *Plan för samverkan i arbetet med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld.*
- Bramstång, C. och Lundqvist, K. (2004). *Insatser för män som kränker och misshandlar kvinnor i Malmö stad.* Malmö: Malmö högskola, hälsa och samhälle, C-uppsats.
- Broberg, A., Almqvist, K. och Georgsson, A. (2005). *Utvärdering av BOJEN – barn som bevittnar våld i hemmet och deras mammor.* Göteborg: Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen.
- BRÅ (2001). *Dödligt våld mot kvinnor in nära relationer.* Stockholm: Brottsförebyggande Rådet, Rapport 2001:11.
- Bågen (2006). *Verksamhetsberättelse år 2005. Barn och ungdomspsykiatri Mottagning Bågen.* Stockholm: Stockholms läns landsting, Mottagning Bågen.
- Cater, Å. Källström (2004). *Father's violence against mother – negotiating normality and deviation from children's perspectives.* Örebro: Örebro universitet.
- Christensen, E. (1988). *Opvækst eller overlevelse. Psykisk forsvar mod vold og strategier for overlevelse hos 4-6 årige børn i familier med hustrumishandling.* København: SIKON.
- Christensen, E. (1990). *Børnekår. En undersøgelse af omsorgssvigt i relation til børn og unge i familier med hustrumishandling.* Nordisk Psykologis monografiserie nr. 31. København: Akademisk Forlag.
- Christensen, E. (2006, under publicering). *Barn i familjer där mor misshandlas. Resultat från Socialforskningsinstitutets barnundersökning 2003.* I M. Eriksson (red.): *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik.* Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Conrah, U. (2005). *Förbättra krisstödet inom socialtjänsten - en genomgång av socialtjänstens roll och möjligheter.* Härnösand: FoU Västernorrland, Arbetsutvecklingsrapport.

- de los Reyes, P. och Mulinari, D. (2005). *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- Dingwall, R. (1989). Some problems about predicting child abuse and neglect. I Stevenson, Olive (red.): *Child abuse: Professional practice and public policy*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Dobash, R. E, Dobash, R. P., Cavanagh, K., Lewis, R. (2000). *Changing Violent Men*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Dobash, R. P. och Dobash, R. E. (2004). Women's violence to men in intimate relationships. Working on a Puzzle, *British Journal of Criminology*, vol. 44, nr. 3, 324-249.
- Dominelli, L. (2002). *Anti-oppressive social work theory and practice*. London: Palgrave Macmillan.
- Dore, M. M., Nelson-Zlupko, L., Kaufman, E. (1999). 'Friends in Need': Designing and Implementing a Psychoeducational Group for School Children from Drug-Involved Families, *Social Work*, vol. 44, nr. 2, 179-191.
- Dyregrov, A. (1997). *Katastrofpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Edleson, J. L. (1999). Children's witnessing of Adult Domestic Violence, *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 8, nr. 14, 839-870.
- Edleson, J. L. (1999b). The overlap between child maltreatment and woman battering, *Violence Against Women*, vol. 5, nr. 2, 134-154.
- Edlund, H. (2005). *"Sista slaget" En utvärdering av en samtalsgrupp för män dömda för familjerelaterat våld*. Västerås: Håkan Edlund Psykolog AB.
- Edqvist, Å. och Eklund Berning, S. (2005). *Mäns våld mot kvinnor, Förklaringar till våldets uppkomst sett utifrån kriscentrum för män i Malmö och utifrån kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn i Malmö*. Malmö: Malmö högskola: Hälsa och Samhälle, enheten för socialt arbete.

- Ekbohm, I. och Landberg, Å. (2006, under publicering). Fokuserade terapigrupper för förskolebarn som upplevt att mamma misshandlats. I M. Eriksson (red.): *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Ekbrand, H. (2006). *Separationer och mäns våld mot kvinnor*. Göteborg: Göteborg Universitet, Sociologiska institutionen.
- Eleonoragruppen (2006). *Verksamhetsberättelse för 2005*. Linköping: Eleonoragruppen AB.
- Eliasson, P. E. (2000). *Män, kvinnor och våld. Att förstå och förändra våldsamt beteende*. Stockholm: Carlssons.
- Eriksson, M. (2003). *I skuggan av Pappa: Familjerätten och hanteringen av fäders våld*. Stehag: Förlags AB Gondolin
- Eriksson, M. (2006, under publicering). *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Eriksson, M. (2006b). Avvikande eller osynlig – rasifierande praktiker i familjerättssekreterares hantering av fäders våld. I P. de los Reyes (red.): *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*. SOU 2006:37. Stockholm: Fritzes.
- Fallbråten H. och Thörnell, M. (2006). *Behandling av män som brukar våld mot kvinnor i nära relationer. Behandlingsmodeller, utvärderingsresultat och teoretiska perspektiv*. Örebro: Örebro universitet, Institutionen för beteende-, social- och rättsvetenskap, C-uppsats.
- Fleury, R. E., Sullivan, C. M., Bybee, D. I. (2000). Domestic abuse by ex-partners: When ending the relationship does not end the violence. Women's experiences of violence by former partners, *Violence Against Women*, vol. 6, nr. 12, 63-81.
- FoU i Väst (2004). *Barn nära missbruk eller våld, Dokumentation från en FoU-cirkel 2003/2004 med Christina Kadesjö som handledare*. Göteborg: FoU i Väst

- Frick, A., Björk, A., Alhir, K., Karlsson, I., Rozenberg, I. (2004). *Min hemlighet – en bok om våld i familjen*. Malmö: Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn.
- Frisk, K. (2003). *Anmälningarna som försvann – en kartläggning av hur polis och socialtjänst uppmärksammar barn som lever med våld i familjen*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Gondolf, E. W. (2002). *Batterer Intervention Systems: Issues, outcomes, and recommendations*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Gondolf, E. W. (2004). Regional and Cultural Utility of Conventional Batterer Counselling, *Violence Against Women*, vol. 10, nr. 8, 880-900.
- Gondolf, E. W. och Williams, O. J. (2001). Culturally Focused Battering Counselling for African American Men, *Trauma, Violence & Abuse*, nr. 4, 283-295.
- Grann, M. (2002). Riskbedömningar – Möjligheter eller omöjligheter. I SOU 2002:26. *Frigivning från livstidsstraff*. Stockholm: Fritzes
- Gravina Osini, E., Wikdahl Wässing, L., Johansson, L. (2006). *Slutrapport för projekt Nyckelfrid*. Nyköping: Nyköpings kommun.
- Gränsbo, K. (2006). *Utvärdering av SVK projektet – Säkerhetsprogram för våldsutsatta kvinnor och deras barn i Norrtälje kommun*. Stockholm: Sann & Partners Management Consulting AB.
- Guirao, M. och Gustavsson, C. (2005). “...att man har en modell helt enkelt.” *En kvalitativ studie av praktikers erfarenheter av Trappan modellen*. Stockholm: Ersta Sköndals Högskola, Institutionen för socialt arbete, C-uppsats.
- Haggren, M. och Smith, Å. (2006). *Utvärdering av Ringen - en barn och tonårsverksamhet*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete, C-uppsats.
- Hart, B. (1990). *Safety Planning for Children: Strategizing for unsupervised visits with batterers*. Tillgänglig på :

- <http://www.mincava.umn.edu/documents/hart/hart.html#id2307114>
- Hearn, J. (1998). *The Violences of Men*. London: Sage Publications.
- Hedin, U-C. (2000). *Fångarnas Föräldraskap – En utvärdering av föräldrautbildningar inom kriminalvården*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Heiskanen, M. och Piispa, M. (1998). *Faith, Hope, Battering a survey of men's violence against women in Finland*. Helsingfors: Statistikcentralen.
- Helin, M. och Rova, L-G. (2004). *Gruppverksamhet för barn som lever i våldsmiljöer*. Boden: Bodens Kommun, Socialförvaltningen, Barn- och familjeenheten.
- Hester, M., Pearson, C., Harwin, N. (2000). *Making an Impact. Children and domestic violence - a reader*. London: Jessica Kingsley.
- Hester, M., Westmarland, N., Gangoli, G., Wilkinson, M., O'Kelly, C., Kent, A., Diamond, A. (2006). *Domestic Violence Perpetrators: Identifying Needs to Inform Early Intervention*. Bristol: University of Bristol in ass. with the Northern Rock Foundation and the Home Office.
- Holm, B-M. (2006). *Kundenkät barnen och föräldrarna på Grinden*. Gävle: Gävle kommun, Kvalitet och Uppföljning, Rapport 2006:02.
- Holmberg, C. och Stjernqvist, U. (2005). *Våldsamt lika och olika – Om våld i samkönade parrelationer*. Stockholm: Stockholms universitet, Centrum för genusstudier, rapport nr. 36.
- Hornvik, A. (2006). Projekt Barn i missbruks- och våldsmiljöer 2003-2006, Slutrapport. Växjö: Södra Smålands kommuner och landsting.
- Hydén, M. (1995). *Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga*. Stockholm: Liber utbildning.
- Hydén, L-C. och Hydén, M. (red.) (1997). *Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber.

- Hällberg, C. (2003). *När pappa misshandlar mamma. Barns berättelser om våld i hemmet*. Stockholm, Ersta Sköndal högskola, Institutionen för socialt arbete, Magisteruppsats (Även utgiven av FoU-Södertörn 2004).
- Isaksson, A. och Welin, Å. (2003). *Krissamtal med barn som bevittnat våld mot anknypningsperson*. Högskolan Trollhättan Uddevalla, Institutionen för individ och samhälle, C-uppsats i Socialt arbete.
- Isdal, P. (2001). *Meningen med våld*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Isdal, P. och Råkil, M. (2001). Omöjliga män eller män med möjligheter? I B. Metell (red): *Barn som ser pappa slå*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Issa, M. och Samuelsson, J. (2005). *Föräldraskap och våld. Sex socialsekreterares uppfattningar av modern och fadern som föräldrar i familjer där mannen utövar våld mot kvinnan*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Jaffe, P., Wolfe, D. och Wilson, S. K. (1990). *Children of Battered Women*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage.
- James, A., Jenks, C. och Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Johnsen Christie, H. (1994). *Traumaförståelse - en dröftelse av teoretiske modeller og konsekvenser for terapeutisk intervensjon*. Oslo: Nic Wahls Institut.
- Johnson, H. (1998). Rethinking Survey Research on Violence Against Women. I R. E. Dobash och R. P. Dobash (red.): *Rethinking Violence Against Women*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Karlsson, R. (2005). *Diskursiva ordningar på Skogomeanstalten i genusperspektiv*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för genusvetenskap, C-uppsats.
- Kaspersson, U. (2004). *Utvärdering av Projekt Oliv*. Göteborg: Göteborgs stad, Gunnared.

- Kjellberg, C. (2004). *Utvärdering av projekt "Barn som lever i våldsmiljöer"*. Boden: Boden Kommun, Socialförvaltningen Barn- och familjeenheten.
- Keskinen, S. (2005). Commitments and contradictions: linking violence, parenthood and professionalism. I M. Eriksson, M. Hester, S. Keskinen, K. Pringle (red): *Tackling Men's Violence in Families: Nordic Issues and Dilemmas*. Bristol: Policy Press.
- Kihlström, Å. (2005). *Samhällsekonomisk utvärdering/analys av Utväg Västra Götaland – samverkan för kvinnofrid*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för arbetsvetenskap och Ekonomisk-Historiska institutionen.
- Kista Stadsdelsförvaltning (2006). *Ansökan till Länsstyrelsen i Stockholms län om utvecklingsmedel för barn- och ungdomsverksamheten Gungan*. Stockholm: Kista Stadsdelsförvaltning.
- Kjellbom, P. (2003). *...att våga ta språnget... En utvärdering av projektet "Barn på Kvinnojour" 1999-2002*. Stockholm: Alla kvinnors hus.
- Krogstrup, H. (2003). *Evalueringsmodeller*. Århus: Systime.
- Kropp, P. R., Hart, S. D. Belfrage, H. (2004). *Bedömning av risk för upprepat partnervåld (SARA:SV). Användarmanual*. Sundsvall: Landstinget Västernorrland, Rättspsykiatriska Regionkliniken.
- Leira, H. (1990). Fra tabuisert trauma til anerkjennelse og erkjennelse. Del I & II. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, vol. 27, 16 -22, 99-105.
- Lennéer-Axelsson, B. (1989). *Männens röster i kris och förändring*. Göteborg: Kriscentrum för män & Stockholm: Sesam.
- Lewis, E. A. och Gutiérrez, L. M. (2003). Intersections of gender, race and ethnicity in groupwork. I M. Cohen och A. Mullender (red.): *Gender and groupwork*. London och New York: Routledge.
- Lindberg, S. (2005). *Pappor i häkte. Projekt vid Barn och ungdomspsykiatriska mottagningen Bågen*. Stockholm:

- Stockholms läns landsting, Utvecklings- och utvärderingsenheten, rapport 2005-2.
- Linderot, S. (2003). *"Det syns inte utanpå, men känns inuti" En utvärdering av barnverksamheten inom "Utväg Skaraborg" – för barn som blivit vittne till våld – med röster från, barn, föräldrar, personal och representanter för Rädda Barnen.* Stockholm: Rädda Barnen
- Lindstein, T. (1995). *Vändpunkten. Att arbeta med barn till alkoholister.* Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Lindstein, T. (2001). *Vändpunkten – ur barnens och ungdomarnas perspektiv.* Förlagshuset Gothia.
- Loosley, S. och Mullender, A. (2003). Gendering work with children and youth: groups for child witnesses of woman abuse. I M. Cohen och A. Mullender (red.): *Gender and groupwork.* London och New York: Routledge.
- Lorenzi, U. (2005). *Barn på kvinnojour.* En handbok från SKR. Stockholm: Sveriges Kvinnojourers Riksförbund.
- Lundgren, E. (1989). Våldets normaliseringsprocess. Två parter - två strategier. I *Kvinnomisshandel.* Stockholm: Delegationen för jämställdhetsforskning, Jämfo-rapport nr. 14.
- Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J., Kalliokoski, A-M. (2001). *Slagen Dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige - en omfångsundersökning.* Stockholm: Fritzes.
- Långström, N. och Sjöstedt, G. (2000). *Att påverka och påverkas, Kriminalvårdens insatser för sexualbrottsdömda i anstalt.* Stockholm: Karolinska Institutet, Sektionen för rättspsykiatri.
- Löfvenberg, Å, (2005). *Assignment Evaluability Assessment, Crisis Centre for Men in Karlstad.* Högskolan i Kristianstad, Institutionen för hälsovetenskaper,
- Marshall, L. (1992). Development of the severity of violence against women scales, *Journal of Family Violence*, vol. 7, nr. 2, 103-121.
- Maskrosen (2005). *Maskrosen – ett vårdprogram för traumatiserade och utsatta barn.* Uppsala: Akademiska sjukhuset, Maskrosens barncentrum för trauma och utsatthet.

- Mathews, D. J. (1995). Parenting Groups for Men Who Batter. I E. Peled, P. G. Jaffe, J. L. Edleson (red.): *Ending the Cycle of Violence. Community Responses to Children of Battered Women*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- McGee, C. (2000). *Childhood experiences of domestic violence*. London: Jessica Kingsley.
- Metell, B. (red.) (2001). *Barn som ser pappa slå*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Morran, D. och Wilson, M. (1997). *Men who are violent to women. A groupwork practice manual*. Dorset: Russell House Publishing Ltd.
- Mullender, A. (2004). *Tackling Domestic Violence: providing support for children who have witnessed domestic violence*. London: Home Office, Development and Practice Report 33.
- Mullender, A., Hague, G., Imam, U., Kelly, L., Malos, E., Regan, L. (2002). *Children's perspectives on domestic violence*. London; Thousand Oaks, California: Sage
- Mullender, A. och Morley, R. (red.) (1994). *Children Living With Domestic Violence. Putting Men's Abuse of Women on the Child Care Agenda*. London: Whiting & Birch Ltd.
- Månsson, S-A., Hedin, U-C., Kuosmanen, J., Lindholm, A. (2000). *Överlevnad och förändring. vardagsliv och behandling av sexualbrottsdömda på Skogomeanstalten*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Müller, U., Schröttle, M., Glammeier, S. (2005). *Health, Well-Being and Personal Safety of Women in Germany. A Representative Study of Violence against Women in Germany. Summary of the central research results*. Bonn: Feder5al Ministry of Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth.
- National Probation Service for England and Wales (2003). *Integrated Domestic Abuse Programme (IDAP). Theory Manual*. London: National Probation Service for England and Wales.

- Naumburg, L. (1998). *Över gränsen. Om männen och kvinnomisshandeln*. Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan.
- Neij, M-P. (2006). *Utvärdering av projektet BIM, barn i missbruksmiljöer och BIV, barn som bevittnat våld. – Slutrapport till Länsstyrelsen i Västra Götaland*. Partille: Partille kommun, social- och arbetarförvaltningen.
- Näringsdepartementet (2001). *Interventionsmetoder för män som begått våldsbrott mot kvinnor. Rapport från seminarium i Sigtuna 6-8 december 2000*. Stockholm: Näringsdepartementet, Jämställdhetsenheten.
- Näsman, E. och Krekula, C. (2005). Ålder i intersektionell analys, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr. 2-3, 81-94.
- Oranen, M. (2006, under publicering). Barn som lärare – utbildningsprogram för barnrådgivare på skyddshem för offer för våld i familjen. I M. Eriksson (red): *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Palo, L. (2004). *Utvärdering av myndighetssamverkan för kvinnofrid inom utväg Skaraborg, "En kedja är inte starkare än sin svagaste länk"*. Skövde: Västra Götalandsregionen, Hälso- och sjukvårdsavdelningens analysenhet.
- Pease, B. (2003). Critical reflections on profeminist practice in men's groups. I M. Cohen och A. Mullender (red.): *Gender and groupwork*. London och New York: Routledge.
- Peled, E. och Davis, D. (1995). *Groupwork With Children of Battered Women: A Practitioner's Manual*. Interpersonal Violence: The Practice, vol 10. London: Sage.
- Peled, E. och Edleson, J. (1995). Process and Outcome in Small Groups for Children of Battered Women. I E. Peled, P. G. Jaffe, J. L. Edleson (red.): *Ending the Cycle of Violence. Community Responses to Children of Battered Women*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Pringle, K. (1995) *Men, Masculinities and Social Welfare*, London: UCL Press.

- Pringle, K. (2006). Svenska välfärdssvar på etnicitet: intersektionella perspektiv på barn och barnfamiljer. I P. de los Reyes (red.): *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU 2006:37. Stockholm: Fritzes.
- Pynoos, R. och Eth, S. (1986). Witness to violence: The Child Interview, *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, vol. 25, nr. 3, 306-319.
- Region Halland (2005). *Kvinnofrid i Halland. Kartläggning 2005*. Halmstad: Region Halland.
- Råkil, M. (red.) (2003). *Menns vold mot kvinnor - Behandlingserfaringer og kunnskapsstatus*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Råkil, M. (2006). Are men who use violence against their partners and children good enough fathers? The need for an integrated child perspective in the treatment work with the men. I C. Humphreys och N. Stanley (red.): *Domestic Violence and Child Protection: Directions for good practice*. London: Jessica Kingsley Publications.
- Rädda Barnen (2006). Här får barn stöd, *Barn. Tidningen om barns rättigheter*, nr. 2.
- Rädda Barnen (2006b). *Barnets bästa kräver resurser! – om kommunernas ansvar för barn som far illa*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Sandén, P. (2005). *Mäns våld mot kvinnor*. Västerås: FoU Västmanland; PM 2005:1
- Scott, K. (odaterad). *Final Report. Pilot Implementation of the Caring Dads Program for Abusive and At-Risk Fathers*. London, Ontario: The Centre for Research on Violence Against Women and Children. Tillgänglig på: <http://www.caringdadsprogram.com>.
- Scott, K. och Crooks, C. V. (2004). Effecting Change in Maltreating Fathers: Critical Principles for Intervention Planning, *Clinical Psychology: Science and Practice*, vol. 11, nr. 1, 95-111.

- Shepard, M. och Pence, E. (red.) (1999). *Coordinating Community Responses to Domestic Violence. Lessons from Duluth and Beyond*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Socialstyrelsen (2001). *Våga se – kunna handla. Utväg Skaraborg – samverkan för kvinnofrid*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2002). *Barn i skuggan av våldet*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2005). *När mamma blir slagen. Att hjälpa barn som levt med våld i familjen*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2006). *Öppenvårdens former. En nationell kartläggning av öppna insatser i socialtjänstens barn- och ungdomsvård*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2006b). *Grundbok. Barns behov i centrum (BBIC)*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2001:72. *Barnmisshandel: Att förebygga och åtgärda*, Slutbetänkande av Kommittén mot barnmisshandel. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:117. *Nytt nationellt kunskapscentrum – ombildning av RKC*. Betänkande av utredningen om ombildning av Rikskvinnocentrum. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:121. *Slag i luften. En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*. Betänkande från Utredningen om kvinnofridsuppdragen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2005:66. *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Betänkande från Jämställdhetspolitiska utredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:65. *Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*. Betänkande från Utredningen om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. Stockholm: Fritzes.
- Steen, A-L (2003). *Mäns våld mot kvinnor – ett diskursivt slagfält. Reflektioner kring kunskapsläget*. Göteborg: Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen, Research Report nr. 131.

- Steinsvåg, P. Ø. (2006, under publicering). Det viktigaste av allt: Få slut på våldet. Om säkerhetsarbete för barn som lever med våld i familjen. I M. Eriksson (red.): *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Stockholms Tjej-jour (2000). *Tjejjourskunskap. Handbok för er som vill arbeta med tjejer*. Stockholm: Stockholms Tjej-jour.
- Terr, L. (1991). Childhood traumas: an outline and overview, *American Journal of Psychiatry*, vol. 148, nr. 1, 10-20.
- Thornblad, H. (2006). *Därför Barnahus – så stärker vi rättigheterna för barn som utsatts för våld och övergrepp*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Utväg Göteborg (2005). *Verksamhetsrapport Projekt Utväg 2005*. Göteborg: Göteborgs Stad, Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Kriminalvårdsmyndigheten, Hälso- och sjukvården i Västra Götalandsregionen.
- Ullström, L-Å. (1994). *Utvärdering av Stickan – en krismottagning för män i Gävle*. Gävle: Komrev AB
- Utväg Skaraborg (2005). *Verksamhetsberättelse år 2005*. Utväg Skaraborg.
- Walby, S. och Allen, J. (2004). *Domestic violence, sexual assault, and stalking: Findings from the British Crime Survey*. London: Home Office, Home Office Research Reports 276.
- Weinehall, K. (1997). *Att växa upp i våldets närhet*. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för pedagogik.
- Williams, O. J. (2003). Developing the capacity to address social context issues: group treatment with African American men who batter. I M. Cohen och A. Mullender (red.): *Gender and groupwork*. London och New York: Routledge.
- Wohlfarth, J. (2004). *Integration eller segregation till ett nytt liv. En utvärdering av kvinnoprojektet Xanthippa, en psykosocial stödverksamhet för invandrarkvinnor och deras barn, som utsatts för våld*. Falköping: Forskningsstationen Mösseberg.
- Zachrisson, E. (2006). *Jag släppte rustningen och blev en mamma. Rapport från Barn- och ungdomspsykiatriska*

mottagningen Bågen. Stockholm: Stockholms läns landsting, Utvecklings- och utvärderingsenheten, rapport 2006-1.

Øverlien, C. (2001). *Hur Anders Apa blir Anders Astronaut. Om barn som bevittnar våld och Alla Kvinnors Hus barnverksamhet*. Stockholm: Alla Kvinnors Hus.

Websidor

www.barnardos.org.uk [Barnardos]
www.caringdadsprogram.com [Caring Dads]
www.changingways.on.ca [Changing Ways]
www.duluth-model.org [Minnesota Program Development Inc.]
www.emergedv.com [EMERGE]
www.phac-aspc.gc.ca/ncfv-cnivf/familyviolence [National Clearinghouse on Family Violence, Kanada]
www.rikskriscentraforman.se [Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män]
www.bilda.nu/halsingland [Studieförbundet Bilda, Hälsingland]
www.vawnet.org [VAWnet, National Online Resource Center on Violence Against Women, USA]
www.wibig.uni-osnabrueck.de [Wissenschaftliche Begleitung Interventionsprojekte gegen häusliche Gewalt WiBIG]

Bilagor

Bilaga 1	Uppdrag till Maria Eriksson
Bilaga 2	Länsvi förteckning över verksamheter: Barn
Bilaga 3	Länsvi förteckning över verksamheter: Män
Bilaga 4	Utvärderingar: Översikt
Bilaga 5	Intervjuguide: Verksamheter för barn
Bilaga 6	Intervjuguide: Verksamheter riktade till män
Bilaga 7	Enkät till kvinno- och brottsofferjourer
Bilaga 8	Enkät till mansjourer
Bilaga 9	Enkät till BUP/PBU-mottagningar

Bilaga 1 Uppdrag till Maria Eriksson

Promemoria
2006-02-13

Sammanfattning av uppdraget

Maria Eriksson anställs med uppdrag att:

- kartlägga och beskriva verksamheter som arbetar för att få män som utövar våld att upphöra med sin våldsutövning mot kvinnor och barn,
- kartlägga och beskriva verksamheter som riktar sig till barn och unga som lever med mäns våld mot kvinnor,
- ge förslag på former och modeller för hur den samlade kunskapen i dessa verksamheter kan utvecklas och spridas samt överväga om, och i sådana fall ge förslag på former och modeller för hur kunskapen från dessa verksamheter kan samordnas med kunskapen från verksamheter för våldsutsatta kvinnor.

Bakgrund

Arbetet med män som utövar våld

I denna uppdragsbeskrivning används begreppet våld i vid bemärkelse och omfattar bland annat fysiskt, psykiskt, sexuellt och materiellt våld, hot om våld och kontroll. Arbetet för att få män som utövar våld att upphöra med sin våldsutövning är inte lika utbrett som arbetet med våldsutsatta kvinnor och barn. Frågan har uppmärksammats av regeringen vid olika tillfällen, men ingen större samlad satsning på området har gjorts.

I propositionen Kvinnofrid (1997/1998:55) fick Kriminalvårdsstyrelsen i uppdrag att, i samråd med

Socialstyrelsen, kartlägga och utvärdera befintliga metoder för behandling av män som dömts för våldsbrott mot kvinnor. Kriminalvårdsstyrelsen kom till slutsatsen att det behövs en utbyggnad av behandlingen för män som är dömda för våldsbrott. I samma proposition konstaterade regeringen att det råder skilda synsätt mellan företrädare för olika yrkesgrupper och mellan olika vetenskapstraditioner i fråga om vilken metod som är lämplig och verksam. Regeringen konstaterade också att det är önskvärt att en större samsyn i detta hänseende nås.

År 2000 inledde Kriminalvårdsstyrelsen ett arbete med att utveckla ett nationellt program med inriktning på män som utövar våld. Programmet har sin grund i ett program för behandling av män som utövar våld kallat Duluth-programmet och som drivits i USA sedan mitten av 1980-talet. Kriminalvården i Storbritannien har utvecklat detta program och kallar det IDAP (Integrated Domestic Abuse Programme). Idag finns IDAP i Kriminalvårdens verksamhet på ett 15-tal platser i Sverige. En ny del har också tillkommit där männen arbetar med temat föräldraskap ur ett barnperspektiv. Utöver dessa 15 programverksamheter finns ytterligare cirka tio program där verksamheter med män som utövar våld bedrivs, exempelvis kriscentrum för män i Lund och Malmö, Utväg Skaraborg i Skaraborg och Frideborg i Norrköping.

Socialstyrelsen har regeringens uppdrag att fördela statsbidrag till riksorganisationer verksamma inom det sociala området. Verksamheter för våldsamma män och utsatta barn ingår i anslagsgruppen ”Organisationer för utsatta barn och deras familjer samt organisationer som motverkar kvinnovåld”. Riksorganisationen professionella kriscentra för män och Mansmottagningen mot våld i Uppsala är två organisationer i denna anslagsgrupp som arbetar med män som utövar våld.

Arbetet med våldsutsatta barn

Flickor och pojkar som bevittnar våld av eller mot närstående vuxna och/eller som själva blir utsatta för våld är en utsatt grupp som behöver stöd och hjälp. Enligt 5 kap. 1 a § socialtjänstlagen (2001:453) skall socialnämnden verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden. Vidare skall socialnämnden enligt 5 kap. 1 a § i samma lag samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa. Regeringen har i propositionen Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m. (prop. 2002/03:53 sid. 70ff) konstaterat att barn som tvingas bevittna våld i sin närmiljö eller lever i en miljö där våld och hot om våld förekommer far illa eller riskerar att fara illa.

När det uppstår misstanke om att ett barn har utsatts för brott inleds ofta flera utredningsprocesser av såväl rättsväsendet som socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Dessa utredningar bedrivs ofta parallellt och innebär att barnet slussas runt i olika miljöer. I många kommuner finns samrådsgrupper mellan bland annat socialtjänst, polis och/eller barn- och ungdomspsykiatri för att underlätta samverkan i dessa ärenden. Exempel på sådan samverkan finns på "BUP-Elefanten" i Linköping och Kriscentrum för barn i Malmö. Det finns även konstellationer med andra aktörer som brottsofferjour, kvinnojour och/eller mansomtagning representerade.

År 2003 gav regeringen Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen och Myndigheten för Skolutveckling ett gemensamt uppdrag att ta fram en övergripande strategi för samverkan när det gäller barn som far illa eller riskerar att fara illa (dnr S2003/7118/ST). Socialstyrelsen fick även i uppdrag att utreda hur en nationell funktion för barn i utsatta situationer kan organiseras och finansieras (dnr S2003/7117/ST). Dessa båda uppdrag redovisades hösten 2004 och bereds för närvarande inom Regeringskansliet.

Enligt regleringsbrevet för 2006 skall Socialstyrelsen med anledning av det förslag till Strategi för samverkan som presenterades i oktober 2004 (dnr S2004/7434/ST) redovisa vilka åtgärder som myndigheten har vidtagit för att förbättra samarbetet på lokal och central nivå mellan polis, socialtjänst, hälso- och sjukvård samt skola i fall då barn far illa eller riskerar att fara illa. Samarbetet beträffande barn som bevittnat våld av eller mot en närstående vuxen skall särskilt uppmärksammas.

I mars 2005 fick Åklagarmyndigheten tillsammans med Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen i uppdrag av regeringen (dnr Ju2005/1181/KRIM) att medverka till att försöksverksamheter med s.k. Barnahus etableras. Barnahus är samlingsnamnet på verksamhet där olika myndigheter samverkar under ett gemensamt tak vid utredningar kring barn som misstänks vara utsatta för allvarliga brott. Syftet är att de utredningar som görs i samband med sådana brottsmisstankar ska vara anpassade till barnen. Barnen ska inte behöva gå till flera platser och utsättas för upprepade förhör och intervjuer av olika personer och för olika syften. Ett annat syfte är att höja kvaliteten i utredningarna. Sedan 2006 pågår försöksverksamheter med Barnahus i Stockholm, Göteborg, Malmö, Linköping, Umeå och Sundsvall. Uppdraget skall slutredovisas den 1 mars 2008 och en delredovisning av verksamhetens arbete skall ske senast den 15 juni 2006.

Uppdraget

Kunskapen gällande verksamheter som riktar sig till våldsutsatta kvinnor är bättre samordnad och därigenom mer lättillgänglig än motsvarande kunskap från verksamheter som gäller män som utövar våld och barn som lever med detta våld. Mot denna bakgrund finns det anledning att uppdra åt en utredare att se över vissa frågor.

Utredaren skall kartlägga verksamheter som arbetar för att få män som utövar våld att upphöra med sin våldsutövning mot kvinnor och barn. Vidare skall utredaren kartlägga verksamheter som riktar sig till flickor och pojkar som lever med mäns våld mot kvinnor. Ett verkningfullt arbete mot våldet kräver kunskap och ett könsmaktsperspektiv. Det gäller både i det arbete som riktar sig till män som våldsutövare och verksamheter som riktar sig till våldsutsatta barn och kvinnor. En kartläggning och samordning av de kunskaper som kommit fram ur de olika verksamheterna kan fungera som stöd och hjälp till de olika områdena. Utredaren skall därför ge förslag på former och modeller för hur den samlade kunskapen i verksamheter gällande män som utövar våld och barn som lever med våld kan utvecklas och spridas samt överväga om, och i sådana fall ge förslag på former och modeller för hur kunskapen från dessa verksamheter kan samordnas med kunskapen från verksamheter för våldsutsatta kvinnor.

Utredaren skall i sitt arbete utgå från ett könsmaktsperspektiv och ett barnperspektiv utifrån FN:s konvention om barnens rättigheter. I det ingår att beakta de ojämlika maktförhållanden mellan kvinnor och män som finns i samhället idag samt sambandet mellan kvinnors och barns utsatthet i familjer där våld förekommer. Vidare ingår att beakta hur barns behov och intressen tillgodoses i de verksamheter som riktar sig till män som utövar våld och de verksamheter som riktar sig till våldsutsatta barn.

Utredaren ska följa arbetet och beredningen av de fyra regeringsuppdrag som angivits under avsnittet om arbetet med våldsutsatta barn. Utredaren skall också samråda med berörda myndigheter som exempelvis Socialstyrelsen, Kriminalvården, Brottsförebyggande rådet, Barnombudsmannen och Brottsoffermyndigheten samt berörda organisationer såsom Manliga nätverket, Rädda barnen, Barnens rätt i samhället (BRIS), Brottsofferjourernas riksförbund (BOJ) och

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS) och Sveriges kvinnojourers riksförbund (SKR).

Dessutom skall utredaren samråda med Utredningen om Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor (S 2005:04) och följa den fortsatta beredningen av förslaget om stöd till barn som har bevittnat våld mot närstående vuxna, som presenteras i departementspromemorian Barnen i brottets skugga (Ds 2004:56).

Konsekvenserna av förslagen skall analyseras och redovisas ur ett könsmaktsperspektiv och barnperspektiv.

Redovisning av uppdraget

Uppdraget skall redovisas senast den 7 augusti 2006.

Näringsdepartementet

Arbetet genomförs på uppdrag av, statsrådet Orback, efter överenskommelse med samarbetspartierna Vänsterpartiet och Miljöpartiet.

Bilaga 2 Länsvis förteckning över verksamheter: Barn

*Enligt Rädda Barnens enkät till Sveriges kommuner, se också *Barn. Tidningen om barns rättigheter*, nr 2 2006.

**Uppgifter från delrapporten *Barnahus* 2006-06-15, Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen och Rättsmedicinalverket

<i>Ort/huvudman/namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>
Blekinge län		
Karlskrona kommun Trappan, 2004	Barn individuellt Pappa uppsökande	Trappan inspirerat, tejping
Karlskrona, Kvinnojouren Frideborg, 2006	Barn individuellt	Krissamtal Trappan
Dalarnas län		
Falu kommun Dialogen, 2003	Barn individuellt	Krissamtal Trappan
Orsa kommun*	Barn individuellt	-
Gävleborgs län		
Gävle kommun Grinden & Resursteamet, 2003	Barn individuellt Barngrupp Barn – mamma Nätverksarbete	Individuellt inspiration från Trappan, i grupp CAP och Bågen
Sandvikens kommun*	-	-
Hallands län		
Halmstads kommun 2003	Barngrupp, åldersindelade Individuella samtal inför grupp	CAP / TAPP anpassad
Landstinget Halland BUP Kungsbacka, 2003	Barn individuellt Barn-föräldrar	Trappan och BUP Bågen

<i>Ort/huvudman/namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>
Falkenbergs kommun gruppverksamhet BIM/BIP/BIV <i>ej uppgift om startår</i>	Barngrupp	-
Kungsbacka kommun Navet & grupp- verksamhet BIM/BIP/ BIV, 2005	Barn individuellt Barngrupp, ej alltid renodlat våld Åldersindelade	12-stegs modell, CAP/TAPP, Ersta, m.fl, anpassad
Varbergs kommun BIM & BIP:s barnverksamhet, 2003	Barngrupp (BIV, BIM, BIP), ej renodlat våld	CAP/TAPP
Jämtlands län		
Östersunds kommun Trappan, 2005	Barn individuellt	Trappan
Jönköpings län		
Gislaveds kommun, 2004	Barngrupp, ej renodlat våld	När mamma eller pappa dricker - inspirerat
Jönköping, Frälsningsarmén, Vårsol, 2004	Barn individuellt Barngrupp	Trappan, i grupp När mamma eller pappa dricker
Jönköpings kommun, 2003	Barn individuellt	Trappan
Kalmar län		
Vimmerby kommun*	-	-
Kronobergs län		
Alvesta kommun*	-	-
Värnamo kommun*	Barn individuellt	-
Norrbottens län		
Arjeplogs kommun*	Barn individuellt	-

Ort/huvudman/namn, startår	Insatser	Modell
Bodens kommun 2002 (vilande)	Barngrupp	Trappan
Pajala kommun*	-	-
Piteå Kvinnojour 2005	Barn individuellt	-
Skåne län		
Helsingborg Helsingborgs kvinno- och tjejjour, 2005	Barn individuellt Barngrupp	Krissamtal Trappan
Helsingborgs kommun Familjevårdsgruppen, 2006	Barn individuellt Barngrupp hösten 2006	Trappan inspirerat När mamma & pappa dricker
Helsingborgs kommun, Gruppverksamhet Ventilen - <i>Ej uppgift</i>	-	-
Kristianstad kommun 2006 (under uppbyggnad)	-	-
Lund, Lysmasken 2001	Barn individuellt Barngrupp, åldersindelad	Trappan, CAP / När mamma eller pappa dricker
Malmö stad Kriscentrum för vårdsutsatta kvinnor och deras barn, 2000	Barn individuellt Barngrupp Barn - mamma	Egen modell, inspiration från Trappan, CAP
Trelleborgs kommun 2005	Barn individuellt Barngrupp	Trappan CAP
Stockholms län		
Botkyrka kommun Barnverksamheten 2002/03	Barn individuellt	Trappan inspirerad, bildterapeutiska inslag

<i>Ort/huvudman/namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>
Haninge kvinnojour 2002	Barn individuellt	Trappan
Nacka Kvinnojour 2005	Skyddat boende Barn individuellt	Trappan
Norrtälje kommun Musslan 2006	Barngrupp	CAP
Solna stad, Trappan, 2000	Barn individuellt	Krissamtal Trappan
Stockholm, Alla Kvinnors Hus 1999	Barn individuellt Barngrupp	Trappan, i grupp anpassad version av CAP
Stockholms läns landsting Bågen (BUP), 1998	Barn individuellt Barn-mamma Barngrupp ålders- indelat Mamma-grupp Pappa-forum	Krissamtal Trappan Barn-mamma egen modell Gruppterapi egen modell
Stockholm, Ersta härbärke 1999/2000, 05 tjänster	Barn individuellt Barn-mamma	Trappan inspirerad + Barn-mamma egen modell
Stockholm, Kriscentrum för kvinnor 1996	Skyddat boende Barn individuellt Barngrupp ådersindelat	Krissamtal Trappan Grupp inspirerat av Ersta Vändpunkten
Stockholm, KrisTina HVB hem, 2004	Skyddat boende Barn individuellt	Krissamtal Trappan
Stockholm, Rädda Barnens centrum för barn som upplevt våld, 2004	Barn individuellt Barn-mamma Barn-pappa vid behov	Krissamtal Trappan Barn-föräldrar med inspiration från Bågen

Ort/huvudman/namn, startår	Insatser	Modell
Stockholm, Systerjouren Somaya, 2004	Barn individuellt	Krissamtal Trappan 6 språk
Stockholms stad/Kista, Gungan, 2005	Barn individuellt Barn-mamma Ingår i SoL utredning	Krissamtal Trappan
Sundbyberg, Svenska Kyrkan, 2006	Barngrupp, åldersindelad	CAP, AKH
Södertälje kommun FriZon, 2002	Barn individuellt Barngrupp, åldersindelad	Krissamtal Trappan När mamma o pappa dricker
Södermanlands län		
Eskilstuna kommun ”Se oss”/STOPP, 2002	Barn individuellt	Trappan inspirerade samtal
Katrineholms kommun Frida/Mercur öppenvård, 1999	Individuellt i vissa fall, barngrupp, åldersindelad	CAP
Landstinget Sörmland BUP Nyköping, 1997	Barn individuellt Barn-föräldrar	Traumafokuserad korttidsterapi och familjeterapi
Nyköpings kommun Cumulus 2002, 0,25	Barn individuellt	Trappan bas
Uppsala län		
Sala kommun Trappan 2006	Barn individuellt	Krissamtal Trappan
Sala Heby Kvinnojouren 2005	Barn individuellt Barngrupp?	Krissamtal Trappan

<i>Ort/huvudman/namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>
Uppsala läns landsting, Maskrosens barncentrum för trauma och utsatthet, 1997	Barn individuellt Familjeterapi, m. m.	Egen multimodal och eklektisk behandlingsmodell, bl. a. KBT, EMDR
Uppsala kommun Trappan, 2000	Barn individuellt Barn-mamma, Barn-pappa i viss mån, Barngrupp åldersindelad	Individuellt inspirerat av Trappan & Fyren grupp Ersta / CAP, anpassat till våld
Uppsala kommun Siri, 2006	Skyddat boende, insatser för barn under uppbyggnad	-
Tierps kommun*	-	-
Älvkarleby kommun*	Barn individuellt	-
Värmlands län		
Karlstad, Brottsofferjouren Södra Värmland, 2002	Ungdomsgrupp	Självhjälpgrupper
Värmlands läns landsting BUP Karlstad, 2000	Barn individuellt Barn-föräldrar	Trappan, annan kognitiv korttids- behandling
Västerbottens län		
Umeå Barnahus** 2006		
Västerbottens läns landsting BUP Umeå, 1991	Barn individuellt Barn-föräldrar	Inspiration från BUP Elefanten, Atle Dyregrov
Västernorrlands län		
Härnösands kommun*	Barn individuellt	Krissamtal Trappan

Ort/huvudman/namn, startår	Insatser	Modell
Landstinget Västernorrland BUP Sollefteå, år ej känt	Barn individuellt Barn-föräldrar	Rädda Barnens material
Sollefteå kommun 2004	Barngrupp, åldersindelad, ej renodlat våld	När mamma eller pappa dricker
Sundsvalls kommun Stödgrupper för barn, Med fokus på våld, kommer att starta	Barngrupp	-
Sundsvall Stödcentrum för barn och ungdomar**, 2006		
Västmanlands län		
Västerås, Föreningen Kvinnohuset, 2000	Barn individuellt Barngrupper	Tjej-jourkunskap
Västra Götalands län		
Falköping Utväg Skaraborg etapp 2 <i>Ej uppgift</i>	-	-
Göteborg, Brottsofferjouren, Bojen 2004	Barngrupp, åldersindelad Individuella samtal inför/ i väntan på grupp	Individuellt Trappan inspirerat, grupp Ersta / CAP anpassat till våld
Göteborg, Kvinnohuset Cassandra, 2000	Barn individuellt Barngrupp	Krissamtal Trappan
Göteborg, Kriscentrum för kvinnor 1983/1995	Barn individuellt Barn-mamma	Krissamtal Trappan Barn-mamma egen modell Marte Meo inspirerad

<i>Ort/huvudman/namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>
Göteborg stad Utväg, 2003	Barn individuellt Barngrupp, åldersindelad	Individuellt Trappan inspirerat Grupp Bågen inspirerat
Göteborg/Biskopsgården, Ringens, 2003	Barn individuellt Barngrupp	Kreativ pedagogik
Göteborg/Gunnared, Oliv, 2003	Barn individuellt	Trappan, med vissa modifieringar
Lidköpings kommun Familjegruppen Källan 2002	Barn individuellt	Trappan
Mariestads kommun Utväg S etapp 2, 2003	Barn individuellt	Trappan
Mölnadal Härryda Kvinnojouren Frideborg 2003	Barn individuellt	-
Mölnadal kommun Trappan B. 2005 (vilande 2006)	Barn individuellt	Trappan
Partille kommun Barnverksamheten BIV 2004	Barn individuellt Barngrupp, åldersindelad, ej renodlat våld	Trappan CAP
Skara kommun Utväg S etapp 2, 2002	Barn individuellt	Trappan, tejpning
Skaraborg, Utväg Skaraborg, 2001	Barn individuellt Barngrupp (BUP utför)	Inspiration från Trappan, Bågen
Södra Älvsborg, Utväg, 2001	Barn individuellt Barngrupp, åldersindelad	Trappan + BIM grupper inspirerat

<i>Ort/huvudman/namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>
Trollhättans stad Barn som bevittnat våld, 2000	Barn individuellt Barngrupp	Trappan enskilt och i grupp
Ulricehamns kommun*	Barn individuellt	-
Vänersborgs kommun*	-	-
Örebro län		
Lekebergs kommun* 2006	Barn individuellt Barngrupp	-
Östergötlands län		
Mjölby kommun & BUP BUMS-grupper, 2003	Barn individuellt Barngrupp, åldersindelad, ej renodlat våld	När mamma och pappa dricker, Eleonora-inspirerat
Linköping Eleonoragruppen, 1995	Barn individuellt Barngrupp, ej renodlat våld	CAP anpassat
Norrköping Balder (Frideborg), 2006	Barngrupp, våld + blandad BIM Individuellt inför grupp	Trappan När mamma o pappa dricker

Bilaga 3 Länsvis förteckning över verksamheter: Män

<i>Ort/ huvudman/ namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>	<i>Partner- kontakt</i>
Blekinge län			
Karlskrona kommun, 2005	Individuell	Under utveckling, föräldraskap i fokus	Nej
Dalarnas län			
Falun, Manscentrum i Dalarna, 1996	Individuell	Inspiration från CIRV m. fl.	Nej
Gotlands län			
Visby, Kriminalvården IDAP, Start troligen 2006	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Gävleborgs län			
Gävle, Kriminalvården, PÅK	Grupp, i samarbete med Stickan	Egen modell, inspiration från CIRV	Delvis
Gävle, Stickan, 1991	Individuell Grupp, PÅK	Egen modell, inspiration från CIRV	Nej
Hallands län			
Halmstad Män i Focus, 2001-2006	Indivdiuell Grupp	Eget program 17 veckor psykoedukativ/ kognitiv grund, inspiration från bl. a. ATV	Delvis

<i>Ort/ huvudman/ namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>	<i>Partner- kontakt</i>
Kungsbacka kommun ”Nej till våld” 2005 (under uppbyggnad)	Individuell	Inspirerad av ATV	-
Kronobergs län			
Växjö, Kriminalvården, IDAP, start hösten 2006	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Skåne län			
Helsingborgs kommun, Familjevåldsgru ppen 2005	Individuell	Egen modell, inspiration fr Kriscentrum f män i Malmö, MI, m.m.	Ja
Landskrona kommun Mottagning för män i kris, 2000	Individuell	-	Nej
Lund, Kriscentrum för män 1991 (1990)	Individuell Grupp när underlag finns	Inspirerad av ATV, ej strikt använt	Nej
Malmö, Kriminalvården, IDAP, 2004	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Malmö Kriscentrum för män 1990	Individuell Grupp	Kognitiv bas, inspiration från bl. a CIRV, R. Almeida & ATV	Delvis

Ort/ huvudman/ namn, startår	Insatser	Modell	Partner- kontakt
Ängelholm Kriscentrum för Män, 2004 (1989/90)	Individuell	Kognitiv & systemisk bas, inspiration från ATV	Nej
Stockholms län			
Botkyrka, Pappa- verksamheten 2005	Individuell Grupp	Verktygsgajden (Changing ways) med förstärkt barnfokus	Ja
Haninge Manscentrum 1999	Individuell/Kri ssamtal	Jag-stödjande samtal, stödsamtal	Nej
Norrälje komm. Säkerhets- programmet för våldsutsatta kvinnor, 2005	Individuell	Verktygsgajden (Changing Ways)	Ja
Stockholm Kriminalvården, IDAP, 2004	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Stockholm, Manscentrum, 1991 (1988)	Individuell Grupp	Egen modell, inspirerad av bl. a. CIRV	Delvis
Stockholm, Orienthälsan 1996	Individuell Olika konstellationer	Egen modell, bl. a. strukturell familjeterapi bas	Delvis
Stockholm/Kista Familjeteamet ALVIK, 2002	Individuell	Egen modell, inspiration från bl. a. ATV	Nej

<i>Ort/ huvudman/ namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>	<i>Partner- kontakt</i>
Stockholm/ Rinkeby Rinkeby kvinno- fridsteam, 2003	Individuell	Uppsökande, ATV inspirerade samtal	Ja
Stockholm/ Spånga-Tensta, Manscentrum Järva, 2005	Individuell Grupp (start maj 2006)	Psykoedukativ/ kognitiv, inspiration från ATV	Delvis
Södertälje, Manfred, 2001	Individuell	Inspirerad av ATV, Frideborg, Utväg Skaraborg	Nej
Södermanlands län			
Eskilstuna, Kriminalvården STOPP 2000-2006	Individuell inför grupp Grupp	Inspirerad av Frideborg/Duluth	Delvis
Eskilstuna, Kriminalvården, IDAP, start hösten 2006	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Nyköping Nyckelfrid/ Dialogen 2003	Individuell	Kognitiv & systemteoretisk bas, inspiration från ATV	Nej
Uppsala län			
Uppsala, Mansmottagning en mot våld, 2001	Individuell Grupp	Psykodynamisk grund, kognitiva inslag, inspiration från ATV	Nej

<i>Ort/ huvudman/ namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>	<i>Partner- kontakt</i>
Värmlands län			
Karlstad, Kriminalvården IDAP, 2005	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Karlstad, Krismottagning för män, 2004	Individuell	Makt & kontroll- Duluth-inspirerad	Nej
Väster- norrlands län			
Sundsvall Rättspsykiatriska regionkliniken/ Manfred, 2003	Individuell	Inspiration från bl. a. ATV	Delvis
Torpshammar, Kriminalvården, Anstalten Viskan, start hösten 2006	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Västmanlands län			
Västerås, Kriminalvården, IDAP, start hösten 2006	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Västerås, Sista Slaget 2004-2006	Grupp	Psykodynamisk grund, vissa andra inslag, bl. a. inspiration från ATV	Nej

<i>Ort/ huvudman/ namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>	<i>Partner- kontakt</i>
Västra Götalands län			
Borås, Kriminalvården IDAP, 2004	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Göteborg, Kriminalvården, Utväg 2003	Individuell inför och efter grupp Grupp	Inspiration från bl.a. ATV, IDAP	Ja
Göteborg, Kriminalvården IDAP, 2004	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Göteborgs stad Kriscentrum för män 1986	Individuell	Psykodynamisk bas	Nej
Härryda kommun Man i kris <i>Ej uppgift</i>	-	-	-
Mariestad, Kriminalvården Anstalten Johanneberg, 2005	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Partille kommun Stödcentrum för män 2004	Individuell	Inspiration från bl. a. ATV, Kriscentrum för män i Göteborg	Nej

<i>Ort/ huvudman/ namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>	<i>Partner- kontakt</i>
Kriminalvården, Utväg Skaraborg, 1996	Individuell Grupp	Duluth-insp., psykoedukativ & kognitiv grund med bl. a. narrativa inslag	Nej
Stenungsund Krismottagning för män 1992	Individuell	Egen modell, inspiration från bl. a. Manscentrum Sthlm & ATV	Nej
Södra Älvsborg, Kriminalvården Utväg, 2001	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Trollhättan Kriscentrum för män 2005	Individuell	Psykodynamisk grund, inslag från krispsykologi & lösningfokusera d terapi	Nej
Uddevalla kommun KoM- mottagningen 2003	Individuell	Lösningfokusera d, nätverksorientera d arbetsmodell	Nej
Vänersborg, Kriminalvården, IDAP, start hösten 2006	Individuell inför och efter grupp Grupp	IDAP	Ja
Örebro län			
Örebro läns landsting Manfred, 2004	Grupp	Egen modell	Nej

<i>Ort/ huvudman/ namn, startår</i>	<i>Insatser</i>	<i>Modell</i>	<i>Partner- kontakt</i>
Östergötlands län			
Linköping Frideborg/ Mansmot- tagningen mot våld, 2004	Individuell inför grupp Grupp	Psykodynamisk med pedagogiska inslag, inspiration från ATV & MVU	Nej
Norrköping, Kriminalvården Frideborg, 1994	Individuell inför grupp Grupp	Egen modell, kognitiv med psykodynamiska inslag, inspiration från bl. a. Duluth & ATV	Nej

Bilaga 4 Utvärderingar: Översikt

1. Pia Kjellbom (2003) *...att våga språnget... En utvärdering av projektet "Barn på Kvinnojour" 1999-2002* (Alla Kvinnors Hus, Stockholm).
2. Camilla Kjellberg (2004). *Utvärdering av projekt "Barn som lever i våldsmiljöer"* (Boden).
3. Ulrika Kaspersson (2004). *Utvärdering av Projekt Oliv* (Göteborgs stad, Gunnared).
4. Anders Broberg, Kjerstin Almqvist, Anna Georgsson (2005). *Utvärdering av BOJEN – barn som bevittnar våld i hemmet och deras mammor* (Göteborg).
5. Katarina Enqvist-Bolin och Ola Nordqvist (2005) *"Det tysta vittnet" – en utvärdering av barngruppsverksamheten för barn som bevittnat våld i Katrineholm, Flen och Vingåker* (Frida).
6. Britt-Marie Holm (2006) *Kundenkät barnen och föräldrarna på Grinden* (Gävle kommun).
7. Agneta Hornvik (2006) *Projekt Barn i missbruks- och våldsmiljöer 2003-2006, Slutrapport* (Södra Smålands kommuner och landsting).
8. Neij, Maria-Pia (2006) *Utvärdering av projektet BIM, barn i missbruksmiljöer och BIV, barn som bevittnat våld* (Partille kommun).
9. Madeleine Haggren och Åsa Smith (2006) *En utvärdering av Ringen – en barn och tonårsverksamhet* (Göteborgs stad, Biskopsgården).
10. Sofia Linderot (2003) *"Det syns inte utanpå. Men känns inuti" En utvärdering av barnverksamheten inom "Utväg Skaraborg" – för barn som blivit vittne till våld*
11. Wohlfarth, Janet (2004) *Integration eller segregation till ett nytt liv* (Xanthippa, Göteborg)
12. Lars Palo (2004) *Utvärdering av myndighetssamverkan för kvinnofrid inom Utväg Skaraborg*

13. Kristina Gränsbo (2006). *Utvärdering av SVKprojektet – Säkerhetsprogram för våldsutsatta kvinnor och deras barn i Norrtälje* (delrapport)
14. Björn Bolin och Katarina Enquist-Bolin (1997) "*Tack vare Frideborg*", *Utvärdering av Kvinnovårdsprojektet Frideborg i Norrköping*.
15. Katarina Bolin-Enqvist och Ola Nordqvist (2004) "*Där går min gräns*" – *en utvärdering av STOPP samverkan mot kvinnovåld i Eskilstuna*
16. Ewa Gravina Osini, Lena Wikdahl Wässing och Lisa Johansson (2006) *Slutrapport för projekt Nyckelfrid* (Nyköpings kommun).
17. Lars-Åke Ullström (1994) *Utvärdering av Stickan – en krismottagning för män i Gävle*.
18. Håkan Edlund (2005) "*Sista slaget*" *En utvärdering av en samtalsgrupp för män dömda för familjerelaterat våld* (Västerås)
19. Cecilia Bramstång och Katarina Lundqvist (2004) *Insatser för män som kränker och misshandlar kvinnor i Malmö stad*
20. Åsa Löfvenberg (2005) *Assignment Evaluability Assessment, Crisis Centre for Men in Karlstad*
21. Lars Bergström och Annika Rudqvist (2006) *Mansfrid behandling av män som begått våldsbrott mot kvinnor i nära relationer* (Frideborg Norrköping, Utväg Skaraborg, Karlfrid Karlstad)

Bilaga 5 Intervjuguide: Verksamheter för barn

1. Typ av intervention

- I anslutning till skyddat boende eller skilt från skyddat boende?
- För barn individuellt och/eller i grupp?
- I vilken grad fokuseras barnets relationer (syskon, mamma, pappa)?
- Följs en särskild modell/ett program?
- På vilket/vilka språk? Med tolk?

2. Teoretisk bas, inspirationskällor & centrala texter

- Inklusive: i vilken grad och på vilket sätt används ett könsmaktsperspektiv?

3. Praktikerna

- Antal tjänster?
- Utbildnings- & verksamhetsbakgrund?
- Utbildning i arbetsmodellen/programmet?
- Könssammansättning?
- Svensk och/eller utländsk bakgrund?

4. Särskilda insatser?

- För barn i olika åldersgrupper?
- För flickor eller pojkar?
- För andra grupper barn?

5. Brukare (barnet)

- Antal per år & antal som eventuellt ej kan få stöd pga resursbrist & ev. väntetid?
- Vilka åldrar tar ni emot?
- Svensk och/eller utländsk bakgrund?
- Har ni mött barn som upplevt våld i samkönade parrelationer?

- Har ni mött barn där barnet eller en förälder har ett fysiskt/psykiskt funktionshinder?
- Har ni mött barn där våldsutövaren har också ett missbruksproblem?
- Rekryteringsvägar?

6. Riskbedömning och säkerhetsplanering

- Har det hänt att ni anmält misstanke om att ett barn far illa till socialtjänsten?
- Vem tar ansvar för och hur görs riskbedömningar med fokus på barn?
- Hur görs säkerhetsplanering med barnen själva?

7. Insatser för mamman som utsatts för våld

- Form, omfattning & innehåll?

8. Insatser för pappan som använt våld

- Form, omfattning & innehåll?

9. Insatser för pappor som inte använt våld?

10.Handledning

- Form och frekvens?
- Handledarens utbildning/bakgrund?
- Fokus?

11. Dokumentation, uppföljning, utvärdering

T. ex.

- I vilken grad görs systemtiska bedömningar?
- Hur dokumenteras de?
- Har verksamheten utvärderats av någon utomstående?

12. Samverkan

- Med vilka, om vad?

13. Ytterligare kommentarer

Bilaga 6 Intervjuguide: Verksamheter riktade till män

1. Typ av intervention

- Verksamhet inriktad på våld eller generell mottagning för män?
- För män individuellt och/eller i grupp?
- Följs en särskild modell/ett program? Vilket? Längd, frekvens etc?
- På vilket/vilka språk? Med tolk?

2. Teoretisk bas, inspirationskällor & centrala texter

- Inklusive: i vilken grad och på vilket sätt används ett könsmaktsperspektiv?

3. Praktikerna

- Antal tjänster?
- Utbildnings- och verksamhetsbakgrund?
- Utbildning i arbetsmodellen/programmet?
- Könssammansättning?
- Svensk och/eller utländsk bakgrund?

4. Insatser för män med särskild situation/behov/svårigheter?

5. Brukare

- Antal per år?
- Antal som eventuellt ej kan få stöd pga resursbrist?
- Eventuell väntetid?
- Svensk och/eller utländsk bakgrund?
- Har ni mött män som utövat våld i homosexuella relationer?
- I vilken utsträckning möter ni män under 25 år?
- Rekryteringsvägar?

6. Partnerkontakt – partnerstöd

- Form och omfattning?
- Innehåll?

7. Föräldraskap

- Form (integrerat eller särskild insats) och omfattning?

8. Barnskydd och –stöd

T. ex.

- Har det hänt att ni anmält misstanke om att ett barn far illa till socialtjänsten?
- Vem tar ansvar för och hur görs riskbedömningar med fokus på barn?

9.Handledning

- Form och frekvens?
- Handledarens utbildning/bakgrund?
- Fokus?

10. Dokumentation, uppföljning, utvärdering

T. ex.

- I vilken grad görs systemtiska bedömningar? Hur? När? Hur dokumenteras de?
- Systematisk uppföljning (hur? när?)
- Har verksamheten utvärderats av någon utomstående?

11. Samverkan

- Med vilka?
- Samverkan om vad?

12. Ytterligare kommentarer

Bilaga 7 Enkät till kvinno- och brottsofferjourer

Kartläggning av verksamheter som riktar sig till barn och unga som lever med mäns våld mot kvinnor

Jourens namn:

Ort:

Uppgiftslämnare:

1. Har jouren en särskild verksamhet för barn och eller unga som lever med mäns våld mot kvinnor?

- om ja:
- a). sedan när?
 - b) för barn enskilt och/eller i grupp?
 - c) följs en särskild arbetsmodell och/eller ett särskilt program?
 - d) har verksamheten utvärderats av någon utomstående?

2. Har jouren anställd personal?

- om ja,
- a) hur många tjänster (omräknat i heltid)?
 - b) har någon av de anställda till uppgift att särskilt arbeta med barn/unga som upplever mäns våld mot kvinnor?

Den ifyllda enkäten skickas till:

*Helene Biller, Jämställdhetsenheten, Näringsdepartementet,
103 33 Stockholm*

Tack för er medverkan!

Bilaga 8 Enkät till mansjourer

Kartläggning av verksamheter som arbetar för att få män som utövar våld att upphöra med sin våldsutövning mot kvinnor och barn

Jourens namn:

Ort:

Uppgiftslämnare:

1. Har jouren en särskild verksamhet för att få män som utövar våld att upphöra med sin våldsutövning mot kvinnor och barn ?

- om ja:
- a) sedan när?
 - b) för män enskilt och/eller i grupp?
 - c) följs en särskild arbetsmodell och/eller ett särskilt program?
 - d) har verksamheten utvärderats av någon utomstående?

2. Har jouren anställd personal?

- om ja,
- a) hur många tjänster (omräknat i heltid)? ___
 - b) har någon av de anställda till uppgift att särskilt arbeta med män som utövar våld mot kvinnor och barn?

Den ifyllda enkäten skickas till:

***Helene Biller, Jämställdhetsenheten, Näringsdepartementet,
103 33 Stockholm***

Tack för er medverkan!

Bilaga 9 Enkät till BUP/PBU mottagningar

Kartläggning av verksamheter som riktar sig till barn och unga som upplever mäns våld mot kvinnor

Mottagning:

Ort:

Uppgiftslämnare:

1. Har någon/några i personalgruppen specialiserat sig på barn som upplever mäns våld mot kvinnor/våld i sin familj? Nej Ja (beskriv gärna)

2. Har någon/några i personalgruppen specialiserat sig på kris och trauma? Nej Ja (beskriv gärna)

3. Har mottagningen en särskild insats för barn och/eller unga som upplever mäns våld mot kvinnor?

Nej_ Ja ____

- om Ja:
- a) sedan när?
 - b) för barn individuellt?
 - c) för barn tillsammans med föräldrar/omsorgspersoner?
 - d) för barn i grupp?
 - e) följs en specifik behandlingsmodell, i så fall vilken?
 - f) har det här arbetet utvärderats av någon utomstående?

Den ifyllda enkäten skickas till:

***Helene Biller, Jämställdhetsenheten, Näringsdepartementet,
103 33 Stockholm***

Tack för er medverkan!